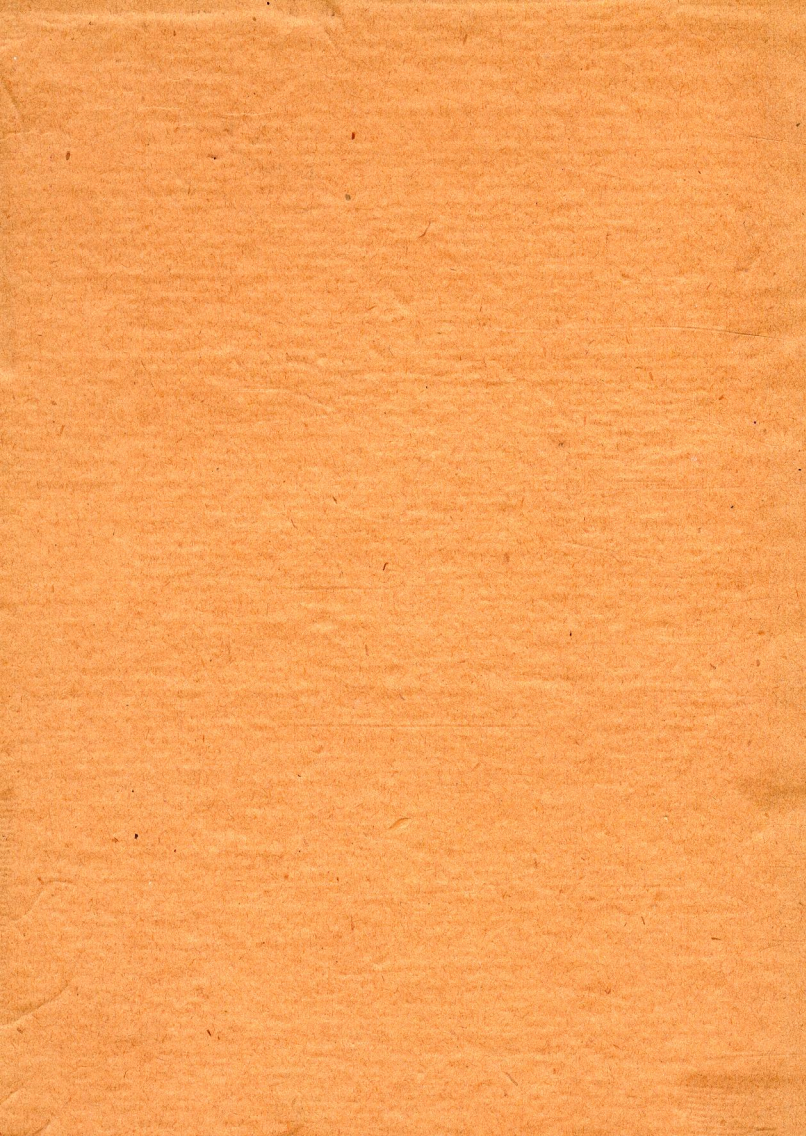
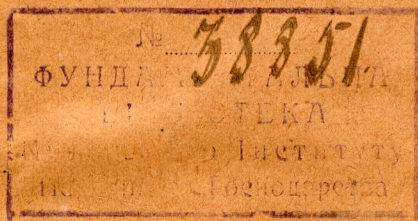


IX
1021



35080/IX



В. ВИННИЧЕНКО.

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

ДИЗГАРМОНІЯ
ЩАБЛІ ЖИТТЯ







В. ВИННИЧЕНКО

Т В О Р И

Том IX

До друку зібрав Т. Черкаський

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ—КИЇВ

1926

В. ВИННИЧЕНКО

ДРАМАТИЧНІ
ТВОРИ

ДИЗГАРМОНІЯ
ЩАБЛІ ЖИТТЯ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

38858
ФУНДАМЕНТАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА
Київського Інституту
Народного Господарства



КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ – КИЇВ.

1926.

Ш5/2-4/15-6я44

12883

Давидська Л. М. жінка
наукова співпраця
890

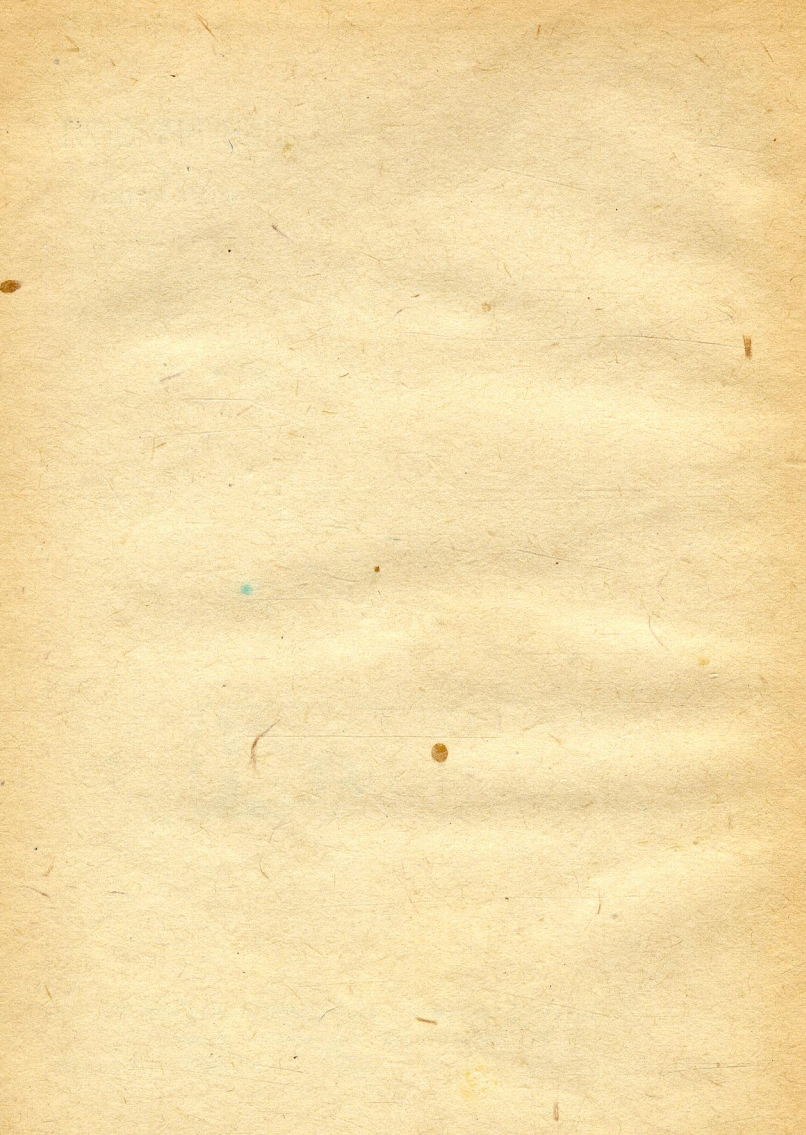
ТРЕСТ „Київ-Друк“, 8-МА ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ
вул. Л. Толстого (кол. Караваївська), ч. 5

Укрголовліт 11784(9701). 1926.

Зам. 6 6 5.000.

ДИЗГАРМОНІЯ

П'ЄСА
НА ЧОТИРИ КАРТИНИ



ДІЄВІ ОСОБИ.

Ольга.

Грицько — чоловік її.

Мартин.

Петро Іванович — брат Мартинів.

Софія Марковна — Мартинова мати.

Лія.

Мазун.

Сашко.

Петрусь.

Департамент.

Конспіратор.

Васько.

Чиновник.

Пронирливий босяк.

П'яний босяк.

Запасний салдат.

Торговка.

Червоний дядько.

Хмурий дядько.

Шпиг.

Швець.

Кухарка.

Дядько в свиті.

Товариші

Грицька,

Ольги й

Мартина.

Дядько в чумарці.
Сивий поліцай.
Товстий поліцай.
Жвавий добродій.
Ліберал в котьолку.
Ліберал в циліндрі.
Дядько з батогом.
Абрам.
Алексей.
Робітник з кров'ю на лиці.
Жандарський офіцер.
Жандарський вахмістр.
Робітники, студенти, гімназисти, хулігани,
поліція, дворники.

КАРТИНА ПЕРША.

По - студентському вбрана кімната. По-під протилежними стінами два ліжка. Біля одного стіл, коло якого сидить Ольга, рахуючи прокламації. В задній стіні двері.

В стіну недалеко дверей стукають. Ольга встає, виходить у сніп і вертається з Лією.

Ольга. Ну?

Лія. Нічого не взнала. Фу! чорт-би їх побрав усіх, заморилась!.. Конспіратора дома не застала, а Мазун і не заходив туди... На вулицях маса хуліганів. Вони, як таракани, лазять тепер скрізь. Іду коло монопольки—стоять вони, багато. Рожі такі одчаяні, п'яні... „Ей—кричу—будем бить жидов“?

Ольга (хмуро). Божевільна!

Лія. Пхі! Наплювать!... З ними треба, як з собаками: чим сміліше ти, тим вони трусливіші. Лаяються. І сміються. „Тебя,—говорять,—первую будем бить“... От ідіоти!.. А ти що? Прокламації?... Це погромні?

Ольга. Да. (Роздратовано.) Але це просто паскудство! Це... Я нарешті візьму і спалю всі прокламації. Це—свинство! Ми сидимо цілу ніч, друкуємо... Робітники потребують бумажок, чорна сотня запруджує город своїми прокламаціями, а ми... Ну, чого вони не приходять за ними?! Що це таке, справді?..

Лія. Не знаю... Вони повинні зараз прийти... Вони, мабуть... Да! Ти знаєш? Забастували звозчики! Ні одного вже звозчика... Ти була в городі? Замічательно дивний вид! Тихо, торжественно і при тому людно скрізь... У всіх рожі такі таїнственні, празничні... чекаючі... Козачня цілими бандами розїжджає по вулицях, на кожному углі купи городових... Видно, всі до чогось готовляться... Гарно жить, Ольга! Замічательно гарно тепер жить! Кипить все, дрижить, росте...

Ольга (хмуро, рахуючи прокламації). Як кому... Я, принаймні, не бачу нічого дуже гарного... Погроми, арешти...

Лія. Єрунда! Погрому не буде... А хоч і буде... Ну, що-ж? Будемо битись... Та ні! Погрому не буде! Вони бояться... Цей страйк ошеломив їх... Тепер вони уступлять... Кажуть, на днях виходить таки конституція... Це, розуміється, буде щось знамените...

Ольга (одкидаючись на спинку стільця й безсило пускаючи руки). Ні!... Хай йому чорт... Не можу...

Лія (помовчавши). Що з тобою, Ольго?

Ольга. Зо мною?... Хм... (Мовчить). Я раз бачила, як хлопчики кинули в ставок мишу... Вона пацнула далеко від берега й почала плисти... А був вітер і хвилі піднімались. Миша плула то в один бік, то в другий, то в третій і, нарешті, втопилась. (Мовчить).

Лія (здивовано). Ну?

Ольга. Ну, і втопилась. Втопилась, мабуть, через те, що не бачила берега й не знала, куди їй саме плисти... Хоч і мала сили плисти...

Лія. Нічого не розумію!

Ольга (з нудьгою потягуючись). Я—ніби ця миша... Я маю сили, а не знаю, кудю плисти. Нема у мене того погляду, що у других: окинути ним усе

життя, міцно задержати, запекти в душі його картину і тоді гордо, на пам'ять плисти... Мені треба бачить берег, як тій миші. А хвилі не дають бачити... В душі, як на новій квартирі: і все наче є, і нічого на своєму місці не знайдеш... З того часу, як Грицька випустили з тюрми,—все к чорту переплуталось, і я вже не знаю, як жити. Ідіотство просто!

Лія (тихо, насторожено). Ти не любиш його?

Ольга (роздратовано). Ну, от! Я так і знала! Я так і знала, що ти це скажеш!.. Ну, чого... ну, чого-б я не любила його? Того, що в його чехотка? Ну-да, він мені, як мужчина, не подобається; як мужчину—понимаєш: як мужчину!—я не виношу його, не можу, не маю права виносити... Але-ж ви не маєте права казати, що я його не люблю. Не маєте! Це гидко, це мерзота! Коли чоловік і жінка не живуть з собою, як самець із самкою, то, значить, вони вже не можуть любити одне одного?.. Паскудство!..

Лія (нахиливши голову). Коли це єстественно-необхідно, то...

Ольга. Глупості! Зовсім не необхідно! Гидко і більше нічого. Люди роблять усякі гидоти й оправдуються необхідністю. Мене просто казять це... Ах, Ліє, ти не знаєш, як це дратує... Це доводить мене до чорт-його-зна чого. Я люблю його, люблю і більше нічого... І ніхто не має права навіть натякати мені, що я не люблю його. Навіть ти!

Лія. Але-ж ти сама мені...

Ольга. Да, да! Я сама... Я сама тобі казала, що, як мужчина—пойми-ж ти, ради бога! як мужчина—він мені не подобається, але-ж це не дає права говорити, що я його не люблю. Любов не в цих паскудних, животних відносинах... Ах, які люди паскудні, противні!

Лія (з досадою). Я не розумію, чого ти хочеш! Ну, любиш, так чого-ж у тебе все переплуталось? Мартин? Да?...

Ольга. „Мартин, Мартин“!.. Що Мартин? З Мартином нічого не було й нема... Один тільки той раз я здуріла. Але це просто через те, що він такий сильний, такий безсилий став... Да! Його сила притягує мене... Але що з того? Я знаю, що він грубий, здоровий скот і більше нічого... Хіба він може почувати щось ніжне? „Чувственное животное“!

Лія. Він розумний.

Ольга. О, да!

Лія. І з сильною волею.

Ольга. На великий жаль. І все-таки скот! І всі чоловіки—мерзавці і скоти!

Лія. Крім Грицька?

Ольга. Глупо, Ліє... (Мовчать).

Лія. Ти сьогодні в чудному настрою.

Ольга. Е, Ліє! Цей настрій вже давно. (Мовчать).

Лія. А Грицько де?

Ольга. Не знаю... Ще зранку пішов кудись... Він усе ходить тепер і щось думає... (Мовчить). Я зовсім не думала, що все вийде так... (Павза). Погожим, я нічого не думала. Я, як та миша, плила до берега, який бачила. Це був випуск Грицька... Це був мій берег і я плила до нього... А тепер... Куди далі?.. Ах, я знаю, що ти скажеш мені. Ти скажеш, що я не люблю Грицька, що мені самотньо... І так далі. Можеш говорити...

Лія. Я нічого тобі не говорю, одчепись ти од мене!

Ольга. І через це, мовляв, ти повинна покинути його. Через те, що тобі огидливі, противні тваринні відносини, ти повинна кинути людину, з якою ти жила чотири роки, душу якої ти вивчила,

як свою, повинна зламати всякі обов'язки до цієї людини. Фу, паскудство!

Лія (з гнівом). Ай-ну! „Обов'язки, обов'язки“! Що значить обов'язки? Раз ти не можеш жити з ним повним, гарним життям, так ти маєш право кинуть його і зламати всякі твої обов'язки! Да!

Ольга (іронічно). „Повним, гарним життям“... Де це те—„повне, гарне життя“? Ти бачила його?

Лія. Я таки бачила його! А от ти з своїми обов'язками ніколи не побачиш його. Ти оплутала себе ними й ніколи не вилізеши. Все твоє життя є сплошний обов'язок!

Ольга. Да! Життя є обов'язок! І ти сама живеш для обов'язків.

Лія. Ну, пожалуста! Чорта-з-два! Я живу для життя, а не для обов'язків. Життя в самому процесі життя, а не в обов'язках. От такі типи, як ти, начіпляють на себе всяких обов'язків і охкають, і плентаються позаду... Жаліються, хникають... Хто тобі винуват? Скинь всі твої обов'язки й пливи собі... Тобі берег якийсь нужен...

Ольга. Да, берег, берег есть обов'язок...

Лія. Ай-ну! Ніяких берегів! Знаєш, куди пливеш? Ну, й пливи, і насолоджайся тим, що пливеш, бо більше нічого нема. „Обов'язки“... Ого!.. Так я й покорюсь їм... Ну-ну!.. Ось пливу собі і все. І щастя життя в тому, що ти знаєш не тільки куди, але й як пливеш. От! Кожний взмах руки є життя. З якої-ж статі я буду пропускати його, не використавши?.. У тебе все вніманіє твоє обращено до берега... А у мене, крім того, на хвили. Я пливу й люблюсь ними, я вибираю кращі, борюсь з восторгом, бачу всі краски, тони... А тобі все це одна задержка од берега... Такі типи, як ти, не вміють жити... У вас нема вніманія к життю. Нема цього нового „чутства“, вніманія до кожного явища життя,

до кожної капельки тих хвиль, серед яких ви пливете... От! „Обов'язки, берег... Ах, ох, ой...“ Фе!.. Щоб я стала хникать? Ого! Не видно берега? Наплювати! Він повинен бути, мусить бути, до його все життя направляє... А я хочу жити, а не тільки махати руками... Нема вніманія у тебе! От ти спробуй розвинути його в собі... і побачиш, що заживеш инакше й обов'язки не такі важкі стануть..

Ольга (з досадою). Яке вніманіє? У всякого чоловіка є вніманіє, та який толк з того?

Лія. От іменно, що не у всякого! У всякого вніманіє обращено тільки на берег. Всякий раз-у-раз жде чогось од берега, од будучого, от там, мов, буде щось... „От скінчу курси“, „от поступлю на службу“, „от випустят з тюрми“... От той берег... І плавають од берега до берега все життя... І зовсім не догадуються, що це плавання і є життя... як і берег... Все є життя!.. І от це, що ми з тобою лаємся, і те, що ти любиш Грицька, і ці прокламації, й погром, і от той піджак,—все... Треба тільки вніманія! А цього не у всякого є... *Такого вніманія!*

Ольга. Ну, що-ж... Ми люди прості. Не всім бути особенними, з новими „чувствами“.

Лія. От це й погано, що ми іронізуем там, де треба гніватись і робить... Да! Це нове „чутство“, щоб ти знала! У мужика його нема, бо для цього треба багато думати і шукать... А йому нема коли... А тобі хоч і є,—а ти живеш, як мужик, нагрузившись обов'язками.

Ольга. „Обов'язки, обов'язки“! А ти хіба не несеш обов'язку, будучи в партії, організації? Тоже!..

Лія. Розуміється, ні. Це такий обов'язок, як жити. А от те, що хотіли-б накласти на мене сіоністи, єсть обов'язок. Вони хотіли-б, щоб я була

в єврейській організації, бо я—єврейка? А яка я перш усього єврейка? Що мій батько й мати євреї? Але я ні єврейського язика, ні життя, нічого не знаю. Я серед українців виросла, з ними жила і... Положим, я ні українського, ні єврейського язика не знаю... І все-таки, я більше українка! Та все одно, що-б я не була, а я хочу бути там, де я більше можу зробити... от і все. І ніяких національних обов'язків я не признаю. Хай націоналісти зацікавляються цим. Я хочу жити і помагати розвитку життя як-найбільше. От весь мій обов'язок! А коли... (В стіну коло дверей стукають).

Ольга. Слава богу, хтось іде таки...

Лія виходить в сіни й вертається з Грицьком.

Ольга. А! Це ти...

Грицько. Я... А ти когось ждеш?.. (Сіда на ліжко).

Ольга (з досадою). Ну, та звісно, що жду... Коли-ж заберуть бумажки? Ти бачив кого-небудь?

Грицько. Ні.

Ольга. Де-ж ти був?..

Грицько. Так... Ходив собі. (Мляво.) Хулігани ворущаться. Стичка була з нашими робітниками.

Ольга. Де?

Грицько. На базарі... На днях неодмінно треба ждати погрому.

Лія. Ви думаете?

Грицько. Да. Агітація за це йде вже одкрито. Хлопчики получають в поліції по п'ятнацять копійок і роздають черносотенські прокламації просто на вулицях... Я сам з таким хлопчиком балакав. (Мовчать).

Ольга. Їсти хочеш?

Грицько. Ні.

Ольга. Ти-ж чаю не пив.

Грицько. Нічого.

Лія (сіда коло Грицька). Чого ви такий, Грицько? Вам непривично на волі? Да?

Грицько. Ні... Так... (Кашляє,—Лія й Ольга дивляться на нього. Одкашлявшись, задумується). Хм... Дивно: коли я був у тюрмі, я страшенно любив людей. Страшенно! А тепер вони мені всі здаються такими, як якому-небудь художникові поганенькі картини. Всяка рисочка знайома і скучно через те дивитись на їх. І все-таки він більш усього любить ці картини... Єрунда!

Лія. Чого-ж скучно?

Грицько. Чого? Бачите... Вам було коли-небудь так, що ви ждали чого-небудь великого?

Лія. Ну, було.

Грицько. А потім воно приходило, тільки не таке, а менше... Може воно так і слід, може воно й хороше і другому кому-небудь од його добре було-б, а вам скучно... І не так скучно, як... Ні, не те!.. Ну, покиньмо про це... Підете завтра на мітинг?

Лія. Чудні ви обое! Та тоже... Хоче чогось і сама не зна чого...

Грицько (роблено-жартовливо). Пустиак вніманія!.. Якось-то буде!

Лія (з досадою). Ай - ну!..

Грицько. Чого ви так?

Лія. А що-ж? Сидять, ниють...

Грицько. Хто ние?

Лія. Вона й ви.

Грицько. Я не нию... Я тільки... як-би вам сказати... Ну, покиньмо, Ліє, про це... Не треба...

Стукають. Лія встає й одчиняє.

Хутко входить Департамент.

Департамент. Драстуйте. Фу!.. Я сяду... Це бумажки?..

Ольга. Що таке? Почалось?

Департамент. Що почалось?

Ольга. Та чого ви такий?..

Департамент. Який?

Ольга. Ну, та збентежений чи що!

Департамент. А що-ж мені, радіти чи що? Здається, все йде тільки, щоб бентежить... Скажіть на милость, хто просив агітаторську групу знімати робітників у Сидорченка? Хто? Була постанова комітету про це?

Грицько (мляво). А хіба що сталось од того?

Департамент. Та сталось чи не сталось, а вони не мали ніякого права робити це без постанови комітету. Це—дезорганізація!

Грицько. Департамент! Ви такий, як і були. Тепер революція, а не...

Департамент (хвилюючись). Голубчику! Так-же не можна, повірте мені, не можна. Коли всі будуть так робить, так це буде якась анархія і більше нічого. Комітет буде одне, група друге, я третє, ви четверте... Що-ж це буде? Я розумію, голубчику, але перш усього...

Ольга. Та що сталось од того, що вони зняли?

Департамент. Не сталось поки нічого, але... Фу, ти чорт! Нічого не сталось, але...

Грицько (пильно дивлячись на Департамента, з усмішкою). Слухайте, Департамент: що ви вважаєте за основу індивідуального життя?

Департамент (робить широкі очі). Основу індивідуального життя?.. Я не розумію... що...

Грицько. Я вас так питаю, взагалі...

Департамент. Та до чого це?

Грицько. Ні до чого... Так. Мені хочеться знать, як ви думаєте. Як повинен жити... Що повинно бути головним у житті кожного?

Департамент (стискує плечима). Нічого не розумію... Це філософія. А я не охочий до неї... Я про групу підніму питання на комітеті... Це.

Грицько. А ви ніколи не думали, що може у вас нема основи й вас колись вітром знесе? Га?

Департамент. Одчепіться, Грицько! Мені нема часу... Я про групу сьогодні-ж піднімаю питання. Це безпорядок.

Ольга. Тепер скрізь безпорядок... революція.

Департамент. „Революція, революція“!.. Що ви мені свою революцію під ніс тикаєте?! Мені наплювать на всякі революції... То-єсть, не на саму революцію... ну, та це зрозуміло... У нас єсть певний порядок, установлено, що ніхто не має права брати на себе функції комітету... От і все...

Грицько. Е! Надокучило, Департамент! Формалізм, порядок... Ви й умирать по порядку будете? Страшенно ви „порядочний“. Настоящий Департамент!

Департамент (благаючи). Голубчику! (сердито) А, чорт! Я сьогодні-ж на комітеті підніму... Все одно...

Стукають. Лія відчиняє. Входить Мартин, Петрусь і Сашко.

Ольга. Ну, слава Богу! Насилу. Де ви пропали всі?

Мартин, Петрусь і Сашко мовчки здоровкаються зо всіма.

Департамент (до Мартина). Слухайте, Мартине! Хто дозволив агітаторській групі знімати робітників у Сидорченка? Чи була постанова комітету?

Мартин (сухо). Тут не місце балакати про це. Буде зібрання комітету... Там заявите... (До Ольги). Бумажки вже є?.. Бачите, Сашко? Я вам казав, що будуть. Це свинство. Треба робить, що говорять, а не...

Сашко. Я думав, що...

Мартин. Ви погано думаете завжди. Беріть зараз і несіть скоріше Семенові. Та скажіть ще раз, що завтра мітинг. Та зайдіть до Косовського й заберіть у його револьвер. А не дасть — вилайте.

Сашко (несміло). Він, здається, обіщав на час дати. Це-ж його револьвер.

Мартин. А ви багато не балакайте. Його, не його—нам нема діла. Хай дає, раз обіщав. (До Ольги). Скільки тут?

Ольга. Ще не встигла перешити.

Мартин (бере одну й читає). Хм... Сльозу таки пустили... „Насильство панує, несправедливість звилася собі чорне гніздо і кривавими кігтями рве серце робочого класу. Неправда нахабно сміється над правдою і вкупі з брехнею заправляє народом“... Для чого сентиментальність? Пора-б уже звертатись до дужих так, як слід.

Ольга. Хіба це не правда?

Мартин. Хто його зна, може й правда...

Ольга. Ну, так чого-ж вам ще?

Мартин. Того, що треба писати виразно, а не затуманювати усякими фразами змісту... „Правда, неправда, справедливість“... Тут тон такий, ніби ми знаємо, що таке правда, і вона в нас давно вже є, а от тільки її забиває неправда... Наївно-ж...

Ольга (з маленьким роздратованням). Значить, це фрази—правда, неправда?

Мартин. Та розуміється! Треба писати так, як є. Буржуазія, аристократія панують над нами через те, що вони дужі. Брехня, насильство, неправда є прояв їхньої сили. Коли ми хочемо, щоб над нами не панували, треба бути дужими, треба побільшувати свою силу. От і все.

Ольга. І собі брехати, насильничати, красти і т. д.?

Мартин. Брехня, насильство неморальні тільки тоді, коли не маєш сили для того. Дужого брехуна бояться й поважають, а з безсилою сміються і зневажають... Ну, та раз пройшла в комісії ця бумажка, то хай іде... Сашко! Скоріше читайте... Там-же чекають.

Грицько. І крім сили нічого нема?

Мартин. Нема.

Грицько. Хм... Грунт твердий... Тільки для того, хто дужі ноги має.

Мартин. Всі повинні дужі ноги мати. Безногих не треба.

Ольга (гнівно). Паскудство! Слабим, значить, не місце на землі?

Мартин (твердо й холодно). Не місце.

Ольга. Дивно. Чого-ж ви тоді не записуєтеся в жандари? З вас чудовий вахмістр був-би.

Мартин. Якби я виріс у жандарській середі, я був-би чудовим вахмістром...

Ольга. Напевне.

Мартин. Петрусь! Ви сидите, наче з візитом прийшли... Беріть-же собі бумажок та йдіть. (Петрусь, що сидить похнюпившись, лїниво дивиться на нього). А рецензії на ті брошюрки написали?

Петрусь (злякано). Рецензії? Фі-фі!... І забув... Ах, ти-ж чорт!..

Мартин. Ну, що вам казати? Росомаха ви й більше нічого... Йй-богу, Петрусь, ви просто таки ні к чорту не здатні. Взять і забуть... А брошюрки лежать...

Петрусь. От досада!.. Хм...

Мартин. І ні чорта не робить... Ходить, як недорізана курка. Нічого не чита, не цікавиться нічим... Хіба ви здатні до боротьби?...

Петрусь (сумно, з каяттям). Це дійсно.

Лїя сміється. Всі посміхаються.

Мартин. „Це дійсно“... Мало ще цього... Треба побільше читати, учитись, працювати... Треба робити.

Петрусь. (зітхнувши). Хто-ж каже!

Мартин (махнувши рукою). Е!... Беріть бумажки та йдіть. Та не занесіть їх до себе додому. Позавчора

взяв літературу, прийшов додому й спить... Сашко заклада бумажки під піджак на груди, прив'язує їх і застібається. Ольга огляда його й поправляє.

Мартин. Ну, що, Грицько, ви вже спочинули від тюрми? Може-б приступили до роботи? Га?

Ольга (жорстко й задержано). А вам що до того? Він сам зна, коли йому приступать.

Мартин (озирається й мовчки пильно дивиться на неї. Занадто байдужо). Просто цікаво.

Ольга (киво посміхаючись). Тон якийсь... контрольорський...

Мартин (холодно). Ніякого тону немає... Сашко, не забудьте-ж зайти до Косовського...

Сашко. Добре.

Петрусь. Сашко! Подождіть, я з вами.

Мартин. Не треба. Підете сами. Чого юрбою ходить? Шпигів принажують? Ідіть, ідіть...

Сашко виходить, Мартин замикає двері.

Мартин. Скільки у нас є револьверів?

Ольга. Штук п'ятнацять.

Мартин. Не більше?

Ольга. А де-ж-би їм більше взятись?

Мартин (ходить по хаті). Завтра треба нашому представникові йти на коаліційне зібрання... Незручно говорить, що тільки п'ятнацять. Треба буде принаймні штук сорок сказати.

Грицько. Брехать?

Мартин. А, Грицько! Це тільки слово. Я певен, що й другі організації не скажуть справжніх своїх сил. Росіяни завжди брешуть. Що за рація виставлять себе з гіршого боку?...

Грицько. Не знаю... Мені здається, що в брехні нема ніякої сили. Я кажу—не знаю, бо... Мені здається, що бути правдивим, то є надзвичайна сила. Що тільки дужий може бути правдивим.

Мартин. Ну, а мені здається, що правдивість—

тільки вбогість, що правдивість обмежує, примушує розвиватись тільки в одному напрямі. Розуміється, кожний має свій погляд. В даному разі, я думаю, краще збрехати для того, щоб не одбити прихильних до нашої організації. Ніколи нетреба, по-моєму, показувати свого безсилля. В цьому теж є своя сила.

Лія. Сила, сила!... Ви тільки й знаєте свою силу. Здається, є в житті й друге щось... Скучно з одною вашою силою.

Мартин. Не я даю її,—життя. Нарікайте на життя.

Лія. Ай-ну! „Життя“! Звідкіль ви знаєте, що тільки сила є в житті? Скажіть, пожалуста, взяв собі монополію на знання життя?

Мартин. А що-ж ще є?

Лія. Є краса, любов, чистота, чесність...

Мартин (насмішкувато). Щирість, добрість, правда, справедливість... Хм...

Лія. Єсть і це.

Мартин (дратуючись). Та де? В головах тих, кому це вигодно? Дякую! З якої речі я повинен бути щирим, правдивим, добрим? Чому хитрість, лукавство, брехня гірше? Чого я повинен здержувати свої сили? Я нічим не хочу звязувати себе і—наплювати мені на всі моралі, на всі ржаві кайдани, що чіпляють на себе люди!.. Ви, Грицько, дуже помиляєтесь, коли думаете, що правдивими можуть бути тільки дужі. Це—трусість і безсильність. Всі люди брешуть, всі до одного. І з того самого менту, як народилась сила,—народилась і брехня, бо брехня є сила. Моралісти брешуть інстинктивно, як інстинктивно кохаються. І похожі на дикарів, які ганяються за звірем з одними руками і предають анатемі нову для їх, але розумну силу—порох. Коли чоловік бреше свідомо,

з розумом, це — неморально. Але мораль видумана дужими для безси­лих. Коли безсилі роблять­ся дужими, вони заводять свою мораль, як новий хазяїн заводить нові свої шпалери на квартирі.

Грицько (схоплючись). Ні, так не можна, не можна!.. Тут немає опори... З такими правилами...

Мартин. Не треба ніяких правил!

Ольга (гнівно). Єсть тільки свинство! У свині теж нема правил. Що хоче, те й робить. Паскудство! З вами-б і...

Мартин. Що? І говорить-би не слід? Да?

Грицько (швидко ходячи по хаті). Ні, ні, так не можна! Це треба занадто... Я не схоплю своєї думки... Це треба бути занадто бідним або багатим, щоб так думать... і жить... Тут нема місця для віри...

Мартин. А для чого вам віра?

Ольга. Ах, покинь, Грицю!.. Мене дратує ця балачка.

Грицько. Ні, подожди... Це цікаво... Це дуже цікаво. Тут, мені здається, корінь наших... Я думав про це... Ми страшенно дизгармонічні. От що! Да! Страшенно! Ми ростем розумом і не ростем душою. Ми тікаємо буржуазної, старої етики і з водою вихлюпуємо й дитину. Да, да! А етіка повинна бути, повинна! Розум повинен бути в гармонії з кров'ю, з нервами, з тілом. А у нас нема. Ми дуже добре розумом розуміємо, що розпутство—гидке, що несправедливість—зло, ми розумом цілком широко будемо до сліз, навіть до смерти боронити свої принципи, а тим часом, коли прийдеться говорити нашої етиці, себ-то нашим нервам, крові, темпераменту, ми робимо розпутства, несправедливості, гидоти. От у чому весь жах! От у чому дизгармонія! Нам треба оправдання! Нам треба виправдать себе. Я певний, що кожен

з нас, заглянувши в себе, иноді лякається. Як? Ми-ж—передові люди, ми—борці за правду, за добро, ми повинні бути чистими, високими. А ми так само, як і всі, ходимо в публічні доми, сидимо в кабачках, інтригуємо, сплетничаємо, брешемо, завидуємо... Ми тільки спочатку піднімаємося від ідеї, а потім ми стаємо чиновниками її. У нас уже фігура робочого десь пропадає й ми маємо якесь наукове розуміння: „рабочий клас“, „маса“ і т. д. Ми... (Почина кашлять. Кашляє довго, схопившись за груди).

Ольга. Годі про це... Це тебе хвилює... Замов-
чіть, Мартине...

Грицько. Ні, подожди... Це цікаво. Ми й так дуже рідко балакаємо про це. Це наша велика хиба, що ми такі питання залишаємо десь позаду. Це велика хиба! Ми вимагаємо від агітатора, щоб він прочитав те і те, щоб він знав нашу програму. І зовсім не цікавимося, яка його етична програма. Він може бути самою подлою людиною—нам нема до того діла, це, мовляв, його приватне життя... Та в чому наша громадська робота? Що ми повинні нести робітникам? Ми повинні зробити їх дужими, ми повинні їм дати ідеал протилежний грязній теперішній дійсності. Та хіба може робітник повірити, коли бачить, що я—той, котрий говорю йому про боротьбу, про сміливість, я—трус, самий жалкий трус? Хіба він може повірити в необхідність чесності, коли він знає, що його учитель-агітатор позича гроші й не вертає? Хіба тільки в тому вчення соціалізму, щоб знати про знищення капіталізму? Знищення капіталізму є засіб, а ідеал соціалізму є гармонія життя, життя широкого, повного, великого! Ми це випускаємо з виду. Це нещасна доля всіх великих ідей, що вони попадають до маленьких людей. Спершу ці маленькі люди жахаються її, ненавидять, бояться, сором-

ляться дивитись на її блискучу наготу. Далі вони насмілюються. Потім набираються одваги й хапають її. От тоді настає каюк їй. Вони тягнуть її на базар, одягають її кожний в своє лахміття й так завішають її своїми брудними латками, що творець її напевне не пізнав-би. А у нас таких хоч одбавляй. Він схопиться за один палець ідеї й дума, що тут усе, бо нема-ж сили підвести голову й побачити всю ідею.

Мартин. Що-ж ви хочете, щоб ми тільки монахів приймали в організацію?

Грицько. Я нічого не хочу, бо сам не знаю, чого саме треба хотіти. Я тільки бачу, що ми—дизгармонічні, що ми не піднялись до нашого розуму, що ми витягуємся головою вгору, а серце, тіло осіда до землі. І получаються безглузді якісь фігури, якісь свині з шиями жирафи... От ми тепер ждемо погромів, ждемо прояву суспільної дизгармонії. Як ми ждемо? Ми ждемо її розумом. Ми пишемо прокламації, але пишемо їх офіційно, холодно, хоча вони наче й пахнуть запалом. Ми говоримо про зброю і стараємося одне одного перебрехати. Ми робимо забастовки й піднімаємо цілий гвалт, що забастовка проходить без формальної постанови комітету. Щось жорстоке, страшне в цьому! Де наш гнів, що написаний у бумажках? Де крик болю, жаху, ненависти. Нема!... Ми актори. Перед публікою, масою ми нагвинчуємо себе, а за кулісами ми видряпуємо одне одному очі за те, що той мало чи багато сльози пустив! Про той жах, про те дике, що має бути, ми говоримо так „разсудительно“, наче це буде якась скучна, але необхідна забавка.

Мартин. Ну, та що-ж ви хочете: щоб ми дерли на собі волосся, казились, плакали? Яка-ж тоді робота буде? Ви говорите, як хлопчик. Це—на-

ївно! Стільки всяких ужасів буває, що не можна, нема сил од усього дерти волосся. Організація не...

Грицько. Я знаю, я знаю... І повторюю, я сам не знаю, чого хотіти. Я тільки знаю, що якби ми були гармонічні, у нас - би стало сил волосся дерти...

Мартин. Так у чому-ж діло?

В двері стук. Лія швидко одчиняє. Входить Мазун. Здоровкається.

Грицько. Діло в тому, що не треба...

Мартин (перебиває). А! Мазун. Ну, що? Чого ви так пізно? Розкажіть.

Мазун. Зараз. Вперед закуримо. Правда, Лія? (Весело підморгує). Ну-с... Єто о-первих...

Лія. Ай-ну, скоріше!

Мазун (передразнює). „Ай - ну!“... О-фтарих... Забастували звожчики.

Мартин. } Знаєм.

Лія. }

Мазун. Знаєте? Ну-с... Завод Кірхнера завтра стає.

Мартин. Невже?

Мазун. Верное слово!.. На вакзалі поставлено дві роти салдат. Нікого не пускають ні туди, ні сюди... А з яким я робочим тільки що познайомився! (Клацає пальцями). Антик!.. Ну-с... В самооборону набирається до сотні. Требують „оружия“...

Мартин. Ну, де-ж його взять? Обіщали дати, і досі нема. Треба якось обійтись... Кастети робляться?

Мазун. Та що кастети?.. Петрусь, де ваш револьвер?

Петрусь. Револьвер? Чорт - його - зна... Десь пропав.

Мазун. А ви забрали гроші, що збирали гімназисти на зброю?

Петрусь (робить злякане лице). Фі, фі!.. І забув!..
Ах, ти-ж чорт!

Мартин. Ну, й не росомаха ви?

Петрусь (зідхаючи). Це дійсно...

Мазун. Калоша ви і більше нічого! Заберіть сьогодні-ж... Да! Єврейські буржуї дають на всі есдеківські організації дві тисячі на зброю.

Мартин. Хо-хо!.. Ловко! Молодці буржуї... Тільки треба держать ухо гостро, бо російські есдеки знов надують нас...

Ольга. А кому вони їх дають? Бундовцям?

Мазун. Бундовцям. Ну, бундовці не дадуть обшахраїть. Есери й собі хочять пожитись... Уже натякали.

Мартин. Ну, чорта з два!

Мазун. Це я бачився з ними в столовці. Аж піняться від злости. Кажуть, ніби вони завтра свій мітинг поруч з нашим будуть робить. От свинота!

Мартин. Дурниця! Хай роблять. Сами-ж себе в калошу посадять, бо вся маса до нас піде.

Лія. Кажуть, що вже козаків розставляють коло мітинга?

Мазун. Да... Щось наче похоже... Опасно тільки, що може з цього погром справді вийде.

Мартин. Ну, там побачимо. Одмінить мітинга не можна. Ну, а серед маси який настрій?

Мазун. Чудовий! Робітники так і рвуться. Знаєте, просто любо з ними бути. А який славний оцей Васька. Видно, поетична, ніжна така натура...

Лія. Мазун просто влюбився в нього. Вчора цілий день не давав мені покою.

Мазун (підходить до неї й сідає поруч). А ви ревнуєте?

Лія (весело). Страшно!

Мартин. Так... Ну, так я беру бумажки і йду.

Ви, Мазун, заберіть останні... Петрусь, а ви од-
читали?

Петрусь. Одчитав.

Мартин. Чого-ж ви ждете?.. Ну, й калоша!

Петрусь (зідхає й рішуче підводиться). Ех, чорт
його забирай! (Склада прокламації).

Мазун. Що, Петрусь, рішились?

Петрусь. Рішився... Годі!.. Буду заніматься...

Мазун. Це він раз-у-раз, послі глибокого роз-
дум'я... Надовго?

Петрусь. Тепер рішуче! Годі!

Лія (зідхає). „Це дійсно“... (Сміється).

Мазун. Ну, я теж іду. Ходім, Лія?

Лія. Ходім. (Встають і забирають прокламації).

Мазун. Ага!.. Я й забув ще... Знайдено притон
чорносотенських проводарів... Це знаєте де?..
(Зиркає на Мартина і трохи змішується).

Ольга. Де?

Мартин (жорстко і твердо). Це не новина... Було
давно відомо. Це—чайна мого брата... (Мовчання).
Я, здається, колись говорив про це.

Ольга. Ні, я нічого не знала.

Мартин. Да, мого брата... Агітує...

Мазун. Цікаво-б забратись туди... Може підем,
Лія? Га?.. Їй-богу, цікаво... Так, значить, з хулі-
генцією познайомитись...

Лія. А що-ж?.. Давайте.

Мазун. Згода?

Ольга. Ну, що за дурниця!.. Охота бути би-
тими...

Лія. Пхі! Наплювать... Ми переодягнемось... Їй-
богу, це інтересно... Оригінально.

Мартин (холодно). Я не радив-би... Мій брат
жартувать не любить.

Мазун. Ми тоже не любим. Правда, Лія?.. Ех,
закуримо ще разок!.. Їй-богу стоїть жить на світі.

Правда? (Підморгує й виймає коробочку з папіросами).

Грицько (весь час пильно слідкував за Мазуном і Лією). А чого, ви думаєте, стоїть жити на світі?

Мазун (здивовано). Як то чого?.. Гарно.

Мартин (до Петра). Ну, ходім... Не треба всім разом виходити. Бувайте здорові.

Грицько. Бувайте. (Мартин і Петрусь виходять). Чого-ж гарно?

Мазун. Гарно та й годі... Все гарно, що росте... Гарно, як росте рух, росте душа, серце, розум. Росте, значить, життя. І для цього стоїть жити.

Грицько (вдумливо). Для росту життя?.. Хм...

Мазун (жартуючи). А ви що, збираєте показання, як треба жити?

Грицько. Да, цікавлюсь.

Мазун. Ви краще живіть, тоді й впізнаєте. Ну-с, Лія, гайда! На біржу прийдете, Ольго?

Ольга. Розуміється.

Мазун. До побачення.

Лія. Будьте здорові.

Виходять.

Грицько. Хороший малий...

Ольга. Да... (Сіда на ліжко й задумується).

Грицько. Хороша парочка... Вони закохані?

Ольга. Хто?

Грицько. Та ця Лія і... як його... оцей... Мазун, чи як ви його називаєте...

Ольга. Не знаю... Здається.

Грицько. Да... Стоїть жити... (Довго ходить по кімнаті). І скрізь брехня і брехня. Скрізь брехня. Вона так проняла собою все, що її навіть не помічають. Я тепер сам собі здаюся похожим на людину, котра з свіжого повітря входить у хату, де все до того вже просмерділось яким-небудь смрадом, що люди звикли й не помічають його. Аж страшно!.. (Дивиться в вікно). Он! Всі щось ро-

блять і всі брешуть, бо роблять не те, що хочуть, роблять без охоти, примусом. О!.. Поспішають кудись. Хіба цей чиновник, що їде на звозчику, служить для себе, хіба він любить свою роботу? А цей звозчик хіба любить возити якихось чужих людей?.. Поділ праці... Хм... (Одходить од вікна й сідає на друге ліжко). Я думав, що життя буде якесь инакше... Я в тюрмі забув його і тепер,—як то буває з лицами знайомих, котрих довго не бачиш,—на лиці його бачу таке, чого-б і не хотів бачить. (Кашляє).

Ольга. Може-б ти ліг спати? Їсти хочеш?

Грицько. Ні, не хочеться (Задумується)... Да... Іноді небезпечно засовувать далеко ніж самоаналізу... Дуже довго ковиряв і в серці вже дірка, через яку випадає всяка віра... Я в тюрмі думав—вийду на волю й буду жити так і так. В таких от випадках я буду робить те й те... Хм... А тепер через дірку, проковиряну самоаналізом, випадає всяка віра і я не знаю, чи треба те робити, чи не треба... „Правда... Правдивість“... Я пам'ятаю, у мене серце замирало й билось, коли я уявляв собі, як я буду настільки дужий, що зможу бути правдивим!.. Бути правдивим... Бути гордим перед усіма, сміливо дивиться собі в душу!.. Це, значить, знати правду, знати, що є чистота й істина. А я чую, що не можу... не маю сили. Бо це значить, остатись самому, стати ворогом усьому минулому... А оправдання треба, треба... Треба злити, згармонізувати почування й розуміння... Бо так не можна жити. Але для цього треба наперед хоч каміня, аби завалити дірку в серці й вірити... А каміня нема... Звідки я знаю—може правдивість справді є убогість, а зло не є зло, а тільки сила?.. Може, справді, правда в силі, а не сила в правді?.. (Павза). І головне—що ні-

чому й нікому нема віри... Я не можу ні в що вірити... Може так, а може й не так... Ех!

Ольга (встає й підходить до нього. Сідає й кладе руку на плече). Важко, Грицю?

Грицько. Важко, Олю... Так важко, що... Ти пойми: я хочу робить, я маю сили... А в серці дірка...

Ольга. Це пройде... Втягнешся в роботу... Ти-ж не зневірився в потребі організації?

Грицько. Та ні... Але-ж цього мало. Я не хочу бути чиновником революції. Я хочу всею істотою робить. Я хочу бути гордим, я хочу знать що таке правда, що таке брехня, любовь, ненависть. Я хочу знать, на що я повинен опертись, щоб почувать себе гордим і чистим перед самим собою.

Ольга (тихо). Мені здається, що перш усього ми маємо обов'язки перед суспільством і окремими людьми. Коли ми їх виконуємо, ми чуємо себе гордими й чистими.

Грицько. „Обов'язки“!.. А коли вони давлять мою душу і я згину від них? Кому яка користь од цього?

Ольга. Значить, так треба...

Грицько. Ні... Це не те... Всякий обов'язок є щось насильственне, щось стороннє мені, а я хочу будь самим собою.

Ольга (тихо гладить його по голові. Гриць пильно дивиться на неї й одвертається). Ти став, Грицю, зовсім чужий зо мною... Чого?

Грицько. Ні, такий, як і був... (Помовчавши). Хм... Ось і зараз збрехав... Для чого?.. Щоб не обідить тебе?... (Твердо). Да. Я став чужий тобі... бо...

Ольга. „Бо...“ Ну?..

Грицько. Бо ти стала чужа зо мною... Да,

да!.. (Встає, хвилюючись). Будем говорить правду... Будемо правдиві. Ну, скажи—я противний тобі? Да?

Ольга. Що за дурниці, Грицю? Звідки ти взяв цю єрунду?

Грицько. Я бачу. Я, як тільки ввійшов перший раз до тебе в кімнату,—я в куточках губ і очей побачив щось чуже, нехороше, холодне... Ти була рада, але я того не забув. Потім я придивився до його й пізнав, що то була... брехня... Я для тебе противний... Це видно...

Ольга. Грицю! Що за єрунда?.. Ти не маєш права говорить цього. Даю тобі моє чесне слово, щире, правдиве—я люблю тебе. Розумієш?

Грицько. Ти сама собі брешеш... Ти-ж сама знаєш, що ти...

Ольга. Ну?..

Грицько. Що ти... не жінка мені... Ти товариш, а не жінка...

Ольга. Ха-ха-ха!.. Я так і знала... Добре... Будемо правдиві... Знай: я ненавиджу, ненавиджу од всеї душі ці відносини... Це — скотство, це — недостойно розумних істот... Я дивлюсь на їх, як на необхідне зло... Коли ти дивишся інакше на любов,—ну, тоді...

Грицько (тихо). Через що-ж ти їх ненавидиш?

Ольга. Через те, що ми робимся звірями в таких відносинах, що це знижує моє „я“, людське, розумне „я“. Мені сором за себе... Людина повинна бути людиною!

Грицько (мовчки ходить по кімнаті). Мені здається, що ти сама себе обманюєш... Я хворий і противний тобі... Це видно.

Ольга (гнівно). Я з тобою балакать не буду, коли ти будеш дурниці говорить... Паскудство!

Грицько. Сердитись нема чого... Поговоримо

спокійніше... Я багато думав про це... Я хочу бути правдивим і скажу, що думав. Нам треба розійтись. Подожди, дай я скажу. Нам треба розійтись. У мене чехотка. Через неї я противний тобі. Вона буде тягнутися літ 20—30. Я не маю ніякого права вбивати твоє життя... От і все.

Ольга. Ти ненормальний... Більше я тобі нічого не скажу. І паскудство! Паскудство так думать про мене. Грязно, паскудно... Я ненавиджу ці відносини й більш нічого. Розумієш ти?! Це все, цього досить... Ах, ви всі чоловіки—такі гадості, грязні, розпутні! Вам важко уявить собі людину, котра з огидою відноситься до цього. Ви всі—й революціонери й не революціонери—тільки й знаєте з жінчиною такі відносини.

Грицько. Цілком нормальна річ.

Ольга. Паскудство!

Грицько. Е! затвердила... Через що паскудство?

Ольга. Убирайся, я з тобою говорить не хочу.

Грицько. Як хочеш... (Мовчання. Ходить). Я знаю, ти можеш принести себе в жертву для обов'язку. Але я не хочу бути чийм-небудь обов'язком...

Ольга (скипівши). Скажи прямо: „я хочу розійтись“. Це буде принаймні правдиво... Ти-ж хочеш бути правдивим... Нащо-ж крутить?

Грицько. Ти несправедлива, Олю. Ти сама знаєш, що ти говориш дурниці.

Ольга. А! знаємо ми вас. Ви-ж, чоловіки, не можете жити без жінчини... Яка-ж то любов буде без цього паскудства?

Грицько. Для чого іронія? Ми балакаємо серйозно. І це питання серйозне.

Ольга. Ах, одчепись ти від мене... Ну, розходься, розходься... Я не держу тебе... Іди хоч зараз... Іди, шукай собі любовницю. А я не можу, не хочу!.. (Почина плакати).

Грицько (підходить. Розтеряно). Ну, от... Олю!.. Олюсю... Ну, не треба... Забудь... Прости... Олюсю... Хороша моя...

Ольга. Я тебе так ждала... а ти...

Грицько. Ну, не треба, годі... Прости... Я вірю тобі... Не будемо більше про це говорить.

Почина кашлять. Ольга підводить голову й дивиться на нього.

ЗАВІСА.

КАРТИНА ДРУГА

Сцену поділено на дві хати. Одна більша—чайна. Просто двері на вулицю, по-за стойкою праворуч двері в другу кімнату. На стінах царські й генеральські патрети, картини з японської війни, правила и т. и. патріотичне. По-під стінами столи, за якими сидять гості. По-між столами бігають двоє чи троє полових у довгих кольорових сорочках і розносять „пари чаю“. За стойкою, заставленою закусками, Петро Іванович, дуже схожий на свого брата Мартина, тільки старіший.

Друга хата, в яку ведуть двері з чайної, обставлена просто. По-під одною стіною кушетка, по-під другою столик з стільцем, шафа. Проти дверей у чайну в другій стіні (праворуч) другі двері в кухню. На кушетці сидить Софія Марковна й щось шие.

За столами в чайній сидять: у самому кутку зліва двоє запасних салдатів і торговка, коло якої на лаві стоїть кошолка. П'ють чай. Правіше од них, недалеко дверей, за другим столом—троє штукатурів у „руських“, забризканих глиною, сорочках: один бородатий, рудий; другий безбродий, кирпатий; третій чорнявий. Ближче до кону під лівою стіною сидить компанія заможних дядьків: один сивий, похмурий; другий русявий, молодий; третій червоний, з довгими вусами. Всі троє п'яні. Коло них—двоє босяків і босячка; один з них, зовсім п'яний, співає, пронирливий слухає. Далі до стойки швець і якась „інтелігентна“ особа (шпиг). Кілька столиків порожніх.

Червоний дядько. Половий!.. Половий! (Половий біжить). Горілки!..

Половий (озирається на Петра Івановича, який хмуро дивиться на них). Не помагається у нас водки...

Черв. дядько. Мені водки й не треба... Горілки давай!.. Знаєш?.. Кандиба, брат, гуляє!.. Пр-рогуляю все... Рішу!..

Петро Іванович. Сlišте, земляки!.. Ніззя

кричать про такі предмети... Водки не полагается у нас. Тут чайна.

Черв. дядько. Говори!.. (Тихіше до полового). Таскай півбутельки... Не рябей!.. (Половий нерішуче йде й шепоче щось Петру Йвановичу. Той хита головою, половий вибіга в кімнату, бере з шафи горілку, перелива в чайник і несе). Я, бррат, так рішив: ви у мене землю однімать? Харашо... Запрягай коні... Продав і гуляю... От і однімай... Х-ха! Мазепня чортова... А заробить?.. Ти спав, пропивав, а тепер у мене однімать?! Бач, яку слободу собі найшла... Нет, брат, я—старий салдат... Служивий, верно?

Запасний. Єто проти чого?

Черв. дядько. От проти етой самой слободи... Землю, говорю, наши мужики збираються однімать... Слобода, значить, така їм вийшла. У панів і в своїх... Дак от пропить її всю і весь мармалад. Верно?

Хмурий дядько (глухо). Говорять, усмиреніє буде...

Запасний (важно). Єто всьо димократи...

Черв. дядько. Димократи?

Запасний. Да... Которі проти государя йдуть... Єто они такое баловство делают...

Торговка (дзвінко, не озираючись). Которі маніфестації розкидають по базарю!

Черв. дядько. Що ж воно,—студенти чи що?

Пронирливий босяк. Жидова, от хто!

„Інтелігентна особа“ і швець шепочуться.

П'яний босяк (співає, схиливши голову на руки).

Йех, маль-чі-ші-чі-ка-а...

Да біде-ня-жі-чі-ка-а...

Да скло-ніл, схі-ліл

Йох га-ло-ву-шу-ку...

Черв. дядько (не розуміючи). Ну?

Прон. босяк. Ну й заводять бунтації. Хотять

свого царя поставить. Нашого, значить, скинуть, а свого поставить... Понімаєш, якая плепорція?..

Черв. дядько. Хму-хму!.. Бач, чортові пейси, чого захотіли?

Хмурий дядько. Е! Що ти хочеш: вони небесного царя розп'яли, а то-б земного боялись... Звісно...

Бородатий штукатур. Половой! (Половий підбігає). Скільки с нас?..

Прон. босяк. Они, стерви, хуже чертей! Верно... Чорта перехрести, він і пропаде, а етих і хрестом не проймеш...

Торговка. Бедному челаєкові й не потовпиться за ними.

Бород. штук. Бить их, падлюк, надо! Вот і все... (Встає. Товариші його теж устають. Вони всі хрестяться й виходять. За ними зараз-же входять Чиновник і Пан Трохим).

Черв. дядько. Так, так... (Входить половий і несе чайник і стакани, ставить їх коло дядьків). Що це?

Половий. Ничего-с... Попробуйте... (Наливає. Червонуй дядько пробує). Чайок!

Черв. дядько. Ха-ха-ха!.. Чи не чортової душі люди!.. Дядьку Сидоре... А ну, покуштуйте. (Дає шклянку хмурому. Той куштує й хмуро посміхається).

Петро Иван. (до чиновника, виходячи з-за стойки). А!.. Ніжайше вам... (Здоровкається з ними й зараз же одводить на край кону. Босяк почина нишпорить коло них. Швець і шпиг перестають балакати і дивляться спочатку на чиновника, потім швець знова почина вмовляюче щось шепотіти. Він дуже блідий і, видно, хворий).

П'яний босяк (співає).

Да скло-ніл схі-лі-іл...

Йех га-ло-ву-шу-ку

Да на пе-ра-ву-ю-у

Йех ста-ро-ну-у-шку.-.

Босячка понуро, не рухаючись, дивиться кудись мутними, п'яними очима.

Чиновник (тихо). Ну, как у вас?

Петро Іван. Да нічого... Штукатури все наші... Нащот прокламацій недостаток. На бумажку больше склоняються...

Чиновник. На бумажку? Хм... Вы из полиции ничего не получали?

Петро Іван. Нет... Був околоточний і говорив, што можна не замикать усю ноч... А прочее—нічого...

Чиновник. Хм... Видете, распоряжение такое, чтобы завтра все к двенадцати часам были возле собора. Как только шось там такое выйдет, сейчас, значит, всем походом на них... Конечно, с хоругвями, как следует... Бояться нечего, будут войска... Вот надо это все передать всем... Бить всех, не жалеть...

Петро Іван. (понура). Ну, тето вже... За государя постоім... А вот только как нащот жидовських лавок... Січас бить чи потом?

Босяк підсіда до шпига й почина шось говорити. Той дивується, сердиться, але босяк розводить руками й знов шепоче.

Чиновник. С лавками? С жидовскими лавками церемониться, конечно, не следует, но нужно это не совсем открыто делать.

Петро Іван. А чого не одкрито? Ми за царя стоім, от і всьо. Они наші враги... За нас войсько... Ми не розбойники... какиїсь... Ми воюєм... Они на нас,— ми на їх... Хто сильней, того й взяла...

Чиновник. Ну-да... Но все-таки, чтоб это незаметно было, что от полиции...

Петро Іван. А чого, щоб не замётно? Ми за правду... Що-ж тут ховаться... Я за царя на што вгодно пойду...

Чиновник. И прекрасно... Но, видите ли, это неудобно... Начнутся всякие разговоры... Темные люди, не поймут... А пусть будет так, как будто это сам народ... Понимаете?

Петро Иван. Дак все одно-ж знаютъ скрізь!..

Чиновник. Ну, где знают, а где и не знают...
(Підходить шпиг). Что вам, Пантелей?

Шпиг. Надбавки просятъ.

Чиновник. Кто?

Шпиг (показує головою назад). Босяки. Говорятъ, разстроїм усьо, как не дасте зверх по два рубля...

Чиновник. Ах, с-сукины сыны!.. Никакой совести у подлецов нет! Как только заметит, что ты в его руках, так и начинает крутить... Придется дать. Дайте им...

Шпиг. А сапожник тетот просить п'ять рублей: жона, говорить, больна...

Чиновник. Ну, к чорту!... А впрочем... Он что? Знакомства имеет?

Шпиг. Да, за ним все сапожники з Подгор'я пойдуть...

Чиновник. Хм... Ну, дайте ему... Чорт бы их взял... Счет представите приставу, а не мне... Понимаете? Вы на угощение сколько взяли?

Шпиг. П'ядесят рублей. Уже всьо зрасходувал.

Чиновник. Вы, Петр Иванович, обещали от себя угощение... Можно?

Петро Иван. Я свое слово держу повсегда...

Чиновник (до шпига). Ну, вот... Если нужно будет, к Петру Ивановичу обратитесь... Так... А теперь нужно еще к Абрамову бежать, как там. Так смотрите-же... И ви, Пантелей, завтра, чтобы все к двенадцати часам были возле собора.

Шпиг. Слушаю...

Чиновник. Ну, до свиданія.

Подає руку Петрові Івановичу й виходить. Шпиг зараз же підходить до босяка й шевця. Балакають пошепки, нахилившись один до одного. Запасні в кутку стиґа балакають з торгівкою. Дядьки ввесь час балачки випивали, реготали, закусували.

Петро Иван. (іде в кімнату до матері). Тут, мамо,

Ванька. Будеть прибігать за водкою, так ви одставте десять бутилок і більш не давайте... Как кончиться,—скажете, що вгощення більше нема.

Софія Марковна. Яке вгощення?

Петро Іван. Моє... Я вгощаю тих, хто демократов буде завтра бить...

Соф. Марк. Ну, то й нехай б'ють, а нащо-ж вгощення?

Петро Іван. Ет!... Ви нічого не поміаєте...

Соф. Марк. Та защо-ж вгощать?... Це-ж не шуточка,—десять бутилок. Це-ж копейка!... Схаменися, сину...

Петро Іван. Одчепіться, мамо... Ви нічого не поміаєте... Я вам раз сказав, що за царя й за наш руський народ я все своє імущество оддам... І нікаких більше разговорів!

Дядьки в цей час співають і цілуються.

Соф. Марк. Може-б я хоч половину одставила назад? Га?... Все-ж одно босячня вип'є...

Петро Іван. Мамо!... (Грізно дивиться на неї й виходить у чайну).

Софія Марковна зідхає, підходить до шафи й почина переставлять пляшки. Входить Мартин.

Мартин. Драстуйте, мамо... Що це ви робите?

Соф. Марк. Ох, Господи!.. Аж злякалась... Та що?... Бач, вгощення приготавляю босякам... (Підводячись). Що-ж це ти вже зовсім покинув нас, синку?... З шинкарями сором бачиться?..

Мартин. А, мамо, ви знов за своє... Яке вгощення босякам? Од кого?

Соф. Марк. Та од синка-ж мого доброго... Од кого-ж, як не од Петра. Босяків вгощає, щоб димократів лучче били... (Сіда на кушетку). Ох, синку, а ти й тепер з цими... димократами?

Мартин. З димократами... А не знаєте, коли будуть бить?...

Соф. Марк. Не знаю... Ох, покинь ти їх, синку... Нащо вони тобі? Он яким ти обшарпанцем ходиш... Що вони тобі дали? Учивсь, учивсь у тій гімназії, тягнув з нас жили; думали—челаєком буде...

Мартин. Мамо, я це вже сто п'ядесят дев'ятий раз чую!

Соф. Марк. Чуєш ти? Чом-же тобі, синку, хоч не позакладало змалечку, щоб ти не мучив мене... Чуєш!... Казала покійному: „не пускай ти його в той ніверситет, на що він нам“? Ні, таки своє... А він з ніверситету в тюрму попав... Ох, синку, синку, нема в тебе серця до матери!... Тобі отті чортові димократи миліше матери й брата...

Мартин. Ви ще довго пилятимете?... Чув я це не раз. Ви краще скажіть мені, може ви знаєте, коли будуть бити димократів.

Соф. Марк. А чорт їх зна... Хай б'ють... А ти що, може спину свою за їх підставиш?... Підставляй, підставляй, синку... Приятелі доведуть до добра!... (Почина плакати).

Мартин. Ну, от, ще цього тільки не хватало... Ну, й чого?

Соф. Марк. (плачучи). Обшарпаний без догляду... голий... Вчили, вчили Чужі діти покінчали вже давно, повиходили в люди... А мій по тюрмах... з димократами...

Мартин. Перестаньте, мамо!...

Соф. Марк. „Перестаньте“!... Краще-б ти, синку, перестав... Покинув свої штуки... Покинь, моя дитино, нащо воно тобі оте страшно?... Та ставай разом з Петром торгувати... Он він собі, хвалить господа милосердного, заробляє... І ти міг-би коло його... У тебе-ж ні сорочки десь нема, ні одєжкинки доброї... Ну-да, нема?

Мартин. А!... та є, все є.

Соф. Марк. Є!... І не обідаєш, мабуть... А в

нас і поїсти є що, і чи одєжу яку справить... Покинь, сину!... А кончатся оці бунти, поїдеш собі в ніверситет.

Мартин. Мамо! Я-ж вам уже не раз казав — я не покину. Понімаєте ви, чи ні?

Соф. Марк. Бунти робить будеш?

Мартин. Да, бунти. Буду бунтувать народ проти таких братів, як Петро...

Соф. Марк. А Петро тобі завгорив? На брата рідного оттаке?

Мартин. Для народу, для правди нема братів та ще таких, як мій... Пойміть-же ви хоч раз, що я за правду, за народ стою!

Соф. Марк. (зідхаючи). Оце саме й той говорить... та вгощає босяків. І той за народ, і той за народ... А що таке той народ, то й чорт не розбере... Ох, уродились обидва (Почина знов схлипувати. Мартин ходить по хаті. Вбіга половий, зирка на Мартина й нахилиється до шафи. Софія Марковна зразу перестає плакати). Куди? Куди? Для кого?

Половий. На вгощення.

Соф. Марк. Бери з другої купи... Ач! Так і хапа... Не догляди за ними, так і сорочку з тебе стягнуть. (Половий вибіга, ще раз зиркнувши на Мартина і, вистрибнувши в чайну, щось шепоче Петрові Йвановичу, хитаючи головою на кімнату. Петро Йванович суворо нахмурюється і йде в кімнату). Так і зори за ними, бо й ниточки не останеться. Жульня непроходима... Натупкаєшся отак цілий день... Думалось — ось син скінчить науку, піддержить на старість матір... А син...

Мартин. Та Петро-ж піддержує вас...

Увіходить Петро Йванович.

Соф. Мак. Петро?... А на Петра хіба поклала стільки, як на тебе?...

Петро Йван. (понуру). Панич наш прийшов?... Студент?...

Соф. Марк. Годі тобі, годі. Йди собі... А то знов заведетесь. Він до мене прийшов...

Петро Іван. Що-ж це сталося, що наш панич заглянули до нас?

Мартин (озирає його з ніг до голови й усміхається). Тобі лаяться захотілось?

Соф. Марк. Іди, Петре!.. йди...

Петро Іван. Підождіть. Я-ж брата рідного вже давно не бачив...

Мартин. Ну, дивись.

Петро Іван. Чого-ж ти прийшов?

Мартин. А тобі яке діло?

Петро Іван. Та це-ж моя хата?...

Соф. Марк. Петре! Годі. Іди собі...

Петро Іван. Гляди, Мартине Я не подивлюсь, що ти мій брат. Смотри!

Мартин. За „батьошку“ постоїш?

Петро Іван. Не смій так говорити! Я тебе арештую...

Мартин (з ненавистю, твердо). А я тебе вб'ю...

Соф. Марк. Діти! Та бог з вами... Показались ви?!

Мартин. Іди краще, хуліганів своїх підпоюй далі. А то не схотять „батьошці“ служити.

Петро Іван. Мартине!

Стоять і дивляться один на одного, суворі, тверді, дужі. Петро Іванович круто повертається й виходить з хати. Мартин починає ходити. Софія Марковна плаче.

Мартин. Годі плакати... Ідіть краще пройдіться на кухню, а то-ж покрадуть.

Соф. Марк. А ти-ж підождеш?... Хоч... надивися на тебе...

Мартин. Підожду.

Софія Марковна, витираючи очі, виходить у праві двері, що до кухні. Мартин зараз-же підходить до дверей, що до чайної, й пильно дивиться в щілинку.

Червоний дядько. А ну, скільки з нас?

Половий (підбіга). Две пари чаю... Чайник настойки... Яїшниця...

Черв. Дядько. Та буде... Скільки за все?

Половий. Січас... (Рахує й подивляється на Червоного дядька). Два рубля десять.

Черв. дядько (мляво). На...

Підводяться, хитаючись, і виходять. П'яний босяк спить. Босячка скам'яніла. Запасні шепочуться. Полові в другому кутку теж шепочуться й сміються. Петро Йванович в задумливій, понурій позі. Мартин одходить од дверей і ходить по хаті.

Вбіга кухарка, дівчина з села.

Кухарка. Ох, матінко! Це-ж панич! Де це ви взяли в нас?

Мартин (хмуро). З неба впав.

Кухарка (виймаючи якусь посуду з шафи). Чисто що з неба... Я вже думала, що вас знов у тюрму взяли...

Мартин. Та й зраділа?

Кухарка. А чого-ж би я раділа? Оттако! Я вже й так скучила за вами.

Мартин. Як собака за цибулею?

Кухарка. Е! більше!...

Мартин. Чом-же ти тоді не прийшла до мене?

Кухарка (лукаво). Коли?

Мартин. Сама знаєш... Нащо збрехала? Хіба я тебе силував?

Кухарка. Еге!... Коли-ж ви будете балуватися.

Мартин. А хіба я тобі казав, що не буду?

Кухарка (змішавшись). Н-ну... От я й не пішла того.

Мартин. А тепер прийдеш?

Кухарка (кокотливо). Хто його зна... А хіба ясла до коней ходять?

Мартин. Як коли, то й ходять... Прийдеш?

Кухарка (вибігає, кидаючи обіцяючим поглядом). Не знаю!...

Мартин хмурий ходить.

П'яний босяк (прокидаючись до босячки). Дай огурця... Лукер'я... Сliš?... Лукер'я!... (Босячка не рушиться). Петро Іваніч!.. Соболаговоліте огурчика... єдиного!..

Петро Іван. Дай йому огурця.

Половий виймає з-під стойки й дає босякові.

Шпиг (до Петра Івановича). Долго їх нет.

Петро Іван. Да...

В кімнату входять Софія Марковна й Ольга. Мартин, здивований, нахмурюється.

Ольга. Драстуйте. Насилу вас знайшла. (Важко дихає й непомітно озирається).

Соф. Марк. Єто до тебе... Мартусь. Прийшли аж на кухню... Присядьте в нас... Звиніть, што так у нас... Торговії люди.

Мартин. Як-же ви знали, що я тут? Я тут ніколи не буваю...

Ольга. Я заходила до вас. Нема... А тут... Ну, одним словом, я опинилась коло цього дому... І подумала: „а ну, на всякий случай, може він тут“, і зайшла... Фу!.. Я так бігла... Слухайте, дуже важна справа...

Мартин (до Софії Марковни). Мамо, вийдіть на часинку. Нам треба побалакати.

Соф. Марк. (поспішно, пильно оглядаючи Ольгу). Бесєдуйте, бесєдуйте... Можеть, они шось закусили-б?.. Яїшничку можна свіжую... А то й...

Ольга. Ні, дякую... Нетреба, дякую.

Мартин. Нетреба, мамо. Йдіть.

Соф. Марк. Ну, як собі хатіте... Ну, то хоть чайку... Как-же так? Гості прийшли, а ти, сину, так принімаєш...

Мартин. Мамо!..

Соф. Марк. Ну, бог з вами... Бесєдуйте... (Виходить).

Ольга. Це ваша мати?

Мартин (жорстко й холодно). Да.

Ольга. Ну, так річ в тім... (Встаючи, гнівно). Ні! Це ідіотство! Це... Слухайте, цього не можна допустити!...

Мартин. Та що таке?

Ольга. Грицько, Лія й Мазун зараз передяглись, замазались і йдуть у вашу чайну наблюдают хуліганів...

Мартин (озираючись). Тихіше кажіть... Там чайна... Тільки не моя, а мого брата... Ну...

Ольга (тихіше). Ну, так це безумство!.. Цього не можна допустити. Вони не видержать ролі й попадуться. А для Грицька знов тюрма—це смерть.

Мартин. Ну, що-ж я можу зробити?..

Ольга. Я не знаю... Уговорить їх треба... Це ідіотство!.. Я ждала їх коло чайної—нема їх. І зайшла сюди, думала—вас найду... Ах, це таке безумство... Я знаю, Грицько це навмисно... А ті ідіоти й собі...

Мартин. Та може вони й не прийдуть?... Справді, ідіоти!... Тут шпигів повно.

Ольга. Ні, вони прийдуть... Слухайте, ходім на вулицю... Зустрінем їх. Ми станем коло чайної...

Мартин. Ні, коло чайної неконспіративно. Мене тут знають. Брат може пакость зробити... Хм... Що-ж тут зробити?.. Йй-богу, ідіоти!... Передяглись, кажете?...

Ольга. Да.

Мартин. Їх можна впізнати?

Ольга. Трудно. (Сідає на ліжко). Я не знаю, що я буду робити, як Грицька арештують... І за таку дурницю... Хоч-би за діло... Фу, паскудство!..

Мартин. Хм... Я зараз крім того не можу йти... звідси. Я навмисно прийшов сюди, щоб якось випитати у матері, коли погром буде... Я повинен узнати... (Ходить і зупиняється коло задуманої Ольги. Сідає й неспішно бере її за руку).

Ольга (холодно). Це що таке. Знов? (Вирива руку).
Мартин понуро дивиться перед себе. Потім встає й почина
ходить по кімнаті.

П'яний босяк (співа).

Дде-е-мель-чі-ші-чі-ка-а...

Йех бідня-жі-чі-ка...

Ольга. А ще сильним себе називає... Хм... Ви—
раб... Сильний має самолюбие, сильний панує над
собою... А в вас і цього нема... (Мартин мовчить,
ходить). Якби ви були сильний, ви-б після всього й
не підходили-б до мене, а ви знов... Раб!.. Раб
паскудства... Фу!

Мартин (злісно). Дда-а...

Ольга (тихіше, не зводячи з нього очей). Хіба ви мене
любите?.. Ні-ж... не любите... Правда? (Мартин мов-
чить, ходячи). У вас тільки одне паскудство є... Коло
вас гидко й страшно сидіти!.. (Задумується).

Мартин ходить і, зупинившись, понуро дивиться на неї.

Ольга (задираючи голову до нього). Ну?.. Що так
дивитесь?.. Фу, який у вас... скотський погляд...
Мартин раптом сідає поруч неї, хапа її в обійми і сказано
почина цілувати. Ольга спершу пручається, потім безсиліє й
піддається його поцілункам. Нарешті, Мартин одривається,
хапа себе за голову і, спершись на коліна, кам'яніє. Ольга
якийсь час сидить недвижно, важко дихаючи, потім мовчки
поправляє хустку на голові, встає й, хитаючись, мовчки вихо-
дить з кімнати.

Мартин (стрепенувшись) Ольго!.. Олю!.. Куди?..
Якийсь час сидить, потім почина ходити; далі, стрепенувшись,
хапа картуза й вибіга за Ольгою.

В чайну входять швець, пронирливий босяк, двоє убого одягне-
них дядьків. Входять, балакаючи. Швець підходить до шпига й
почина щось докладувати. До них з-за стійки підходить Петро
Іванович. Швець вийма з-під піджака якийсь пакунок і дає
Петрові Івановичу.

Прон. босяк. Пожалуйте, пожалуйте!.. Сідайте,
землячки.. Скудова сами?

Один з дядьків. З Гавришиної... (Сідають за
столик).

Прон. босяк. Ну, от! І очень прикрасно... Чай будете пить чи чогось більше гарячого?.. Га?.. Ей! Половой! А ну-ка-сь нам там настоечки в чайничку! (Половий іде в кімнату, вийма пляшку, перелива в чайник і потім виносить). Нада промочить горляночку!.. А я закусочки виберу... (Підходить до стойки). Входять Мазун, Лія і Грицько. Мазун і Лія держаться занадто розвязно, а Грицько занадто ніяково.

Прон. босяк. (до Лії). А!.. От і кралечка до нас... І очинь прикрасно... (Коли проходить Мазун, він закликаючим жестом уклоняється; загляда Лії в лице й обнімає.) Кралечка антіресная... Што-ж ви штолхаєтесь?.. Ех, мамочка!

Лія. А ну!.. Смотри який! (Грицько ніяково посміхається й топчеться на місці).

Мазун (озирається). Ну, ти!.. Чево пристав до дівки!.. Хоч в рило? Я, брат, можу... В акурате получиш...

Прон. босяк (сміється). Спольна?.. І здачі не хочеш? Пошутив, брат!.. А кралечка здобная... Мазун, Лія і Грицько проходять до крайнього столика. Пронирливий босяк вертається до стойки.

Лія (йдучи за Мазуном, бурмоче). Як гупо!.. Як гупо...

Мазун. Ну, попались... Чорт же його знав... Ви, Грицько, держіться трошки сміліше, а то... Половой! Пару чаю! (Половий подає горілку дядькам, хита головою й біжить з чайниками на кухню).

Лія. Страшенно гупо... Я чуть не дала йому по фізіомії... Ха-ха-ха!.. (Регоче довго, трохи ненатурально).

Грицько (бурмоче). Побільше конспірації!.. Годі сміятись...

Мазун. Нічого... Ну, панове, так сказати, в саму центру попали... Держись...

Петро Іванович бере пакунок і йде за стойку, розв'язує його. Швець і шпиг сідають за столик, шепочуться, схилившись близько головами.

Прон. босяк (до шпига). Ех, господін! Чижело жить на светі!

Шпиг. Чево так?

Прон. босяк. Нащот земельного положенія стісненіє большое... Просто здихай, та й усьо!

Шпиг... Да, зато у панов, телігентов єсть.

П'яний босяк. Верно! А потому бей жидов і телігентов!.. Вот и всьо.

Прон. босяк. Ну, і дурак... А как ти дурак, то й мовчи.. Понімаєш?.. Спи оттам і мовчи... (П'яний босяк робить п'яний рух і бурмоче щось). А у вас, землячки, як нащот землі?

Дядько з свиті (зідхаючи). Плохо!..

Прон. босяк. Плохо?... (Наливаючи в шклянки горілку з чайника). Все панська земля?

Дядько в свиті. Панська...

Прон. босяк. Да... А от, кажуть, що скоро одбирать у панів землю будуть... Завтра маніфест про тето виходить... (Дядьки вирівнюються й дивляться на нього). Чесное слово.

Мазун (до Лії й Грицька). Ви що-небудь розумієте?..

Лія. Слушайте, слушайте...

Дядько в чумарці. Отто Боже мій!

Дядько в свиті. Я-ж казав, що щось буде!.. А ви-ж... А скудова-ж це звісно?

Прон. босяк. Як-то скудова?.. Та про це вже всі знають... Господін! Правда, що завтра маніхвест про землю виходить?

Входять двоє дроворубів з сокирами, в хвартуках з мішків. Вони ставляють коло себе сокири, сідають за столик і починають слухати.

Шпиг (важно). Правда... Завтра вже буде звесно... Цінкуляр вийдець.

Дядько в свиті. Щоб одбирать землю?

Шпиг. Да.

Прон. босяк. Тільки, брат, не так то скоро й одбереш!..

Дядько в свиті. А то-ж чого? То-ж царський маніхвест?

Прон. босяк. Та маніхвест то царський. А от чув ти про бунти?.. Чув?

Дядько в свиті. Та кажуть люди...

Прон. босяк. Ну, от... Дак це бунтують пани та жиди!.. Їм не вигодно, щоб мужикам досталась земля, от вони і йдуть проти царя... Цар хоче дати землю, а пани та жиди, значить, давай бунтації делать... Усмиряють їх, усмиряють, а вони таки своє... Цар, значить, хотів у японців землю одвоювати для мужиків, а вони напротів йому... О!.. Через то ми й протрали войну... А тепер, виходить, скрозь народ пропадає з бедності, государ хоче помогти, а жидова не дають... Що нам делать?.. (Вискакує на табуретку, з пафосом). Товариші! Што нам остайоця делать?.. Как нам бить?.. Как нам горю пособить? Наші-ж детки вмирають, нашії семейства плачуть... Заїдає нас жидова проклята!.. Ви посмотріть: усе лавки, усьо багатство в жидівських руках...

Дядько в чумарці (схоплюється, з гнівом). Та вони ще й бунтують?! Ще не хотять нам землі дати?!.. Та... та.. розірвать їх!

П'яний босяк. Бей жидов.

Лія (до Мазуна). Тепер ви все розумієте? Да?

Прон. босяк (ще з більшим пафосом). Товариші! Завтра вийдють цінкуляр про землю... Слухайте сюда всі!.. Завтра вийдють цінкуляр... Жиди й пани хотять по тетой причині зделать бунт... Не дати їм бунтувать...

Дядько в чумарці. Не дати!..

Прон. босяк. Завтра в соборі будеть молебствие за царя... Жиди хотять прекратить нам молебствие... Приходьте усе в собор хто з чим попаде...

П'яний босяк. Рррр... Бей жидов! Урра!..

Дроворуб (піднімаючи сокиру). А з цим можна? (Регіт).

Петро Йван. (суворо). Господа!..

Прон. босяк. Всьо можна!.. Не жалеть їх!..

Петро Йван. Господа!.. (Стихають і дивляться на нього. Пронирливий босяк зіска з табуретки і кричить: „ш-ш!“). Господа!.. Нада говорить по совісті й по правді... Про землю нічого правильно сказати ніззя...

Прон. босяк (схоплюючись). Як-то ніззя?

Шпиг. Петро Іванович!

Петро Йван. (твердо). Ніззя!.. Бо ніхто ще не знаєть, какой то маніфест. Не нада обманювать народ...

Прон. босяк. Як обманювать?!.. Сам пристав... вам...

Петро Йван. Пристав тоже не знаєть... І того не может бить, щоб землю одбирали... Чипуха! Що жиди й пани бунтують—ето правда. Що нада їх усмирять—тоже правда, бо они хотять зделать такое, шо нікада не було. Они хотять зделать димократськую республику. То значить, шо они хотять, щоб не було царя, поліції й начальства. Того не може быть, бо бог сотворив ето не так. Бог сотворив усяких звірей і животних. Всякий животний повинуеться другому животному. Єсть менші, єсть старші. Так само й люди... Када усе будуть равні, то яка міне заслуга, шо я приобрів сібе імущество? Нікакой. Ти зароботай... Када всі равні, то всі перегризуться... Того не може быть. Нікада всі равні не будуть, бо єсть один товщий, другой тонший, один вищий, другой нижчий... То правда, шо народ бідує, но только по какой причині? Необразованость... Дурак наш народ!.. Не вмієть сібе на положеніє поставити...

Шпиг. Та позвольте!.. Как ви говорите?.. А жиди разві...

Петро Йван. Жиди умнії. Через то они й давлать наших... Їх нада бить не за ето, а за то, шо они димократи й димократськую республику хотять... Будь і ти умний!.. Не будь дурак...

Прон. босяк хутко вийма з-за пазухи бумажку, підсіда до дядьків і почина їм читати й поясняти. Шпиг підходить до Петра Йвановича і почина пошепки говорити щось. Петро Йванович суворо слухає, потім одвертається й голосно каже.

Петро Йван. Ви так думаете, а я так...

Шпиг одходить до дроворубів і теж почина шепотіти.

Мазун. А Мартинів брат все-таки чесний чорносотенець...

Лія. Да... Він убеждьоний хуліган... А це просто наняті агітатори... Шо він їм читає?.. А-ну, Мазун, послухайте. Мабуть, прокламація їхня.

Мазун. Можна. (Встає, розвязно підходить до дядьків і підсідає. В чайній стоїть гудіння від таких балачок).

Грицько (з ніяковою усмішкою). А знаєте що, Ліє?... Я нахожу, що вони нічим не відрізняються від нас.

Лія. Як то?

Грицько. І ми брешемо, й вони брешуть... І ми й вони стараємся засипать прирву між розумінням і почуванням. І ні в нас, ні в їх нічого не виходить.

Лія. Я вас не розумію. Яка прирва? Як ви можете навіть зрівнювать... Це-ж одброси общества, продажні душі...

Грицько. Тихіше говоріть... Що значить—одброси общества? В суті своїй, в своїх почуваннях, в своїй, так сказати, природній етиці, ми всі однакові, бо у всіх однаково вона разходиться з розумом. Хіба у нас нема продажних? У нас, передових?..

Лія. Ви, Грицьку, ерунду говорите...

Грицько. Чого ерунду? Чим ми зараз кращі за того босяка? Ми сидимо тут і брешемо для того-то

і того-то, а він бреше для своєї цілі... Суть одна. А розумом і він, і я знаємо, що брехать погано...

Лія. Тут не можна спорить, а то-б я вам доказала, що ви дуже помиляєтесь.

Грицько. А оттой дядько кращий за нас, він не такий дизгармонічний, у його невеличке розуміння більше рівняється почуванням...

Лія (роздратовано). Я не розумію... „Той дядько краще за нас“... Чим? Тим, що він, як дикий звір, готов бити євреїв? Да? Що вони зробили їм, оцим скотам?

Грицько. Я розумію: ви, як єврейка...

Лія. Я—стільки-ж єврейка, як українка... І тут зовсім не єврейство... А мене обурює, що звір завжди кидається на слабого... Євреї не можуть захищатись,—значить їх можна бити.

Грицько. Зовсім не те...

Лія (перебива). Ай, ну!.. (Мовчать). Мене тільки дратує, що я сама собі ізмінюю... Я зовсім не мушу так реагувати на це... Я знаю, от зараз я вже знаю, що кожне явище треба зустрічати з розумом, з увагою. Тоді воно більше дає... А „розум“ як раз зникає... Реагує одне „чуття“...

Грицько. Хм... Я-ж про це й кажу вам, що у нас нема гармонії „чуття и сознания“... Або одне, або друге...

Лія. Ай-ну!.. Ви говорите, що хулігани (озирається, тихіше), що вони брешуть і ми брешем... А я зовсім про друге. Мені наплювать, чи я брешу, чи ні... А мене злоба бере, що мене кожне явище так схвачує, що я в йому верчусь, як щепка...

Мазун (підходячи). Ви подуріли?.. Ви звертаєте на себе увагу!.. Ви балакаєте у весь голос... Я звідти чув... „реагує“... „гармонія“...

Лія. А!.. Грицько філософію розводить...

Мазун. Читали чорносотенську прокламацію?..

От произведеніє!.. Держіться конспіративніше... (Одкидається і б'є Грицька по плечі. Голосно). Ех, жисть наша!.. Правда, Андрюха?.. Налий-ка, брат, стакашку чаю?... Цмокнув-би я ще полбутилочки, дак нащот карманних дел плохо...

Лія (тихо). А про що в прокламації?

Мазун. Кличуть до погрому... Дядьки слухають, аж роти пороззявляли... Ловкий босяк!... Бестія одчаяна... Бреше, аж лящить...

Грицько. А ми не брешемо? Зараз ми не брешемо тим, що сидимо тут?

Лія. Всяка є брехня. (Злісно). Хібе не все одно, чого і як брехать?.. Суть в тому, що ми не можемо не брехать!.. Ми не можемо бути дужими... Ми повинні брехать!..

Мазун. Да, повинні.. І я нічого не бачу страшного.

Грицько (злісно). А я бачу!.. Я бачу, що я не можу жити так, як я хочу... Я сам собі гидкий... Розумієте?..

Мазун. Та ви не кричіть...

Грицько. Наплювати!.. Хай слухають... Принаймні, хоч проти волі скажу їм правду... Злоба, злоба-ж бере, що я повинен сидіть і піддакувать їм, коли вони кидають мені грязь в лице!.. Мені хочеться кричати, а я повинен усміхатись... Для вас це нічого може, а мені це ламає душу... Ламає, бо я три роки в тюрмі збирався бути правдивим, жити сміливо й гордо, а живу й бачу, що живу, як раб брехливий, безсилий, брудний... Це страшно!.. Це досадно... Для чого-ж у мене є розуміння й нема сил?.. Для чого?.. Хіба це не нашішка? Хіба це не досадно?

Мазун. Я розумію вас... але... ви балакайте тихіше, бо всі втрюх сядемо в калошу... Мені теж досадно, що я не можу сказати нічого бідним дядькам, але-ж я знаю, що, як я скажу зараз, то

можє з рік ужє за цє нікому нічого не буду говорить.

Лія. От іменно!..

Грицько. Хм!.. Ви мене не розумієте... Не в цьому річ... Я говорю, що я хочу кожду хвилину, кожний мент быть правдивим. А коли я хоч раз збрешу, значить—я можу й завжди брехать... Значить—я безсилий!

Мазун. Ну, це утопія!.. І при тому зовсім непотрібна... Для чого правдивість?.. Це—бог, ідол.

Лія. От іменно... А єдиний бог—це життя!.. Життя, а не правдивість кожду хвилину, кожний мент, як ви кажете... треба старатись, щоб у цей мент, як можна більше було приятних переживаній... життя. От і все!..

Грицько. Рецепт простий... але...

Мазун. Ну, годі!.. Ми звертаємо на себе увагу... Побалакаємо потім... (Голосно). Ох-хо-хо!.. Чижело жить на светі!.. (Тихіше, сміючись). Я все одну фразу повторяю. (Голосно). Нада, брат, іти спать... Завтра на роботу... Ех-хе-хе-е!..

Прон. босяк. Какую роботу?.. Хе-хе-хе!..

Грицько (злісно). У всякого своя робота!.. У одного людей бить, а у дру... (Лія шарпає).

Прон. босяк. Верно!.. Ти ето правильно земляк... Всяк свое...

Мазун (тихо). Грицьку!

Прон. босяк. Только завтра треба пораньше виходить на роботу... Щоб жидовськія морди не заколдували... Они-ж колдують... стерви!

Грицько. Брехня!.. (Мазун шарпа).

Прон. босяк. Как брехня?.. Та тето всякий знає... Чудак челаєк! Разі ти не знаєш, шо они в свою мацу крестьянськую кров пуцають?.. „Брехня“... А кучки їхні? Самое і єсть колдовство... Почему они нічого не работають?..

Грицько. Вони працюють... (Лія шарпа). Одчепіться!.. Вони працюють так, як і всі... Євреї такі-ж люди, як і ми... Брехня все те!..

Лія (до Мазуна). Спиніть його, спиніть... Він з ума зійшов... (Мазун підводиться).

Мазун. Ну, як воно там не є, а нам пора додому... Половой!.. (Підбіга половий). Скільки з нас?

Половий. Десять копеек.

Прон. босяк. Та вони люди, а душа в їх чортяча. От в чому вся плепорція!.. Колдуни всі—люди. А колдунов повсеґда вбивали...

Грицько. Євреїв в Росії мільйони... Всі вони колдунами не можуть бути... Ви, дядьки, не вірте йому... Неправда все, що він говорить!.. І про землю...

Мазун (силою хапає й тягне його). Ну, годі, ходім!..

Прон. босяк. А ти скудова такий розумний виїскався?.. Чи не з тих, ти, брат, самих і будеш, що тету землю не дають?..

Грицько. Ви, дядьки...

Мазун. Да ви, братці, на його не той... Он трошки випив... Дак і сам не знає, що говорить!.. Ну, ходім спать... Годі!

Грицько (злісно пручаючись). Брехня! Я не п'яний... Не вірте...

Мазун. Ха-ха-ха... Ну, ну... Нечого брат... Ключнув і мовчи...

Прон. босяк. Д-да!.. „Брехня“... Нап'йоця, как свиня, і брешить своїм п'яним язиком... Я тобі, брат, как на щотах докажу, що жи́ди—ето перві колдуни, а ти міне... (перекривля) „брехня-а“...

Грицько. Дядьки!.. Не вірте про землю... Це брехня!.. Вони підкуплені поліцією... щоб... (Мазун силоміць випиха його. Всі троє зникають).

Прон. босяк. Сам ти брехун, п'яний дурак!.. (Обертається до дядьків).

КАРТИНА ТРЕТЯ

Перевулок. Задня стіна уявляє бік вулиці перпендикулярної до перевулка. Праворуч і ліворуч завороти вулиці. Вулиця торгова, але магазини всі зачинені. По тротуару туди й сюди ходять публіка, парами і групами. Робітники, гімназисти, студенти, прикажчики і т. и. Всі живо й радісно балакають. На розі зібралась купка. Між ними Мартин, Мазун, Лія.

Жіночий голос (читає бумажку). „Рабочий клас всегда останется верен своим лозунгам. Как в дни борьбы, в дни истощающих усилий, поражений, так и в дни победы он не забудет своей великой миссии. Его не ошеломят лукавые, лицемерные обещания. Никакие „конституции“ не заставят его поверить в искренность обещания того правительства, которое целые века сосало его кровь. Пролетариат знает, что всякие конституции есть плод его борьбы и он не положит оружия до тех пор пока не будет осуществлен идеал социализма!...

Де-які голоси. Урра! Ура! (Де-які починають розходитись).

Дзвінкий голос. Товарищи!... Идем на царскую площадь!... На митинг.

Густий голос. Для чого?

Дзвінкий голос. Нам нужно обсудить эту „конституцию“.

На розі з'являється Ольга. Вона виймає з-під кохточки бумажки й шпурляє в юрбу. Піднімається гвалт. Хапають жадно, штовхаючи одно одного, з криком. Чується: „Ой, на ногу“... „Господа!... Не хватайте!... Господа“... Ті, що піймали, одходять набік, читаючи. До них сходить де-хто з тротуару вулиці й читають разом.

В юрбі шамотня, сміх, крики. З'являється сивий поліцай.

Сивий поліцай. Господа!... Ніззя так... Господа... Зачем безобразничать?...

Лія. Э, дедушка!... Разве вы еще не читали манифеста? Свобода!...

Сивий поліцей. Ну, так што, што свобода?... Дак разі нада оттакое безобразіе делать?... Читали-б сібе тихо і скромно, а они з криком...

Лія. Верно, дедушка!... Да здравствует революция! Правда?

В юрбі сміх. Сивий поліцей іде позажно далі. До нього пристае якийсь хлопчина і находу читае йому прокламацію... Чуються голоси: „Смирні барбоси стали“. Другі: „Е, це здавна хороший городовик“.

Дзвінкий голос. Господа, на митинг!

Чийсь голос. Мітингу не буде!

Дзвінкий голос і інші. Почему? Комитет пригласал на сегодня?

Мартин (стае на тумбу, його піддіржує Мазун і ще хтось). Товариші! Загальний комітет усіх соціал-демократичних організацій закликав на сьогодні на мітинг. Але я, від імени цього комітету, прошу підождати якийсь час і не ходити на Царський плац. Комітет, товариші, дуже добре розуміє, що нам треба обсудить ту „конституцію“, яку сьогодні преподнесло нам наше добре правительство. (З тротуару вліці сходиться до кону—в перевулок—публіка. Ольга роздає бумажки). Але комітет, товариші, також добре знає, що, коли правительство що-небудь дає одною рукою, то в другій держить нагай. (Сміх). Ми вже знаємо, як воно обіщало конституцію і скільки крови пролилось. Тепер, товариші, конституція ця вийшла, скільки-ж то тепер повинно пролитись крови? Як ви думаете? (В юрбі сміх і крики: „Багато!... Ура!“). Отже, товариші, нам треба быть дуже обережними. Комітет вчора пізнав, що поліція на сьогодні організує погром. Нам треба добре роздивитись, чи треба нам сьогодні робити мітинг, чи підождати... Чийсь голос. Нетреба ждать... Погрому не будет... Это трусость.

Мартин. Товариш, що крикнув „трусость“, видно, недавно з яйця вилупився (сміх), бо не зна, що таке „трусость“, а що таке розум. Нам не важно, чи то „трусость“, чи ні, коли я піддурю ворога й розіб'ю його. Нам важно перемогти. Товариші! Всякий знає, що наша сила — організованість. Будьмо-ж людьми розуму й дисципліни. Комітет через півгодини обговорить цю справу й об'явить усім, коли буде мітинг. А тепер, товариші, будемо на вулиці, ходячи, ждати.

Зліз з тумби. В юрбі оплески і крики: „Будемо ждати“... „Комітет рішить“... „Господа, не расходись!“ Читають прокламації.

Жвавий добродій (дзвінко, різко з тумби). Товариші! Если в вас жив дух человеческий, если у вас не угасло пламя отваги, если вы не рабы, то вы пойдете сейчас на митинг!... Слышите, вы пойдете! Нельзя ждати... Нас обманывают. Нас обкрадывают этой конституцией, а мы будем ждати пока кто-то там решит... (Крики: „Годі!“ „Довольно!“ „Просим!“ „Не надо!“ „Годі!“) кто-то там решит, итти ли нам, или нет. Граждане и гражданки! Если в вас жив дух человеческий, то вы пойдете сейчас и будете обсуждать, что делать дальше, как дальше бороться за свои права!

Товстий поліцай (з'явившись на розі). Господа!... Р-разойдісь... Шо за собрание... (В юрбі свист і крики: „Долой полицию! Геть!“)

Жвавий добродій. Господин!... городской! Вы как будто с луны свалились. Разве вы не знаете, что сегодня издан манифест, разрешающий собрания?

Товстий поліцай (уперто). А я говорю тібе — р-разойдісь... Понімаєш? (В юрбі регіт, крики: „Долой!... Геть!“).

Мартин. Товариші! Не будемо дратувать биків даремно.. Розійдімсь на групи... Комітет рішить і

ми підемо всі на плац... („В юрбі: „Комітет рішить“... „Верно“. „По парам“. Починають розходитись. Поліцай іде далі)

Мартин (одходить до Сашка на бік). Сашко! Зараз біжіть до бундовця Абрама і скажіть, щоб він зараз-же йшов сюди. Потім зараз-же біжіть до Алексея і теж кличте. Ви знаєте, де він живе?

Сашко. Знаю.

Мартин. На розі Петровської...

Сашко. Знаю, знаю... Щоб сюди йшли?

Мартин. Сюди, сюди. Я буду в цьому перевулку ждати. Скоро тільки, Сашко! Бачите, маса хвилюється. (Підбіга Департамент). А як не застанете, то біжіть до Соломона. Там може будуть. (Сашко біжить).

Департамент. Слухайте, Мартине, я протестую. Ви не маєте права...

Мартин. Що таке?

Департамент. Комітет постановив на сьогодні мітинг. З якої речі ви спиняєте публіку? Я не хотів вносити дезорганізацію.

Мартин. Ви чули, що я говорив? Вам позакладало?

Департамент. Ви, пожалуста, трошки ввічливіше висловлюйтесь... Я вам не...

Мартин. Та справді, ви-ж бачите, що тут не до формалізму...

Департамент. Я повторюю, ви не мали права сами цього рішати. Майте на увазі, що мітинг постановив загальний комітет.

Мартин (круто одвертаючись). Одчепіться од мене!

Департамент. Товаришу! Ви—нахал.

Мартин (озираючись). Ви—дурень.

Департамент. Ми з вами ще будемо балакати! Гнівно йде за лівий ріг. Мартин переходить на другий бік перевулку й сідає на тумбу. З-за правого рогу виходить Ольга. Вона шукає когось. Зобачивши Мартина, хутко підходить до нього. Вона старається не дивитись йому в лице. Мартинові теж ніяково.

Ольга. Слухайте, що це таке? Для чого ви одмінили мітинг? Маса хвилюється, агітатори не можуть здержувати її... Я не розумію...

Мартин (дратуючись). Ви наче змовились усі. Здається, ви то вже можете розуміть, що дуже небезпечно підводить без потреби масу під вистріли. Ви-ж знаєте, що на сьогодні поліція призначила погром?

Ольга (скипівши). Ви—сліпий! Хіба ви не бачите, що ніякого погрому бути не може?! Хіба поліція здуріла робить погром в той день, коли виходить „конституція“? Вона повинна подивитись, яке вражіння зробить...

Мартин. Ах, Ольго! Це вам тільки так здається, а справді воно не так...

Ольга. А так, як ви хочете? Що це справді?.. Це—паскудство! Не спитавшись нікого, одмінять...

Мартин. Я говорив про це з Мазуном, Іваном, Лією, з агітаторами і всі згоджуються, що треба обговорити. Ви даремне горячитесь так...

Ольга. Ви зате занадто спокійний. Публіка хвилюється. Ес-ери можуть усіх затягти на свій мітинг. Той ес-ер, що тут говорив, усіх кличе за собою. Ліберали вже збирають на бульварі якісь підписи. Хотять прохати дозволу в губернатора на мітинг... А ми... Це чорт зна що і більше нічого!..

Мартин. Ну, а на штики теж нема чого лізти...

Ольга (рішуче, злісно, напружено, згорда). Слухайте... Ви пожалуста нічого собі не уявляйте... Я вчора не дала вам по фізіономії тільки через те, що була дура... (Мартин хутко дивиться на неї, блідне й понуро дивиться в землю). Я люблю свого чоловіка... Ви нічого собі не уявляйте...

Мартин (злісно, глухо). Добре.

Ольга. І знайте, що коли ви ще раз посмієте щось таке... зробить, я... я не буду дурую... (Ски-

півши). І як ви смієте лізти до мене з своїми паскудствами?.. Як ви смієте ображати мене?.. Хто дав вам право!

Мартин (злісно). Ви!

Ольга. Я?

Мартин. Ви!.. Бо ви свого чоловіка не любите!

Ольга. Що-о?.. Ха-ха-ха!.. Так, значить, вас люблю?.. (Строго). Я його люблю, товаришу, знайте це. Люблю справжньою, чистою любов'ю. Ви, само собою, цього не зрозумієте.

Мартин. Я розумію, як ви його любите... Мені Лія казала... Ви його любите...

Ольга (скипівши). Фу, паскудство!.. Сплетні!.. Яке вона мала право?..

Мартин. Вона проговорила... Це не важно... Ви його любите не справжньою любов'ю. Справжня любов є найвища форма дружби, є з'єднання двох істот душею і тілом. І тілом. Справжня любов—зовсім не той висушений жалкою теорією гриб, який ви жуєте... І коли хочете, то ви й сами не можете справитися з своєю теорією, бо вона вам говорить одне, а природа друге. І ви сами це відчуваєте, тільки не хочете признавати. От!

Ольга (з ненавистю). Як... ви смієте мені так говорити?!

Мартин. Смію, бо знаю, бачив, почував... А! Що тут грати у піжмурки!.. Вчора ви не дали мені по фізіономії не через те, що були дурою, а...

Ольга (здавлено). А... через що-ж?.. Ну?

Мартин. А через те, що ви не могли дати... От через що! І так само і в другий раз не дасте... І буде те, що повинно бути... побачите!.. Я прямо говорю. Піжмурки мені надокучили.

Ольга (з ненавистю). Ви... ви... Щоб ви після

цього не сміли й підходить до мене. Чуєте?.. Я ненавиджу вас! (Хутко йде од нього).

(З правого завороту з'являється Ліберал у котьолку, з лівого Ліберал в циліндрі; вони зупиняються, стискають радісно руки).

Ліберал в котьолку. Бонифатий Андреич!..

Ліберал в циліндрі. Василий Николаич!

Ліб. в кот. Ну?.. Хе-хе-хе... Что скажете на это?..

Ліб. в цил. (поважно). Да... Поворот значительный... Перспективы так сказать... хм...

Ліб. в кот. Конституция!..

Ліб. в цил. (озираючись). Да... Но вы все-таки не очень то с такими словами!..

Ліб. в кот. Ну, вот! Ведь мы теперь граждане, чорт побери! Хе-хе-хе... Облобызаемся?

Ліб. в цил. Облобызаемся. („Лобизаются“. Публіка дивиться на них).

Ліб. в кот. И при том, свободные... Свободные, душечка! Вот оно!..

Ліб. в цил. Да, пока свободные... А что завтра будет, неизвестно... Ви куда?

Ліб. в кот. К полицейстеру... Надо поразспросить точнее насчет собраний, в каком это порядке делается...

Ліб. в цил. (заклопотано). Да, да... Это разумно... Нужно взять в законные рамки... На улицах просто... хаос какой-то...

Ліб. в кот. Да, да... Есть слух, что военное положение снимают с нас... Хе-хе-хе... Конституция!

Ліб. в цил. (покашляв). Неосторожный вы человек! Ну, до свидания... Успеха!..

Ліб. в кот. Будьте здоровенькі... (Прощаются, озирається). Поклон милейшей Анне Михайловне!..

Ліб. в цил. (піднімаючи циліндра). Спасибо.

Ліб. в кот. И поздравление!

Ліб. в цил. Спасібо!

На лівому й правому розі стоять дві групи робітників.

З лівої групи. Мітька! Чув?.. „В законные рамки“...

З правої групи (передражнює). „Конституція“, хе-хе-хе!.. Побіг революцію спиняють.

З тротуару. Господа!.. Почему ждем? Идем на Царскую площадь!

З лівої групи. Треба подождать... Комітет скаже...

В лівому завороті здалека чути крики й свист. Всі озираються туди. Мартин устає й підходить до лівої групи. Чується: „Що там таке?“ „Ага! Козачня! Геть козачню!... Долой!.. А-а!.. Боїтесь?.. Геть!.. Фю-ю!“ Крики і свист стихають. Розходяться, сміючись, радісно. Чується: „Тепер їм бас увірвався“. „Чують свою погібель“. „Кроткие какие!“ Знов голоси: „Господа! Это глупо ждать. Погрома не будет. Ви видите, даже казаки боятся!“ Другі: „Нет, нет...“ „Треба ждять... Комітет зараз скаже!..“—З-за, лівого рогу виходять Мазун і Лія, йдуть по кону.

Мазун. Але-ж це неблагоразумно... Для чого?.. Козак міг ударить...

Лія (весело). Ай-ну! Вони тепер не посміють... „Слабода!...“ Гарно жить, Мазун! Правда?

Мазун. „И очень даже прекрасно“, як казав учорашній хулігент... А все-таки Лія, ви той... занадто... як-би вам сказать?.. Ну, розпускаєте свою душу... чи що...

Лія. А для чого ні?... Для чого здавлювать?... Хай росте... (співа). „Хай росте, хай летить вільний спів“... Мені хочеться скакати, реготати, кричати... битися... Правда, товаришу? (Підморгує робітникові, що проходить коло них).

Робітник. Нащот чого правда?

Лія. Гарно жить тепер.

Робітник. Верно! (Сміються всі. Робітник іде далі).

Лія. Славний парень!... У вас, Мазунчик, зараз страшенно глупа фізіономія... А я знаю, чого!

Мазун (трохи сконфужено). Ну, ерунда!... Не знаєте...

Лія. Знаю, знаю... Ах, ви глупий, глупий!

Мазун. Чого-ж глупий?

Лія. Так... Ха-ха-ха!...

Мазун. Коли-б ви знали, ви-б не сміялись...
А може...

Лія. Глупий! Хіба я погано сміюсь? Я сміюсь, бо душа сміється. Ви коли-небудь наблюдали, як у вас в душі розпускаються рози? Ніжні, пахучі, молоді?...

Мазун. Наблюдав...

Лія. Ха-ха-ха... Вони у вас зараз розпускаються!..
Правда? Да?

Мазун. Не знаю... може...

Лія. Ай-ну! Ну, говоріть правду! Да?

Мазун. Да.

Лія. Чого?... Ну?... Ах, глупий, глупий... Ну, чого, говоріть! (Мазун увесь час, хвилюючись, посміхається ніжною й сконфуженою посмішкою. Потім робиться серйозним).
Ну, Мазунчик!

Мазун. Бачите, Ліє... Будемо говорити прямо... Воно, знаєте, „вільготнєй“. А потім, може мене вб'ють, або вас...

Лія. Ай-ну!

Мазун. Хто його зна... Розуміється—уб'ють, так уб'ють, нічого не подєлаєш... Ну, так той... Чорт його зна, не звик я до таких балачок... Ну, та ви сами знаєте!...

Лія. Я нічого не знаю... Рози розпускаються? Да?

Мазун. Да.

Лія. Чисті, хороші?... Хочеться ридать? Да?...
(Хвилюючись). Ви любите?

Мазун (серйозно). Да.

Лія. Мене?

Мазун. Вас.

Лія. І хочете, щоб я сказала вам... А ви хіба не бачите? Ні?

Мазун. Я не знаю... Ви так раз-у-раз... занадто по-товариському...

Лія. А ви хіба не товариш мені?...

Мазун. Хм... (сміячись). Воно то так... „Ай-ну“! Не вмію я...

Лія (серйозно й тихіше). Я люблю вас, Мазун. І хочу, щоб на мітингу ви були зо мною. Добре? Може вб'ють, так разом... (Бере рукою за лацкан пальто. Мазун хапа її руку й стискує). А жалко вмирать... тепер... Не хочу!... Ох, болить... глупий!...

Мазун. Ну, єрунда! Не вб'ють... Дурниці... Хм!... Та я не можу собі тепер уявити, як я можу бути мертвим. Лійко, це неможливо!... (Клаца пальцями). Ех!... Ну, держись!...

Лія. Хочеться кричати? Да?

Мазун. Да!... Хай живе день куцої конституції! Підходить Петрусь, похнюплений, нудний.

Лія (озирнувшись, дивиться на Петруся). Ха-ха-ха!... О, боже! Скільки мирової скорби у нього на лиці.

Мазун (б'ючи по плечі). Що з вами, Петрусь? Ех, ви!... Чого ви такий, позвольте вам виразиться, унийий та смутной? Га?

Петрусь. Так... Мартина не бачили?

Лія. Він тільки-що тут був... (озирається).

Мазун. А нащо він вам?

Петрусь. Хочу заявить йому, що виходжу з партії... (Мазун і Лія роблять широкі очі).

Мазун. Тю!... Та що ви, Петрусь, здуріли? Що таке?

Лія. Оце так!

Мазун. Та господь з вами, Петрусь... В такий момент... Що це вам бог дав?... Та ви хоч на весіллі в мене погуляйте. Женюсь! Правда, Ліє?

Лія. Правда.

Петрусь (байдуже, похмуро). На кому?

Мазун. Е!... (Дивиться на Лію). Ні, та ви серйозно, Петрусь, чи під впливом песимізму?

Петрусь. Серйозно... Не можу я... Який з ме-

не революціонер. Я нічого не знаю, не вмію... не займаюсь.

Лія. Ай-ну!... То дурниця!... І будете знать, і все... Давайте разом будемо зацікавитись... Добре, Петрусь?... Будем читать, розбирать... Е, що там!...

Петрусь. Ні, я не можу... Я виходжу... (Підходить Васько. Петрусь озирється). Передайте всім, що я вже... вийшов... Прощайте...

Мазун. Та подождіть!... Що-ж ви будете робить?

Петрусь. Не знаю... Так, взагалі... Прощайте.

Мазун (мовчки стискує плечима. Зобачивши Васька). А! Васько! (Злегка обніма). Ну, як діла? Гарно, правда?

Васько (конфузячись). Та нічого... Я от той... прапор приніс... (Показує рукою під пахву). Так не знаю, коли треба піднімать... Тут кажуть, що мітингу не буде сьогодні? Чого то так? Погром буде?

Мазун. Хто його зна. Ні, я думаю, погрому не буде. А мітинг не одмінюється... Тільки треба обсудить, чи сьогодні, чи коли... (В перевулку з'являється дядько з батогом. Він наче щось шукає. Мазун підходить до нього, підходять згодом і інші з публіки). А кого шукаєте, землячок?

Дядько з батогом. Та пошти що нічого... Любопитно...

Мазун. А чого-ж вам любопитно?

Дядько з бат. Та от кажуть, ніби права якісь вийшли... А які то права—господь його святий знає... Та оце покинув жінку на возі, а сам пішов... Думаю, може знайдеться якийсь студент та розкаже... (Весь час широко, добродушно всміхається й озиряє всіх ласкавими очима).

Лія. Маніфест вийшов про конституцію...

Дядько з бат. (нічого не розуміючи). А! скажіть на милость!... А що-ж воно, звиніть, то за... як ви сказали?

Мазун. Конституція... То, значить, такий по-

рядок, що не цар видає закони, а виборні од усього народу...

Дядько з бат. (дуже уважно). Так, так, так... Скажіть на милость!

Мазун. Тільки не дуже радійте, бо правитель-ство хоче обдурить народ...

Дядько з бат. Обдурить?

Мазун. Правитель-ство хоче, щоб люди виби-рали своїх виборних...

Дядько з бат. (значно, силкуючись зрозуміти). Ви-борних? Так, так...

Мазун. І мужики мають право вибирать. Тіль-ки їх наперед через сито просіють...

Дядько з бат. Ну, то ще добре, що через сито тільки! Нас тепер на камінь пускають... А нащот землі... не слыхать?...

Мазун. Е! дядьку!... Землю тоді дадуть, як му-жики сами її видеруть.

Дядько з бат. Е! Коли-ж цупко чортові пани держаться... Сплоха не видереш... (В юрбі сміх, дядько й собі сміється).

Чийсь голос. А ви й руками, й зубами!... Все одно зуби на полицю прийдеться класти.

Лія. А забастовки у вас були?

Дядько з бат. Ой-ой-ой!...

Лія. Були?

Дядько з бат. А чому-ж ні? Там одному па-нові, верстов десять од нас, дак чисто випалили яконовію... А другого так трохи й не вбили. Спа-сибі, староста одрятував. (В юрбі сміх. Чути: „Ого!... Ось це так забастовка... Ну, ну!“). Були й у нас ті забастов-ки. Так не до талії вони нам.

Мазун. Не до талії?

Дядько з бат. А то-ж... Нам землі треба... От, знаєте, якби ви в нас зробили митюжок! Прошу вашої милости. (В юрбі: „Що? Що?... Митюжок?“).

Мазун. Який митюжок?

Дядько з бат. Та от як у вас тут зветься, сходку значить... Прошу ва...

Мазун. А!... Мітинг, митюжок... Добре! Можна.

Дядько з бат. Та нащот землі нам об'яснили... Знаєте, мужик—дурак. Скаже йому земський—„так“, він і собі каже—„так“.

Мазун. Можна, можна... І очинь прикрасно... А як зветься ваше село?

Дядько з бат. Круті Горбики, Берестянської волости.

Мазун. Це далеко від городу?

Дядько з бат. Та верстов щитається з трицять... (Підходить товстий поліцай).

Товстий поліцай. Господа!... Ніззя скопляця!... Р-разойдісь... Тібе, земляк, чево нада? Вхаді сцюдова!...

З юрби: { А тобі яке діло?.. Фараон!
Долой поліцію!
Не маєш право розгонити. Маніфест вийшов.

Товстий поліцай (до юрби). Ось я тобі дам маніфест!..

Мазун. Знаєте що, городовой?.. Ідїть ви собі з богом і не чіпляйтесь... Куди ви, дядьку? Не бійтесь...

Товстий поліцай. Не полагаєця!..

Мазун. Плюньте ви на це!.. Ну, ходімте, дядьку!..

Іде з дядьком за правий ріг. Всі теж починають розходитись.

З-за лівого рогу виходить Грицько й підходить до Лії.

Лія. А! Філософ... Ну? Як сьогодні?

Грицько (ніяково). Нічого... Що-ж це мітингу нема?

Лія. Буде, підождіть. Мартин скликає комітет обсудить, чи робить сьогодні, чи ні.

Грицько. Да... Коло собору хулігани копошаться... Здається, щось затівають...

Лія (сміючись) Чого-ж ви не агітували їх?

Грицько. Е, Ліє... Це більше сумно, ніж смішно.

Лія. Ай-ну! Сознайтесь, що ви вчора зробили глупість...

Грицько. Може й глупість, тільки не через те, що ви думаєте.

Лія. Через що-б ви її не зробили, а глупість зостається глупстю.

Грицько. Хто його зна... Мені здається, що... Ну, не будемо про це говорить.

Мазун (хутко підходить). А! Мое поважання пану! (весело й жартовливо здоровкається). Як сі маєте?

Грицько (в тон йому). Декую, декую...

Мазун, Ну, що? Сьогодні інший настрій, правда?..

Грицько. Чого-ж йому бути іншим?

Мазун. Як чого? Та ви гляньте! (Поводить рукою навкруги). Рух, радість, життя... Та ви що?... З Марса приїхали?

Грицько. Е, знаєте, коли в душі весна, то й скрип пилки по залізі здається солов'їним співом; а коли там осінь, то й солов'їний спів скрипить і ріже, як пилка. „Рух, радість“...

Мазун. Ну, знаєте, в звичайний час може трохи й так, а тепер... коли все навкруги росте, коли... Та гляньте круг себе: коли ви бачили таке: прокламації, мітинги, поліцаї про революцію балакають... Все хвилюється, всяке готове до бою... Е, Грицько, ваш учорашній настрій справді не пройшов! А ви-ж таки, позвольте вам виразиться, революціонер...

Грицько. Е, Революціонер, революціонер... Наче революціонер щось справді виключне, осо-

бливе... Така ж дизгармонічна, жалка істота, як і хулігани.

Лія. Ай-ну!..

Мазун. Изволіте чепухенцію сказати, шановний пане. Дуже вас песимізм одолел...

Грицько. Зовсім не чепухенцію і не песимізм... Власне кажучи, за що ми боремся?.. За те, щоб одні мали до обіду курку, а другі щоб не мали за обідом шампанського. А те, що як раз нас робить людьми, зоставляється „без внимания“... Ми менше боремся за те, щоб зробити свою істоту гармонічною, гарною, дужою...

Мазун. Сказано: „перше, ніж філософствувати, треба мати щось їсти, пити й одягатись“.

Грицько. А! Знаю я ці тексти з евангелля... А ми... я, ви... ми, інтелігенти, хіба не маємо що пити, їсти, одягатись? А хіба ми по своїй етиці далеко втікли від робітника?.. А західно-європейські робітники хіба так само бідують, як наші? А ви подивіться на їх. Це—філістери. У їх нема навіть того завзяття, широти, безразсудства, що ще є в наших робітників... Їхні демонстрації, їхня боротьба... Вони приходять в ентузіазм од своїх перемог, од того, що здобули закон про робочий день не в десять годин, а в дев'ять. А це, власне, що значить? Те, що ті робітники зможуть цю годину просидіти в пивній і випити лишню кружку пива... Ентузіазм од кружки пива! Перемога!

Мазун. Значить за це не треба боротись!

Грицько. Я цього не кажу. Я кажу, що боремось не за те, щоб зробити людей гордими, радісними, дужими, а за курку, пиво і т. и. Хай не буде ні курки, ні пива, а хай буде у його в очах радість життя, гордість, сміливість. Хай він проживе десять літ, як людина, ніж сто літ, як

пивна бочка! Хай у кожного на лиці буде написано... хоч те, що зараз у Лії...

Лія (skonфузившись). Ну... (Мазун радісно сміється).

Грицько. Серйозно. Річ не в курці, а в нашій крові, серці, розумі. А кров наша переливається дуже мляво, серце б'ється, як важкий, довгий маятник—рівно, тихо... Розум лізе в інший бік... Розгардіяш і ерунда!

Мазун. Ні, серденько! У вас в душі скрипить пилка, а того ви й солов'їв не чуєте. Да-с. А солов'ї є, а особливо в цей час... Ех, Грицьку, плюньте ви на вашу філософію, а беріться краще за роботу... Я певен, що як ви пірнете в масу, як почувете себе в атмосфері боротьби, ви перестанете філософствувати. Це тюрма вас привчила. А тепер саме час для роботи... Почнуться мітинги, легалізація організацій...

Грицько. Ну, це ще хто його зна коли буде... Ось сьогодні переб'ють нас... і буде мітинг!

Лія. Ерунда! Погрому не буде!

Грицько. Не ручайтесь. Я йшов коло собору, так хулігани щось хвилювались. Глядіть, щоб зараз не почалось.

Мазун (рішуче). Ні. Це було-б занадто дико... І поліція настроєна миролюбиво, навіть уступчиво... (Підходить Мартин). Ну, що?

Мартин. У публіки настрій чудовий... Чорт його зна...

Мазун. Та я-ж вам кажу, що не може бути погрому. З поліцаями навіть цілувались якісь чиновники... Комічна сцена була!

З'являються Сашко, Абрам і Алексей.

Мартин (одходячи набік). Ага!.. (Здоровкається з Абрамом і Алексеем. Сашко одходить до Грицька, Мазуна й Лії і всі вони йдуть до публіки).

Алексей. Слушайте, товариш, я нахожу, що

вы поступили очень... гм... очень... неосмотрительно, задержав митинг... Нельзя так, товарищ.

Мартин. Ну, не время для нотаций. Обсудим. Вчера наш комитет из самых достоверных источников получил сведения, что на сегодня полицией назначено погром. Раздавались прокламации, деньги, водка и т. д. Время для погрома выбрано— наш митинг. Можем ли мы рисковать?

Алексей. Я, конечно, не смею сомневаться в достоверности ваших сведений, но мне, да и товарищу Абраму, я думаю, просто видно, что погром немыслим сегодня. Если они и готовились, то, наверно, не ожидая, что сегодня выйдет манифест...

Абрам (палко). Имейте в виду, товарищ, что манифест вызван не политиканством, а необходимостью; что это значит, что правительство безсильно, что оно начинает уступать, что оно хочет мириться.

Мартин. И потому не устроит погрома?

Абрам. А что же? Оно не может устроить, потому что ему необходимо перемирие. Затем оно хочет настроить крестьянство против рабочего класса и оттянуть его от революции. Так мы должны спешить, товарищ, и открыть как можно скорее обществу глаза на эту провокационную политику!

Алексей. Я думаю, что нечего терять времени на спор и нужно скорее поправить ошибку товарища... Как вы думаете?

Абрам. Да, конечно!..

Мартин. Как хотите... Но мне кажется, что вы очень ошибаетесь, думая, что правительство уступает. Оно еще сильно, а я не понимаю, как сильный может уступить, не погибнув окончательно.

Абрам. Что значить сильный? Оно обезсилено...

Алексей. Ну, товарищи, разойдемся. Пусть товарищ Мартин заявит, что митинг будет и пусть все сейчас же идут на Царскую площадь.

Абрам. Да.

Мартин (стискуючи плечима). Хорошо.

Алексей. Порядок митинга тот самый?

Абрам. Да.

Розходяться. Мартин іде до публіки і щось шепоче де-яким робітникам. Ті розходяться в завороти вулиці з криками: „Товариші! На Царський плац! На мітинг!“ До Мартина підходять Лія, Мазун, Сашко, Васько, Грицько й інші. Публіка почина сходитись до їх. Мартин стає на тумбу.

Мартин. Товариші! Загальний комітет соціал-демократичних організацій, обговоривши справу мітингу, постановив мітинг сьогодні робити. (В юрбі: „Ура!“ і крики: „Робити, чи не робити?“ Другі крики: „Робити, робити!“) Товариші! Я повторюю: мітинг сьогодні буде на Царському плацу. Комітет просить закликати всіх: чим більше люду буде, тим краще. (Злізає).

В юрбі починається шамотня. З усіх боків збігається публіка й голосно всі балакають, так що нічого не можна розібрати. Чути тільки: „Ходім, ходім!.. Дубінушку!.. Марсельезу...“ Хтось почина пісню, але вона зараз-же й обривається. Мазун, Васько й Лія розмотують прапор з написами. З'являється поліцай. Піднімається свист і крики: „Геть! Долой! Фараон!“ Поліцай зникає. Васько підніма прапор; це виклика громове „ура“. Чути: „Товариші!.. Дубінушку!.. Марсельезу!“ Хтось затягує „Марсельезу“, спершу два-три голоси, далі співають усі, виходить нестройно. Рушають. Лія й Мазун разом. Раптом здалека чути постріли. Спів меншає. Чути крики: „Товариші! Вистріли! Стріляють“. Спів стихає.. Чути якийсь шум здалека й гомін людських голосів. Ззаду кричать: „Що там таке? В чем дело?... Кто стреляет?“ Спереду відповідають: „Не знаем...“ Знов постріли. В юрбі: „Товариші! Ідем туди!.. Там б'ють!“ Другі: „Не надо! Не треба!.. Це провокація... Послать узнать... Це близко... за углом“. Де-які біжать в лівий заворот, де-які в правий. Всі збентежені, схвилювані. Знов чути: „Біжать, біжать... Что там такое?..“ З лівого завороту чути крики: „Спасайтесь, погром! Погром!.. Погром...“ На сцену вибігають кілька людей задихані, де-які зупиняються, де-які біжать далі з криком: „Погром, погром... Казаки!“ Тих, що зупинились, розпитують. Оповідь робітник без картуза з кров'ю на лиці.

Робітник з кров'ю на лиці (важко дихаючи). Они вийшли... вийшли з собору... З іконами...

І пошли... „Боже Царя“ співають... Потом давай бить магазин... І кричать „бей жидов“... Ми давай составляють спротивленіє... А тут козаки їм на помоч... давай бить нас... При міне вбили одного товариша... Они тут січас за углом уже... (Озирається). Шум за сценою побільшується. Чути гупання, наче щось розбивають. Потім з юрби: „Ідуть, ідуть... Долой хуліганов!

Урра!..“ За сценою чути: „Бей жидов!.. Бей изменщиків!“

Мартин. Товариші! Не розбігаться! Хто з револьверами наперед. Треба не пустить їх сюди! Скоріше!

Де-хто з юрби, з револьверами в руках, пробираються наперед.

Мазун. Товариші! Не розбігаться!... (Витяга револьвер).

Шум стає більший. Хтось з юрби стріляє. За сценою крик побільшується. Де-хто з юрби тікає. Де-хто збира каміння. З правого завороту біжить нова публіка.

Мартин. Товариші!.. Наперед з револьверами!... Стріляй.

Стріляють... За сценою рев. Нарешті, вибігає ціла юрба хуліганів. Революціонери піддаються й починають тікати. Чути крики: „Стой!.. Стой!.. Бей жидов! Урра!“ Хулігани б'ють магазин. Виходить хуліганська процесія з образами, співаючи „Боже царя храни“.

ЗАВІСА.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Обстановка першої картини. Долі стоїть розчинений кош, коло його чемодан, валяються де-які речі. Ольга сидить на правому ліжку, поклавши голову на руки й дивлячись перед себе хмурими, злими очима. Мартин ходить по кімнаті. На столі горить лампа.

Мартин. Це—брак сили й більше нічого. Ти боїшся признатись сама собі. Слабкі раз-у-раз заплющують очі там, де треба дивитись найбільш розплющеними очима... (Підходить до неї й, обнявши, цілує). Ну, Олюсько!.. Годі. Цим нічого не допоможеш.

Ольга. Убирайтесь!.. (Одпихає. Він похмурюється й починає знов ходити. Мовчання). Мерзавка... Мерзавка... (З жахом). Господи! Яка я мерзавка...

Мартин. Чого мерзавка?.. За що?.. Що ти зробила такого страшного?.. Я не розумію, для чого терзати себе там, де треба робить прості й розумні речі.

Ольга. „Розумні речі“... Які?

Мартин. Цілком прості... Ти повинна одверто сказати йому, що більше не можеш жити з ним і розстаєшся. От і все. Він чоловік розумний і зрозуміє тебе.

Ольга (скипівши). Не можу я, пойми ти, що я не можу! Чого я буду... Я люблю його, я не маю права кидати його, він хворий, він один, він любить мене, він... Ах, мерзавка я, мерзавка!.. (Мовчання). Що я йому скажу? Що стала вашою любовницею, мерзавкою?.. Да?.. Ах, як мені хочеться гризти себе, своє серце... (Пада головою в подушку. Мартин підходить і схиляється над нею).

Мартин. Олю... (Стає на коліна поред ліжком). Олю..

Простіть мене... За що-ж до мене ця зненависть?

Ольга. Ах, одчепіться ви од мене. Ніякої зненависти у мене нема до вас... Я себе ненадвиджу, себе—подлу, паскудну, розвратну... (Рве на грудях кохточку). Ах, як давить тут... Не стійте ви переді мною... Це—глупо... Встаньте, ви—раб, пошляк. Де ваша хвальбона сила? Де? Я скажу, поману вас пальцем і ви на колінах будете повзти за мною... Ви повинні були... Ах, ідіть ви собі до-дому, йдіть... Я потім буду балакати з вами... Я хочу рішити, нарешті, все це...

Мартин (глухо). Зараз піду... (Сіда на стілець коло столу, похнюпившись. Довге мовчання).

Ольга (випростуючись). Да, я мерзавка! (Встає й починає ходити. Сідає). Як же все далі?.. Як далі, ви, любовник?.. (Схоплюється). Ах, паскудство, паскудство!.. Ви розумієте, скільки в цьому паскудства?

Мартин. Ні, не розумію!

Ольга. Та ми-ж скоти!..

Мартин. Через що?

Ольга. Через те, що ми, як скоти... ми не любимо одне одного!.. Розумієте?

Мартин. Я не знаю, чи ми любимо, чи ні, бо нема такого мірила, яким-би можна було виміряти хороші відносини людей і сказати: ось це любов, а це ні. Я (рішуче й дужо) тільки знаю, що є всякі відносини людей. І відносини тіла, стільки-ж за-слуговують поваги, як і відносини духа. Да! Ваша мораль—це цвіла мораль, котру треба викинути у помийницю життя! Проститутка, котра заробляє собі на хліб тілом, стільки-ж достойна поваги, як і поет, що друкує свої твори по рублю за слово! Да! Повторяю, я буду говорити прямо, я не знаю, чи я люблю вас, чи ні. Знаю, що зідхатись, дивлячись на місяць, не буду, віршів писати не буду, молитись на все не буду. Але знаю, що жити

з вами хочу, бо ви розумні й можете бути хорошим товаришем. Але також не присягаюсь, що буду жити з вами вічно. Не захочеться більше жити, піду...

Ольга. До другої?

Мартин. Хоч-би й до другої, третьої, четвертої. Не ручаюсь також, що, живучи з вами, не піду до другої жінчини, яка вподобається мені тілом. І все-таки буду з вами жити...

Ольга. О, боже!... Який він мерзавець, боже!

Мартин. Через що я мерзавець? Через те, що говорю про це? Через те, що струсюю з себе пута предразсудків? Що маю сили глянути на життя так, як воно є, а не так, яким його люди роблять? Полові відносини—це велика, таємнича сила природи, котру тільки таке брудне животне, як людина, могло зробити поганою, гидкою... (Ходить). Ви даєте пощочини мійому самолюбію, дорікаєте безсилістю... Да, я з мукою бачу, що я перед вами безсилий... Да! Ви поманите пальцем і я поповзу за вами. Да! Тяжко визнавати, що ти—безсилий. Ну і що-ж?.. Треба бить мене? Да? Ну, бийте, я буду повзти за вами... А може й не поповзу, не знаю... (Рішуче). Ну, одним словом, ви хочете жити зо мною?

Ольга. З вами?.. Ви, крім усього, ще страшний нахал!

Мартин. Через що, Ольго? Через те, що я...

Ольга. Через те, що... Ах, це вже занадто... Та я вас не люблю, ви—стальний, ви—кремій, вашого серця і вколупнуть не можна...

Мартин. Для вас це, здається, не важко.

Ольга. Да! Поки моє тіло вам не надокучить...

Мартин (тихо). Ну, значить, поти й будемо жити разом, або поки я не надокучу вам...

Ольга (з страшенним гнівом). Та як ви смієте?! Як... Убирайтесь зараз звідси... Убирайтесь!

Мартин (глухо). Ольго!..

Ольга. Не смійте мене звать Ольгою. Ви не товариш мені. Вон!..

Мартин. Ольго!..

Ольга. Я буду кричати!.. О, боже мій, боже мій... (Пада головою в подушку. Мартин стоїть, дрижачою рукою тре лоба. Потім підходить до ліжка й тихо опускається на коліна).

Мартин. Олю!.. Забудьте, я сам не знав, що казав, я люблю вас... Ольга, Олю!.. Я можу бути ніжним, добрим... Йй-богу!.. Я все можу...

Ольга (піднімаючи голову). Ви?! Ви можете! Ха-ха-ха!..

Мартин. Олю, я самотній, я заскоруб, замерз... Холодно мені... Ну, чим я винен, що мені тепло з вами?... Чим? Коли це любов, то нехай буде любов. Я одрікаюсь од своїх слів.

Ольга. Та ви брешете!.. Для вас нема нічого святого, для вас всяке средство законне... Ви самі це говорили, я вам не вірю, не вірю... А хоч-би й вірила,—ви мені ненависні... (Кричить). Ненависні!..

Мартин. Олю, я люблю вас...

Ольга. А я вас ненавиджу!.. Встаньте... Чуєте? Ви не обманете, не притворяйтесь овечкою...

Мартин (підводячись). Ви погано людей впізнаєте... Притворяючись, не дозволяють плювати собі в душу...

Стук в стіну. Мартин виходить і вертається з Лією. Вона в чорній великій хустці, яку зараз же скидає на плечі. Лоб і око у неї перев'язані білою хусткою.

Ольга (понура, задумливо). Іде дощ?.. Ліє!

Лія. Дощ?.. Не знаю... Здається, ні... Не знаю...

Ольга. Де ти була?.. На біржі?

Лія (злісно). Яка біржа?.. Ні на якій біржі я не була...

Ольга. Чого-ж ти сердишся?

Лія. Я не серджусь... (Павза). „Сердишся“... Яка

іронія! „Сердишся“, коли... Я була знов в єврейських кварталах... Який жах, який жах,!.. Хіба тут можна сердитись?.. Тут серце мусить запектись кров'ю... Жах, жах...

Мартин. Для чого ходить туди, мучить себе?.. Все одно-ж не pomoжете...

Лія (озирає його й одвертається).

Ольга. Конституція...

Лія (мовчить). За що?... До яких пор це буде?... І скрізь, скрізь... Гомель, Мінск, Бердичів, Кишиньов... Вся Росія... Мені показували одну тумбу, на котрій ще осталась кров. Її нарочно не змивають. Об неї козак розбив дитину... Головою... (Кладе голову на стіл. Мовчання. Підводить голову). Пролетаріят... Соціалізм... При чім тут соціалізм?... Смішно... Який пролетаріят?... Соціалізм... Дітей розбивають об тумби, женщин насилують на вулицях і— соціалізм...

Мартин. Соціалізм і єсть для того, щоб цього не було...

Лія. Ну, а хто-ж „вознаградить“ за цих дітей, женщин, стариків... Хто? Через що-ж євреї мусять купувати соціалізм такою дорогою ціною? Через що?

Мартин. Соціальні обставини...

Лія... Ай-ну! „Соціальні обставини“. Які-б не були соціальні обставини, а поки будуть на світі євреї, їх будуть бить.

Мартин. Ну, це вже занадто.

Лія. Будуть, будуть... Їх били, б'ють і будуть бить... Боже! Хуліган, звір, дикар может бить разумное, красивое существо, может волочить по землі, топтать ногами... Де змисл?... Де логіка життя?

Мартин. Логіка життя в тому, що дужчий б'є слабшого. Євреїв будуть бить доти, доки вони не зробляться дужими.

Лія. Коли-ж вони будуть дужими? Та з какою

статі їх б'ють тепер? Чого не б'ють других, слабіших за євреїв? (Мовчання). Мазуна не було ще?

Ольга. Ні.

Лія (зітхаючи). Я піду... Скажете йому, що я хочу бачити його по дуже-дуже важному ділу... Він повинен зайти сюди... Він шука для мене квартиру переночувать... Зараз котрий час?

Мартин (дивиться на годинник).. Десять хвилин на одинацяті.

Лія. Він повинен був бути тут в десять.

Ольга. Та куди-ж ти підеш? У тебе-ж нема квартири...

Лія. Так!... Не сидиться... Противно мені все... (Безсило сідає). Не можу ні читати, ні думати... В душі повно, треба розібратися й не можу... (Мовчить). Вчора арештували Ісака... Знаєте?

Ольга. Невже? Того, що шепелявить?

Лія. Да... В участку страшно, кажуть, били... При смерті лежить...

Ольга. Жах...

Мартин. Сьогодні приїхав брат Петруся...

Ольга. Ну?

Мартин. В страшенному горі... Мазун йому здуру сказав, що в той день, як його вбили, він вийшов з партії... Це на брата зробило найбільше вражіння... Проклинає й революцію, й хуліганів, себе, Петруся, всіх... (Мовчання).

Ольга. А як Васько?

Мартин. Лежить ще в лікарні... Є надія, що видужає...

Ольга. Да?

Мартин. Та що з того? З лікарні переведуть у тюрму.

Ольга. Ну, все-таки...

Лія кладе голову на стіл. Мартин ходить. Ольга понуро дивиться кудись. Десять далеко грають на піаніні.

Лія (підводить голову). Як я могла так?... (В стіну стукають).

Ольга. Це—Мазун. Я знаю його стук.

Мартин виходить в прихожу й вертається з Мазуном.

Мазун (скида пальто. Здоровкається). Єсть квартира, Ліє...

Лія. Дякую...

Мазун. Тільки що був трус у Голорученка... Шукають бомб. Ідіоти... Забрали Голорученка й сестру Марусю...

Мартин. І сестру? А її-ж чого?...

Мазун. А хіба їм не все одно? Посидить трохи... Беруть страшенно, як груші трусять... Очинь прикрасно беруть... Винен, невинен — жар і более нічево!... (Погляда на Лію, що поклала голову на стіл). Мартине! Папіросочку...

Мартин. Нема. Я сам давно хочу курить... Збігайте, купіть...

Мазун. Ну його, не хочеться... (Трусить кешені). Тут повинна бути потерушечка. (Підходить до столу й одрива од газети шматочок паперу. Крутить цигарку, поглядаючи на Лію). В минуту жисті трудную й потерушечку... А ви, Ольго, будьте обережней, коло вашої квартирі щось часто треться некий індивідум, по всім ознакам іменуемий шпигом... До вас публіка дуже густо лазить... Хоч і конституція, а почистить квартиру не завадить...

Ольга. Все одно, хай беруть... Я-б дуже хотіла... (Живіше). Ах, якби забрали! (Мартин пильно дивиться на неї).

Мазун. Ну, ерунда! Що за охота? Ну, побили нас, так хіба це первина?... Якби нас не били, так ні з ким-би було й боротись... А в такий час сідати в тюрму зовсім не цікаво. Тепер саме й робити... Да! Знаєте, Мартине, столярі од Мануїлова сьогодні заявили, що хочять вступити до нас. Ех,

там єсть трое хлопців, просто антик!... Знаєте, той, що казав „ми пролетаріяти“... І його товариші...

Мартин (понуро) Це добре.

Ольга. Ах, якби сьогодні прийшли з трусом!

Мартин. Средство безсилих.

Мазун. Та що за фантазія?! Тут якраз робітників треба, а вони о тюрмі мечтають... Ви от краще їдьте в Кандурівку, селяне вже два рази прохали агітатора...

Ольга. Мазун! У вас крім селян, агітаторів, є ще що-небудь у житті?

Мазун. Це як?... Іронія?

Ольга. Не іронія, а просто питаю... Чого-ж іронія?

Мазун (серйозно) Хм... як хочете, то найголовніший інтерес для мене в житті—це справді партійна робота... Да... Я не можу уявить себе серед другої обстанови... Як якому-небудь канцеляристові канцелярія є центр всіх інтересів, так для мене партія. Само собою, що по достоїнству, по важності, по силі, я не можу ставити канцелярські інтереси з моїми... Я тільки так, „для сравнения“...

Ольга. Я розумію. Ну, а крім чисто партійних, у вас єсть ще якісь інтереси?...

Мазун (зиркаючи на Лію). Хм... Це вроді допита?...

Ольга. Як вам не хочеться,—можете не говорити!

Мазун. Ні чого-ж... Да, у мене єсть ще інші інтереси... Наука, батьки... і так далі... Так, як і у всіх... А вам що?

Ольга. Та так... нічого. Грицько вас називає зародишем гармонійної людини...

Мазун (посміхаючись конфузливо й стараючись це сховати). Хм... Грицько — філософ. „Був Грицько мудрий, родом з Коломиї, тямив він добре на філософії...“ (Підходить до Лії й нахиляється близько до її го-

лови). Що з тобою, Ліє?... Голова болить?... (Лія мовчить. Мазун ще якийсь мент дивиться на неї, потім задумливо й похмурившись закурює цигарку й сідає на ліжко позади Лії). Кумедна публіка, їй-богу!... Ну, погром, арешти... Дико, страшно, тяжко... Але-ж для чого допускать, щоб це придавило нас... Яка рація?... Я розумію, коли горе й страждання викликають гнів, жагучу ненависть, коли хочеться битись, гризтись... І зовсім не розумію, як можна хилити перед ними голову, опускати руки... Здається-ж, ми взялись боротись, — значить, треба зарані знать, що буде тє, з чим треба боротись... Ех, та й годі. (Павза). А з вами що, Мартине?... На вас то вже не похоже...

Мартин. Нічого, так... Голова наче болить... Послали Гаврила в Лисички?

Мазун. Послали... Він трус бестія, цей Гаврило... Боюсь, що він не доїде й вернеться... (Раптовий стук у стіну. Мазун хутко встає). Що за чорт? (Іде в сіни. Вертається з конспіратором, який зав'язав зуби хусткою).

Конспіратор (задиханий, знімає картуза, скидає з зубів пов'язку). Драстуйте... Дайте мені скоріше якогось картуза або шляпу... Лучче шляпу... Потом, якесь пальто... (Скидає своє пальто).

Мазун. Та в чім діло?

Конспіратор. За мною бігло двоє шпигів... Я втік на звозчику... Вони мабуть їхали за мною... Скоріше...

Мартин. Та може вам, конспіраторе, здалось тільки?

Конспіратор. Ну, от!... Наче я не знаю... Я одного раз-у-раз коло столовки бачу... Паскудна така пика, в дворянському картузі...

Мазун. Так чого ви сюди забігли? Ви-ж їх до цієї квартири прив'яжете... Тоже догадався!

Конспіратор. Тут квартир багато... Хіба вони знають, в яку я зайшов. Скоріше пальто якесь... Дайте покурить...

Мазун. Покурить нема, а пальто я можу вам своє дати. Не презентабельне, але інше...

Конспіратор. Все одно.. Ах, покурить... Годині дві не кутив і в кишені ні коп'я... Позичте гривеник, Мазун.

Мазун. Можна... Нащот гривеничка можна, а ежелі більше того, так не можу... (Вийма гривеники дає).

Мартин. Ви зараз звідки?

Конспіратор. Був на Херсонській...

Мартин. Бачили Петра?

Конспіратор. Бачив.

Мартин. Ну?

Конспіратор. А ну його к чорту! Він і до ес-ерів, і до нас, і до... Нічого з його не буде! Давайте шляпу, Мазун.

Мазун (натяга йому на голову свій бриль). Звольте вам шляпу.

Конспіратор. Ну, що?.. Змінився?

Мазун. Який чорт! Який був мордоворот, такий і зостався.

Конспіратор. А, перестаньте! Можна впізнати?

Мазун. Та, розуміється, можна... Та я думаю, що вам тільки показалось, як і тоді. Просто ваша натура конспіративна говорить...

Конспіратор. А, йдіть к чорту! „Натура“... Бувайте здорові... Запріть двері... (Виходить. Мазун за ним).

Мазун (вернувшись). Комік!.. Я певен, що ніяких шпигів не було... Аби конспірацію розвести...

Лія (рішуче підводячись і озираючись до всіх). Я вихожу из партії.

Мартин. Що?.. (Мазун скам'янів, Ольга здивована).

Лія. Заявляю вам, что выхожу из партии. Сегодня... Сейчас...

Мартин. Почему?

Лія. Потому что я—еврейка і хочу быть с евреями...

Мартин. Яка-ж ви—еврейка?

Лія. Я—еврейка!.. Жидовка!.. Пархатая!.. Да, да!.. Я не имею права, я не должна быть с вами... Как я могла так думать, как думала?!

Мазун (підходячи). Ліє!.. Заспокойся... Це пройде...

Лія. Що пройде?.. Пройде ненависть до цих звірів, до... этих животных?.. Пройде стид за себе... Да?..

Мазун. Який стид?.. За що?

Лія. Стид, стид за себе... за те, що я могла вірить гоям... могла не почувствовать того, что чувствовали все евреи, кроме меня!.. Я—жидовка, жидовка!.. Я это узнала, когда они меня волочили за коси по земле... Я это узнала...

Мазун. Як ти можеш так говорити?.. Подумай...

Лія. Мазун, не говоріть мені „ти“... Я вам все потом об'ясню. Я вам хотела отдельно... Но все равно... Так нужно... Потом хуже было бы... Да, да!..

Мазун (тихо). Через що?.. Хіба будучи хоч-би й єврейкою...

Лія. Я—жидовка, а вы—гой!.. Мы поговорим... Потом... Я все об'ясню...

Мартин. Я думаю, що це в вас під вражінням всього... цього... Ви сами потім... будете не це говорити.

Лія. Я всегда теперь скажу, что я—жидовка, а вы—гой! Я всегда скажу, что жид должен быть жидом, если он хочет быть человеком... Когда вы найдете такой нож, которым можно бы соскоблить с сердца кровь погрома, тогда я скажу... І тогда я не скажу, что я не жидовка.

Мартин. Значить, теорія у нас тільки до того часу, коли її не треба прикладати до життя... А чуть крикнуло серце,—теорія розсипається...

Ольга (скипівши). Перестаньте!.. Яке ви маєте право... Паскудство!.. Читають нотації... „Теорія“. Ви дуже слідуєте своїм теоріям. У вас серце слухається теорій... Як-же!

Мазун. Але-ж... Але-ж це—самий темний шовінізм... „Я жидовка, а ви—гои“. Так, значить, треба за горло хапати одне одного?

Лія. Нас хапають, нас давлять за горло, за серце... Нам плюють в лице, в святая святих, нас...

Мазун. Та хто? Ми?

Лія. Я не знаю... Може й... ви когданибудь плюнете, скажете „жидовка“. Откуда я знаю?

Мазун. Ліє!! Що ви говорите?...

Лія. Ах, не верю я, не верю!.. Боюсь... Я даже вас боюсь...

Мазун. Ну, Ліє, це-ж малодушіє... Ви сами потім червонітимете за свої слова...

Лія. Нікогда!.. Пусть червоніють ті, хто заставляє мене говорити ці слова... Пусть червоніють ті, що тягали мене по вулиці... хто дитину... об тумбу... Об тумбу!!.. (Ридає, впавши головою на стіл. Ольга хутко підходить. Мазун розтерзано тупчеться).

Мазун. Ліє!.. Ліє!.. Ну, що ти будеш робити?..

Ольга. Одійдіть... Нехай... (Кричить). Одійдіть!..

Мартин (підходить). Ольго! Вам самим треба заспокоїтись.

Ольга. Убирайтесь ви!.. Чуєте!!..

Мазун (йде до вмивальника, налива з глечика води в шклянку й підходить до Лії). Ліє!.. Випейте води...
Лія крутить головою.

Ольга (йде до свого ліжка). Не чіпайте її... Нехай...
Мазун ставить шклянку на стіл і сіда. Довге мовчання. Лія стихає. Потім підводиться, витира очі.

Лія. Ну, ходім... Де ви найшли квартиру?

Мазун. У Горбунових.

Лія. Они—православные?

Мазун. Да.

Лія. Я не поїду к ним.

Мазун. Через що?..

Лія. Я к не євреям не поїду...

Мазун. Ну, що за дурниці, Ліє... Як не сором?

Лія. Не поїду... Довольно об этом...

Ольга. Та ти можеш ночувать у мене, Ліє... Грицько буде спать з батьком у батьковій хаті, а ми тут...

Лія. Хорошо. (Сіда знов і спирається головою на руки. Мовчання).

Мартин. Багато було на масовці?.. Мазун!

Мазун. Що?.. На масовці?.. Де?

Мартин. Я питаю, чи багато було на масовці в Городянах?

Мазун. Багато... Ні, не багато... Чоловіка щось сімдесят, не більше.

Мартин. Чого-ж то?

Мазун. Хто його зна... То боялись, а то не знали... Та й далеко від села... Туди брошюрок треба послать... Я дивився їхню...

Стук в стіну. Мартин виходить в сіни, вертається з Грицьком. Грицько помалу скида пальто, хитається, він п'яний.

Мартин. Що з вами?...

Грицько. Що зо мною?... Боротьба стихій... В людині завжди йде боротьба, навіть, коли вона спить... А коли вона вистрибує з рельс, тоді... вже каюк...

Ольга (строго і з страхом). Грицько! Ти п'яний?!

Грицько. Да, я п'яний... А може й тверезий... Хто його зна, коли чоловік бува п'яний: чи тоді, коли він тверезий, чи коли п'яний... Це єрунда... Не це важно... А що важно?... А ну-ка: хто покла-

де руку на серце і скаже: ось це важно!... Хм... Той може сказати, у кого не завівся глист сумніву... Той, да...

Ольга. Фу, паскудство!...

Мартин. Та чого ради ви це... напились?

Грицько. Х-ха! „Чого ради!...“ Ради санкції... Підтвердить свою сутність... І оправдать... Чого дивитесь?... Паскудство, Олю?... А що не паскудство? Дай мені, скажи, що є не паскудство... Правда? Чесність?... Правда єсть тільки там, де є неправда... Вбиваючи за правду неправду, вбиваєш правду... Це не паскудство?...

Ольга. Мені гидко на тебе дивитись...

Грицько. Да?... Я знаю... Я знаю... Я давно знаю...

Ольга (схоплюючись, підбігає до його). Ні, ні, не те... Зараз, зараз гидко... І зараз не гидко... Прости, Грицю...

Грицько. Ну, ну... Я нічого... Може й справді гидко...

Ольга. Сядь Грицю... Може ти спать хочеш?

Грицько (сідаючи). Да!... Напевне, гидко... (Тре голову рукою). Погано... (Рішуче). Ви знаєте, де я зараз був?... У проститутки! (Лія підводить голову, дивиться і знов кладе на стіл. Мартин стискає плечима).

Мазун. Ви—дурень, Грицьку!

Ольга. І ти... і ти...

Грицько (з жалкою посмішкою). І не думайте: я вперед був у проститутки, а потім уже пив... Значить, при полном і... як його? в „полном разсудке“, чи як... Це в номерах... Я з ті номери ходив до шлюбу... Вона—модистка... А може швейцар брехав, я не брешу... Він казав—„інтелігентная“...

Лія (з гнівом). Вы—негодяй! (Грицько мовчить і дивиться на неї).

Ольга. Подлец!

Грицько (встаючи). Ви... ви не маєте права... А може й маєте... Да!... Може й маєте... (Сіда знов. Ольга, понуро, згорбившись, сидить). Може й маєте... Я не знаю, хто негодай, а хто ні... Я нічого не знаю... Мартине, ви ходите до проституток?

Мартин (твердо й зісно). Да, хожу! І не бачу в цьому ніякого негодяйства!

Грицько. Да?... А я не знаю... У вас є віра, а в мене хаос... безуміє... Бо непевність це—хаос розуму... І ви, Мазун, ходите?

Мазун. Убирайтесь ви к чорту з вашими дуряцькими питаннями!

Грицько. А ходите? (Мазун мовчить). Ну, скажіть... Що тут?... Раз це негодяйство, так не обманюйте і скажіть, що ви негодай... От я... Хм!... Я... Ви думаєте, що я справді правдивий... Бо сказав?... Це значить тільки, що я хочу бути правдивим... А у мене дизгармонія одного „хочу“ і другого. „Хочу“ розуму й „хочу“ почування... Ага!... Хм... Інстинкт... Повинен бути інстинкт правдивості й чистоти... Як інстинктивно не покладеш рук в огонь, так інстинктивно не повинен брехати... А ми... інстинктивно брешемо... Хм... Хто правдивий?... Шопенгауер, песиміст, котрий після обіду грав на флейту?... Чи Христос?... А для чого Христос пішов на хрест?... Для іскуПЛенія?... Ні-і... Дизгармонії злякався, брехні!... Бо він чув, що довго не витримає свого розуму і брехатиме... А хто-ж правдивий?... Хіба я знаю?... А що я знаю?... А чи треба знати?... Да, паскудство... Пити хочеться... Ну, все одно... Якось треба... „Якось-то буде“... От хороша філософія... (Мовчить, схиливши голову). Ти, Олю, не той... Я не образив тебе... Я—вже не муж твій... Не треба обов'язків... Да... Я ще скажу правду... Я таки хочу бути правдивим... Хм... Ми розійдемося... Я прийшов сказати... Ми розійдемося... Ти

не маєш сили бути правдивою... Ну, все одно... Може й не треба бути правдивим... Але треба розійтись... Ти живи і я буду жити. (Кашляє). А може й не буду... Все одно... Трухлявим не треба жити... Я—трухлявий... Я себе, як шашіль, погриз на всі боки аналізом: і в серці, і в розумі, у мене порошня і сквозняки... Значить, і той... і не треба... В сінях раптовий дзвінок. Всі озираються і слухають. Знов дзвінок.

Мазун (схоплюючись, пошепки). Жандари! (До Ольги). У вас є що з нелегальщини?

Ольга (хвилюючись). Не знаю... Здається, нема, (Мартин швидко вийма папери з кешені й перегляда. Дзвінок).

Грицько. Ага!.. В тюрму знов?... Ну, все одно...

Ольга (вибіга в сін. Чути її голос). Хто там? (Павза). Нет дома. (Павза). Зачем? Кто вы? (Вибіга на поріг). Жандари! (Біжить назад. Мартин палить якийсь папірчик і розтира попіл ногою).

Мазун (ходить швидко по хаті). Ах, свинство!... Ах, свинство!... Втікти нема кудюю?

Мартин (спокійно, твердо). Вони розставили кругом поліцію.

Входять Ольга, жандарський офіцер, жандарський вахмістр, поліцаї, дворники, шпиг.

Жандар. офіцер (з увічливим поклоном). По распорядженію охранный отделения я принужден навести вам, господа, маленькую неприятность: осмотреть вашу квартиру.

Грицько (голосно). Він так говорить, ніби з іменинами нас поздравляє.

Жандар. офіцер (ніби не дочувши). Ужасно неприятная погода. Кондратенко! Осматривай... Вы позволите?

Жандарський вахмістр почина перетрусювати одержу, заглядати в чемодани, коші і т. и. Шпиг просовується наперед і підходить до етажерки з книжками, які зараз-же починає пильно переглядати. На нього пильно всі позирають.

Жандар. офіцер. Позвольте вас спросить, вы только эту комнату занимаете.

Ольга. Да, только эту.

Жандар. офіцер. По-студенчески?... Да, да... конечно... Я сам, знаете, большой противник всякой... мм... всякого излишнего удобства... Но я холостяк... А вы, кажется, состоите в браке? У меня по крайней мере в приказе стоит: „у супругов Поляченко“... Я просил бы... Кто господа Поляченко?

Ольга. Я и мой муж... (Показує на Грицька).

Жандар. офіцер. Мерси, мерси...

Грицько. У вас есть приказ арестовать нас?

Жандар. офіцер. О, только вы не беспокойтесь!... С вас только снимут некоторые показания і сейчас же отпустят.

Грицько. Это мы знаем, как отпустят. Но вот... эти знакомые, они зашли ко мне на несколько минут... Они... непричастны... Ви отпустите их... (Різким жестом одвертається). Фу!... І тут навіть брехня... (Сіда на ліжку).

Жандар. офіцер. А это... Видите ли. (Вийма папер). Извольте посмотреть, в распоряжении охранного отделения сказано... вот... мм... „арестовать всех находящихся в квартире“... Но я думаю, что сейчас же выпустят...

Мартин (різко). Отлично. Можно арестовать. Но предварительно скажите: кто этот... этот индивид? (Показуючи на шпига). Вы—жандармские чины, это полиция, это дворники, а этот?..

Жандар. офіцер (зам'явшись). А это... это так... человечек при мне...

Мартин (посміхнувшись). Да, это действительно только человечек...

Лія стоїть, спершись рукою на спинку ліжка, й хмуро дивиться в землю. Мазун ходить по хаті. Ольга сіда на ліжку і спирає голову на руки, обхопивши її долонями.

Шпиг (подаючи № „Искры“). Ваше высокородие!..
Жандар. офіцер. Что это?.. А!.. „Искорка“!
Только один номер?

Шпиг. Один. В книжке.

Ольга (підводячи голову й дивлячись. Здивовано).
„Искра“?.. Откуда?..

Жандар. офіцер. В книжке у вас... Наверно читали и забыли. Маленькая неосторожность...
Подайте мне книги. (Бере стілець і сідає за стіл, боком до Ольги. Шпиг подає купу книжок).

Жандар. офіцер (передивляючись книжки). Ну, эту... мм... можно... (Читає заголовок). „Эволюция общих идей“... Хм... Эту нельзя. (Одклада на бік). Эту придется у вас конфисковать...

Мартин (зневажливо). Да это же легальная книга... Посмотрите, там есть, „дозволено цензурою“...

Жандар. офіцер (добродушно сміється). Хе-хе-хе!.. Да, да... Это остроумная выдумка, но, знаете, мы уже знакомы...

Мартин. Никакой выдумки нет... Самая легальная книга... При том невинная вполне.

Жандар. офіцер (лукаво). А заглавие?..

Мартин. Что же заглавие? Обыкновенное.

Жандар. офіцер. Для вас, да. Но не... для закона... „Эволюція“... Хм... „Револуція, еволюція“ это вещи, которые... хе-хе-хе... мы ищем... Да. Что поделаешь? Ищите и обрящете... Как это сказано?.. Да, да... Книжечку придется взять у вас...

Шпиг (розгорта якийсь пакуночок. Зараз же подає жандарському офіцерові). Ваше высокородие!

Жандар. офіцер. Что?.. А!.. (Беручи пакунок і роздивляючись). О!.. Хм... Это уже без „дозволено цензурою“... Прокламации... Пересчитайте...

Шпиг рахує. Ольга знов підводить голову, дивиться на прокламації, потім на Мартина і кладе голову на руки.

Жандар. офіцер. Да... (Обтрусуює рукав). По-

года отвратительная... Это напоминает мне один случай. Знаете, в жизни каждого человека бывает много неприятностей...

Грицько. А особенно у жандармов!

Мартин. Ну, пожалуйста, поскорее оканчивайте... ваш обыск. Философия здесь ни при чем.

Жандар. офіцер. Вы, господа, волнуетесь. А могу вас уверить, что решительно нечего волноваться...

Мартин. Никто не волнуется.

Жандар. офіцер (до вахмістра). Что? Осмотрел? Ничего?

Жандар. вахмістр. Так точно. Ничего.

Жандар. офіцер (переглядаючи книжки). Осмотри кровати... Господа, извините... (Грицько й Ольга встають. Жандарський вахмістр трусить). „История философии“. Ну, философия нам не нужна... „Сборник“... Так... Мм... Шевченко... „Твори заборо-не-ні в Росії“. А!.. Это интересная книга... Читал, читал когда-то... Хорошо, каналия, писал... Я сам мало рос... Очень симпатично писал... Но... „заборонені в Росії“. Єсть у него там... Как его?.. „Пастирі“ что-ли? Как Давид или Моисей... чужую жену... Не помню хорошо, но очень симпатично описано... Я сам родом из одной с ним губернии, Полтавской... Мм.. „Происхождение“... Ну, это... Это также... Больше книг нет?

Шпиг. Пятьдесят три прокламации.

Подает прокламації й ще купу книжок. Жандарський офіцер роздивляється, бурмочачи заголовки й одкладаючи набік. Шпиг шука ще на етажерці, потім підходить до стін і оглядає їх, часом стукаючи. Зніма фотографічні картки і кладе їх перед жандарським офіцером.

Жандар. офіцер (одклада картки до конфіскованих книжок). А... Это сюда.

Ольга (злісно). Почему же сюда? Вы не имеете права забирать. Это, наконец, паскудство! Какой

то грязный шпион отвратительными своими лапами трогает все... и еще забирать. Нахальство!

Жандар. офіцер. Вы не волнуйтесь... Кондратенко! Подай госпоже воды!

Ольга. Убирайтесь вы вон с вашей водой! Вы не имеете права забирать карточек!

Жандар. офіцер. Ах, боже мой! Да вам они возвратятся. Это только одна форма... Их пересмотрят и больше ничего...

Шпиг одсовує шухляду в столі й витяга купу листів. Кладе перед жандарським офіцером.

Ольга (кидається до шпи́га). Пошел вон, негодяй! Это мои письма.

Жандар. офіцер (ласкаво). Мы их только пересмотрим, только пересмотрим. Не беспокойтесь... Если они ничего не содержат,—вы их получите назад.

Ольга. Какое имеет право всякий негодяй трогать мои письма?! Шпион!..

Мартин. Ольго!.. Нехай роблять своє діло... Чим скоріше, тим краще. Це нічого не допоможе..

Жандар. вахмістр. В кроватях ничего нет. ваше благородие! (Ольга і Грицько знов сідають на ліжка).

Мазун (роздратовано). Жандармский офицер! Нельзя ли скорее?

Жандар. офіцер (м'яко). Нельзя, господа, нельзя... Не могу же я, право... Нужно относиться к обязанностям честно... Ничего больше нет?

Шпиг. Ничего. (Озирається й шукає очима).

Жандар. офіцер. Вот и хорошо... Сейчас напишем протокольчик и кончено... (Вийма з портфеля папер, підсовує чорнильницю й починає писати. Довга павза).

Ольга (раптом рішуче зрива голову з рук). Да! так найкраще!

Жандарський офіцер злякано повертається до неї й хапається за револьвер, шпиг хутко озирається, поліцаї турбуються.

Ольга. Что с вами? Ха-ха-ха!.. (Нервово, істерично регоче).

Жандарський офіцер сконфужено сідає знов і похмурюється. Всі посміхаються. Лія здивовано озирається й пильно дивиться на Ольгу.

Лія. Ольга, заспокойся!..

Ольга. Ха, ха, ха, ха, ха!..

Лія. Буде... Ну, буде... Годі... Мазун, дайте води... Скоріше!

Мазун кидається в куток, але поліцаї не пускають.

Мазун. Та пустіть!.. Ідіоти, води!

Поліцаї мовчки чекаючи подивляються на жандарського офіцера.

Жандар. офіцер. Кондратенко! Подай води, болван! (Кондратенко кидається по хаті).

Ольга. Ха, ха!.. Не треба... (Без сміху, злісно кричить). К чорту! Не треба мені води!

Мартин (підходить до Ольги). Ольго!.. (Постоявши, одходить. Жандарський офіцер пише).

Мазун (підходить до Лії). Значить... Всьому кінець, Ліє?

Лія. (хмуро). Не знаю... Да... Может быть... Не знаю.

Мазун. Ліє!.. Це-ж... Може не скоро побачимось... Останнє слово?

Лія. Я вам напишу... Зараз не можу... Не знаю... Я напишу...

Жандар. офіцер. Ваши фамилии, господа? (До Мартина). Позвольте вашу фамилию?

Мартин. Мартын Заболотный.

Жандар. офіцер (пише. До Мазуна). А ваша?

Мазун. Константин Винявский.

Жандар. офіцер. Минярский?

Мазун. Ви-няв-ский!

Жандар. офіцер. Мерси, мерси... (Пише. До Лії). А вашу позвольте?

Лія. Лия Бляйфельд.

Жандар. офіцер. Еврейка?

Лія Да.

Жандар. офіцер. А вы все остальные, господа, русские?

Мартин. Нет!

Жандар. офіцер. Нет? Тоже евреи?

Мартин. Нет. Мы—украинцы.

Жандар. офіцер. А!.. Малороссы, значит... Ну, русские, малороссы, это все одно...

Мартин. Совсем не все одно. Впрочем, записывайте, как вам угодно.

Жандар. офіцер. Нет, я запишу... украинцы... Это даже.. Вы, значит, из украинской партии?

Мартин (зневажливо посміхаючись). Вы очень наивны, господин офицер.

Жандар. офіцер (пише). Как вам угодно...
Довга павза.

Мартин (рішуче підходить до Ольги, глибоко зідхає, мов задихаючись, і хмуро, глухо каже:) Ольго!.. Про...стіть.

Ольга (підводить голову. Злякано). Ах, нетреба, не треба...

Мартин. Простіть...

Ольга (кричить. Жандарський офіцер озирається). Не треба!.. Я сама... теж... (Мартин одходить).

Мазун (підходить знов близько до Лії й шепоче щось. Шпиг третється коло них). А тебе, скотина, чего нужно?

Шпиг (нахально). А ты не ругайсь!

Ольга (схоплюючись, до шпиґа кричить). Н-негодяй проклятый!..

Жандар. офіцер (м'яко). Господа!.. Господа!.. Для чего волноваться?.. Максим, отойдите оттуда! Шпиг одходить. Ольга знов сідає, жандарський офіцер пише.

Грицько весь час сидить, зігнувшись, не рухаючись.

Жандар. офіцер. Ну-с, господа.. Извольте подписать.

Мартин мовчки підходить, бере протокол і читає. Також мовчки бере перо й підписує. За ним злісно підходить Мазун і теж підписується.

Жандар. офіцер (до Грицька). Господін Поляченко!.. Потрудитесь подписать.

Грицько (встаючи, трохи хитається). Да... Подписать?.. Дескать—читал с удовольствием?.. И собственною рукою начертать?.. Можно...

Жандарський офіцер хмуриться. Грицько бере перо й підписується. За ним підходить рвучкою, злісною походою Ольга, за нею мляво Лія.

Грицько. Так... И летопись окончена моя... Значить, „собирайсь в дорогу, надевай мундир“?... Офицер! Прикажете вашим жандармам собрать и сложить наши вещи. Одеяла, подушки, белье...

Жандар. офіцер. Зачем, господа? Вас завтра освободят...

Грицько. Очень вам благодарны... Но тем не менее, пока придет это жандармское завтра, подушки нам не помешают.

Ольга вийма з комода білизну і складає на стілець.

Жандар. офіцер. Кондратенко! Сложи одеяла и подушки... А вы, Максим, сложите эти книжки, письма, карточки и все и несите... Заверните в газету. Можно вашей газеткой попользоваться? Вот газетка.. Осторожно заворачивайте... Кондратенко!.. Вместе все.. Возьми с той кровати и с этой и все вместе... И белье туда... Вместе, вместе, болван! Удивительная нерасторопность... Ты, брат, не сапоги чистиш, это служба... Ну, господа... Попрошу вас...

Ольга раптом підбіга до Грицька, хапа його за руку й, цілючи ридає. Всі здивовані. Грицько розтеряно підводить її до ліжка.

Грицько. Олю!.. Олюсю!.. Що ти?.. Це нічого... Нас хутко випустять...

Ольга. Я.. не того... Ти... не знаєш... Я—мерзавка... Грицю... Я... Ти прости мене... Я..

Жандар. офіцер. Успокойтесь... Вас завтра освободят... Я уверен, даю вам слово.

Ольга. Убирайтесь вы к чорту!.. Наплювать

мені на ваш арешт! (Рішуче схоплюється.) Ну, так... Годі... Потім я все тобі... Ну, ведите нас!

Жандар. офіцер. Вот и великолепно... Господа!.. Попрошу одетись. (Всі одягаються.) Городовые... Идти по обеим сторонам... В случае покушения бежать или... тому подобного... действовать оружием... Кондратенко! Извозчики есть?

Жандар. вахмістр. Так точно...

Жандар. офіцер. Ну, господа!.. Пожалуйста... Конечно, неприятно, но что поделаешь?.. Городовые! Возьмите вещи арестованных!.. На извозчиков... Кондратенко, вперед!

Мартин (голосно, дрижачим голосом). Ну, товариші!.. Прощайте!.. Може що там було... Прощайте!.. Ще побачимось.

Мазун. Прощайте!..

Всі, поспішаючись, починають стискувати один одному руки.

Лія (раптом обніма Мазуна, цілує й одривається). На-віки, Костя! Прощай! (Іде хутко вперед до дверей. Мазун рушає за нею).

Мазун. Ліє!..

Лія. Ні, ні... Я напишу!.. Не треба... Так краще!..

Ольга (обніма й цілує Грицька). Ти прощаєш?.. Прощаєш?..

Грицько (зворушено). Ну, що там... Ходім... Нехай... Мартине! Прощайте...

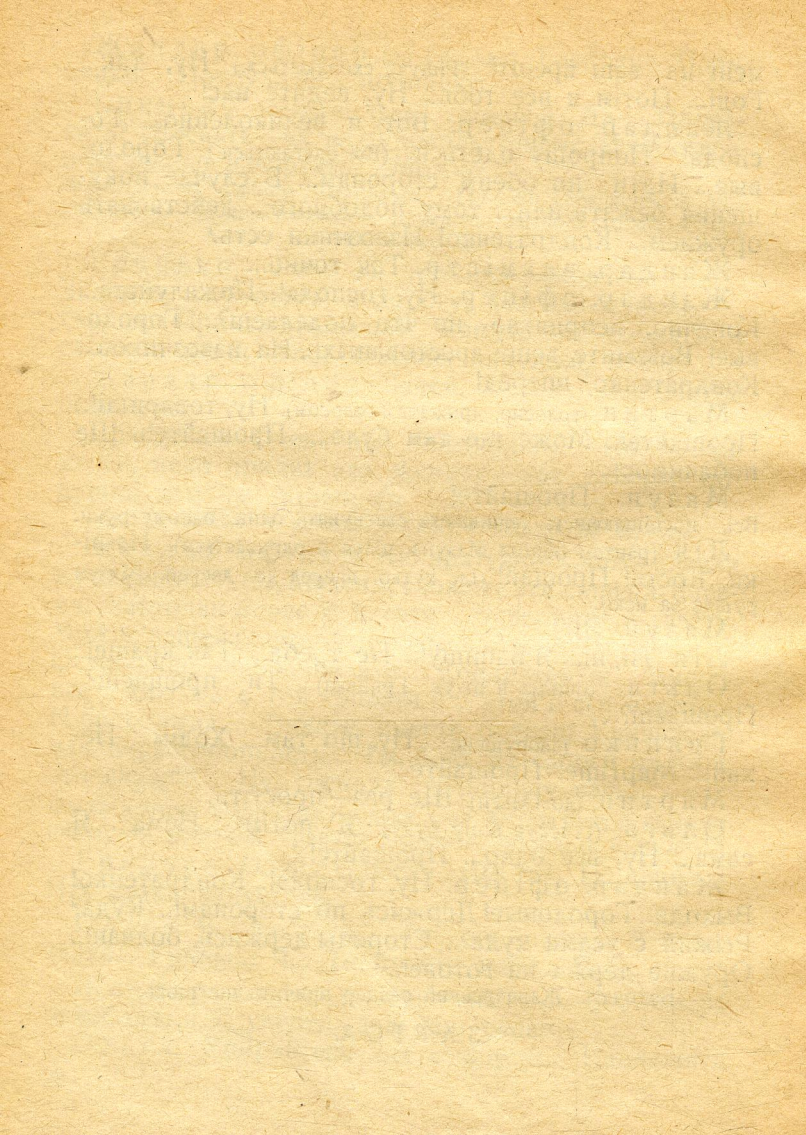
Мартин (до Ольги). Ще раз—простіть.

Ольга (стискує йому руку). Я потім... Нема... Я сама... Ну, все одно... Прощайте!

Жандар. офіцер. Ну, господа!.. Кондратенко! Виходи.. Городовые! Держись по сторонам!.. Кудаж? Рыжий с усами куда?.. Стороны держись, болван!.. Оружие держи наготове!..

Виходять. Жандарський офіцер кричить ще щось.

ЗАВІСА.



ЩАБЛІ ЖИТТЯ

П'ЄСА НА ЧОТИРИ ГОЗДИЛИ



ДІЄВІ ОСОБИ.

Сидір Маркович

Акулина Автономовна — його жінка

Жорж	} їхні діти
Аня	
Зіна	
Коко	

Самуїл Автономович — брат Акулин. Автон.

Мирон Антонович — вчитель Коко

Лука Антонович — його брат.

Маруся — його сестра

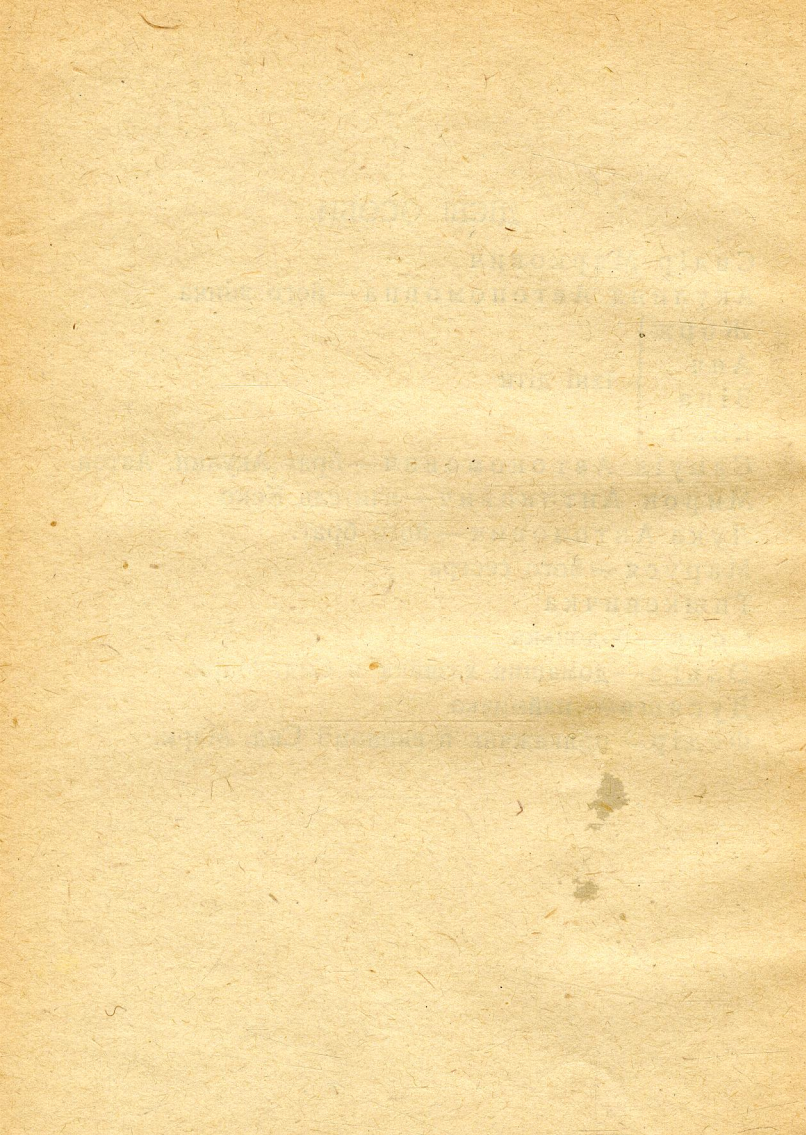
Тишкевичка

Соня — її донька

Ольга — домашня хазяйка в Сид. Марк.

Дуняша — наймичка

Федір — прикажчик в економії Сид. Марк.



РОЗДІЛ ПЕРШИЙ.

Дві кімнати, поділені стіною, в якій посередині двері. Ліва кімната—їдальня з довгим столом, канапою, кріслом-качалкою, буфетом и т. и. Права кімната—Мирона Антоновича, вбрана просто. Двері в задній стіні у сіни.

Акулина Автономовна—суха, тоща жінка, в чорному. Лице з дрібними рисами. Балака поганою російською мовою. Вона й Ольга, поспішно, боязко прислухаючись, перекидають в кімнаті Мирона Антоновича всі річі, щось шукаючи.

Ольга (злісно). Ни одной прокламации даже! Хитрая гадость.

Акул. Авто н. (випрямляючись, завзято). Ну, я его все равно выживу отсюда. Не я буду!

В їдальню входить Сидір Маркович—товстенький, опецькуватий чоловік, з руденькою, круглою, кучерявою борідкою, маленькими, глибокими очима, які ніколи не стоять на місці й не дивляться на того, з ким він балакає. Одягнений просто, в чоботях, в вишиваній сорочці. Балакає швидко, одри-висто, повторюючи те саме слово кільки раз.

Сид. Марк. (гукає:) Килю!... Килю!...

Акул. Авто н. (злякано). Ох, Сидор Маркович... Уходите!

Ольга (поспішно). Так ви прокламациями все таки... прокламациями пугните Сидора Марковича!.. Это лучше всего!

Акул. Авто н. (випихаючи). Я уже знаю, как... Скорее.

Ольга поспішно виходить в двері, що в задній стіні. Акулина Автономовна чіпляє пенсне і йде в їдальню.

Сид. Марк. (побачивши її). Ага! А обід скоро?.. Пора-б уже... Пора.

Акул. Автон. (понура). Скоро. Коко й Поли еще нет из гимназии.

Сид. Марк. Ага!.. Так, так... Ну, подождем... Не приходив Соколовський?

Акул. Автон. Никого не было.

Сид. Марк. Ага, так, так... (Ходить по кімнаті й, щось міркуючи, потирає руки).

Акул. Автон. раптом сідає коло столу, схиляє голову на руки й починає гірко плакати.

Сид. Марк. (зупиняючись, здивовано). От так!.. А що там таке?..

Акул. Автон. не відповідає й плаче.

Сид. Марк. (підходить ближче). Умгу! Значить, грошей треба. Скільки? Ну, кажи. Та годі... двадцять? п'ятдесят?

Акул. Автон. Тебе тільки... (схлипує) гроши. Ты других причин для слез не знаешь.

Сид. Марк. Ага, так, так... Не треба? Ну, й добре, що грошей не треба... Добре... А чого-ж?

Акул. Автон. Того, что наши дети... (Витирається й надіває пенсне.) Образовывали их, учили, деньги на них клали, а из них мужики будут... Если-б я знала, я-б тебя і на порог не пустила, когда ты сватался...

Сид. Марк. Ага, так, так... Не пустила-б? А чого-ж пускала?

Акул. Автон. Думала, что из тебя можно хохлацкий твой деготь выгнать... А ты как был мазепой, так мазепой и остался.

Сид. Марк. (добродушно). Мазепой?

Акул. Автон. Перед благородными людьми стыдно показаться... Говорил мне папаша: „не выходи, ты дочь священника, из благородной семьи“...

Сид. Марк. Ну, та це вже знаю... Вже знаю... А я мужик, свиня... Ну, та що?

Акул. Автон. А то, що я не хочу, щоб в на-

шем доме мужицкие порядки были. Вот што! Я тебе не раз это говорила.

Сид. Марк. Та заводь собі панські! Панські заводь, заводь. Завела-ж уже, що-ж тобі ще? Хіба я мішаю тобі?

Акул. Автон. Твои любимцы мешают. Шоб ты мне сегодня же рассчитал твоего этого Купченка. Я не могу терпеть его в своем доме.

Сид. Марк. Ага! Знов таки про Купченка? Так, так...

Акул. Автон. Да, знов, знов. Шо это за дружба с ним такая? Чы он ровня Жоржику? Наймыт! Мужик. Пусть идет себе торговать з своею маткою на базар яблоками! А то, скажите, он мне будет тут детей баламутить. Я все свои сили кладу, штоб обшаровать мужицкую шкуру, з хорошими, благородными домами знакомства держу, сколько денег на это убиваю, а тут какой то гевал до-горы-ногами мне все это перевертает. Славная история! А отец семейства только й знает, шо свою економию. На что мне твоя економия? Чи я с нея уважение й почет имею от хороших людей?

Сид. Марк. А то-ж з чого? Може з твоїх оцих панснів?

Акул. Автон. „Панснів“. Фе! Та научись ты правильно хоть одно слово по-благородному.

Сид. Марк. А чим-же я не по-благородному говорю? (Сміється). Отто, хай його маму мордує... І то не так, і то не так...

Акул. Автон. Ну-да, смейся! Вот, вот... А тебе в економию твои любимцы прокламации посылають будут. А ты смейся...

Сид. Марк. (серйозніше). Які прокламації?

Акул. Автон. А чого у тебя забастовка теперь?

Сид. Марк. Так, так А ти знаєш чого.

Акул. Автон. А я знаю. Это твой Мирон Аң-

тонович передає туди. А ти целуйся з ним. Знаєм, чого он хоче. Ему хочеться женитися на Аньке та к своїм рукам прибрати тебе і все твоє становище. От, зятя приобрешеш себе!

Сид. Марк. А хороший зять був-би.... Молодчина. Хороший, хай його маму мордує...

Акул. Автон. Смейся, смейся. А вони целуються себе. Все вже смеються з нас. Шоб ти мене сьогодні-ж вигнав его з нашого дому!

Сид. Марк. Хіба він погано вчить Коку?

Акул. Автон. Он мужичит его.

Сид. Марк. (серйозно). То не біда! І мужик чоловік... Чоловік. Аби гроші. Авжеж... Як гроші, то й з мужиком ручкаються... Аби хлопця добре вчив... А грошей кидать на цих вчителів надокучило мені. Надокучило. Вони в мене не з неба падають... Авжеж... Давай обідать. Треба їхать... до губернатора. А прокламації—брехня... І без Мирона є такі, що кидають. Є. І ніхто не цілується з твоїми дочками. Раз-у-раз наговори на нього... Не вірю... Годі.

Акул. Автон. Ты, значит, так? Пусть значит сводит с розуму Аню? Пусть? Может в зятя еще сам попросиш его?

Сид. Марк. Аби гроші, то й попросив-би... Авжеж...

Акул. Автон. Ну, конечно, тебе все „аби гроші“, а там хоть з хамом, все равно. Мужик ты репаний. Когда уже я обскоблю тебя?!

Сидір Маркович починає мовчки сопти.

Акул. Автон. Двадцять лет я бьюсь с тобой. Через тебя, через тебя самого я не могу з благородными домами компании водить. Стыдно показаться с тобой! А ты еще детей паскудиш! Мурло ты!

Сид. Марк. (скипівши, б'є кулаком по столі). А мої

гроші, гроші мої тобі не соромно їсти? Цить! Годі! Марш! Я тобі! Чортяка вас... маму мордує... Пани! „Не показуйсь“... Клопіт... Маму вашу мордує. (Ходить прудко по хаті).

Акул. Автон. Ну, я с мужиком ругаться не желаю! (Швидко й схвильовано виходить).

Сидір Марквич дзвонить у дзвінок, що стоїть на столі.

Через якийсь мент входить Дуняша.

Сид. Марк. Нема Федора?

Дуняша. Нема, барин.

Сид. Марк. Ну, йди собі. А того... панича—вчителя нема?

Дуняша. Тільки що прийшли... Сказать, щоб прийшли?

Сид. Марк. Поклич. А як прийде Федір, пришли!

Дуняша виходить. Через якийсь час входить Мирон Антонович—білявий, в пенсне, з маленькою борідкою, в чорній косоворотці, рухи жваві, трохи поривчасті, на вустах завжди злегка насмішувата посмішка.

Сид. Марк. (сідаючи за стіл і тарабанячи пальцями) Драстуйте.

Мир. Антон. (весело). Доброго здоров'я. Хотіли бачить мене?

Сид. Марк. Авжеж... Бачить... Поговорить треба. Трохи побалакають.

Мир. Антон. сідає й мовчки дивиться на нього.

Сид. Марк. Тут на вас жаліються... Атож... жаліються... Порядки ви погані у нас заводите... По-мужицькому балакаєте... по-мужицькому

Мир. Антон. Так. Ну?

Сид. Марк. (зирає на нього). Прокламації до мене в економію одсилаєте. Авжеж... Бунти... Забастовки...

Мир. Антон. Так... Ну?

Сид. Марк. Цілуєтесь з дочками.

Мир. Антон. Хм! Он як! І на це жаліються?

Сидір Маркович. Жаліються... Так, так... Авжеж... Ну, та то хто його зна, говоріть собі як хочете: чи по-панському, чи по-мужицькому—діло ваше. Атож... А я так скажу: щоб у мене в хаті прокламацій не було. Хай уже повна економія їх... Повна... А в хаті не хочу. Не хочу... Атож... От-таке діло... І з дівчатами моїми не той... А не вгодно, то шукайте собі десь инше.. Шукайте...

Мир. Антон. Так. Хто-ж це вам усе казав?

Сид. Марк. Принесла галка на хвості. Атож... Летіла, я спіймав, та оце вам і кажу.

Мир. Антон. Та ну?! Отто яка галка! Ну, так і я-ж вам скажу, що не все перепиняйте, що по воді пливе

Сид. Марк. Ага, так, так.. Щоб, бува, чого поганого не спійняти? Так, так, хай його маму мордує.

Мир. Антон. (встаючи). То це й усе?

Сид. Марк. Та так, що й усе... А замічу, звиняйте, за хвіст та на сонце.

Мир. Антон. (серйозно й злісно посміхнувшись). Бува, що сприсне рука з хвоста та в зуби попаде... Болітиме... Бувайте здорові!

Сид. Марк. Невже? (задоволено сміється). Сідайте...

Мир. Антон. Треба йти вчитись.

Сид. Марк. Прокламації вчить? Атож... Сідайте, кажу...

Мирон Антонович нехотя, стиснувши плечима, сідає.

Сид. Марк. Так, так. (Раптово й зиркаючи) Ну, а з дочкою цілуєтесь?

Мир. Антон. (знехотя сміючись.) Бачите, Сидоре Марковичу, ви хоч і хитрий, і розумний чоловік, а тільки зо мною я не радив-би так балакати.

Сид. Марк. Умгу, хитрий? Так, так... Як-же я балакаю?

Мир. Антон. Ви краще балакайте так: от мені

моя жінка сказала, щоб я тебе прогнав. Я тебе й хочу прогнати. На тобі гроші і йди собі з богом. Просто й не хитро і зразу все видно.

Сид. Марк. Ага... Ну, хоч і ви хитрий, а не вгадали...

Мир. Антон. Не знаю. А мені здається, що вгадав. Акуліні Антономовні давно вже хочеться, щоб мене не було в вашому домі. От вона й викурює... А я не йду. Кожний свого добивається.

Сид. Марк. А ви-ж чого добиваєтесь?

Мир. Антон. Та не того, чого боїться Акуліна Антоновна.

Сид. Марк. А вона-ж чого боїться? (Не дивиться на Мирона Антоновича й тарабанить пальцями.)

Мир. Антон. (знов знехотя посміхається.) Ви не знаєте?

Сид. Марк. Ні.

Мир. Антон. Хм! (Встаючи.) Ну, то як-же буде, Сидоре Марковичу? Мені треба знати, чи шукати мені де інше місце, чи ще можна тут побути. Не церемоньтесь: ваша сила, ваше й право.

Сид. Марк. Умгу!.. Так... (Раптом.) А ви знаєте, що за Аньою п'ятдесят тисяч приданого?

Мир. Антон. Ну, та що?

Сид. Марк. (неймовірно й пильно зиркаючи на нього.) Знаєте?

Мир. Антон. Та що з того? (Сміється.)

Сид. Марк. А за вас не оддам... Авжеж... Ні.

Мир. Антон. Я знаю.

Сид. Марк. (зиркаючи) Умгу.

Мир. Антон. А хотів-би, то й без вас узяв-би.

Сид. Марк. (швидко.) Оттак? Умгу!... Так... Прокламаціями годували-б?

Мир. Антон. Ну, Сидоре Марковичу, мені ніколи. Будемо балакати прямо (Сідає.) Ви—чоловік розумний. Поговоримо раз на все.

Сид. Марк. Поговоримо... Авжеж, поговоримо.

Мир. Антон. Ну, так от що: прокламацій я вам не підкидав і підкидать не збираюсь, приданого вашого не хочу. Живу у вас, бо добре платите. По-своєму, або, як каже Акулина Автономовна, по-мужицькому балакаю, бо так мені хочеться, і буду так балакати. Сина вашого вчу чесно і добре.

Сид. Марк. Так... Хм. (Хитро.) А чого-ж ви добиваєтесь?

Мир. Антон. Хм! А ви хіба нічого не доби- ваєтесь?

Сид. Марк. Хто його зна...

Мир. Антон. Кожний чоловік, Сидоре Марковичу, чогось добивається. Це вже так зроблена людина, що мусить чогось добиватись. Ви от добиваєтесь того, щоб землі більше було; Акулина Автономовна добивається, щоб зробити всю сем'ю вашу на руську, панську ногу; Федір, щоб побільше викрасти у вас. Один одного добивається, другий іншого; одного доб'ється, до другого тягнеться. Кожний чоловік живе, як по драбині лізе, од одного шабля до другого, од одної ціли до другої. У одного ціль на кінці драбини, у другого аби од шабля до шабля, у того аж геть за драбиною. А все мусить лізти кожний. От і я собі лізу по драбині.

Сид. Марк. Так. А ціль аж за драбиною десь?

Мир. Антон. Далеко, звідси й не видно.

Сид. Марк. А як шаблі ламаються, хай йому маму мордує, тоді що? (Сміється.)

Мир. Антон. (теж сміючись.) Один зломиться, хай пайся за другий.

Сид. Марк. А як нема вже за що хапатись?

Мир. Антон. Значить, погана, коротка драбина. Треба, значить, таку собі драбину ставити, щоб і по смерті шаблів зосталося...

Сид. Марк. Так... А ви розумний чоловік. Розумний. Правду говорите... Приятно побалакати.

Мир. Антон. (встаючи, весело-іронічно). А роштити, мовляв, все таки треба. Правда?

Сид. Марк. Я вас наймав сина вчить... Авжеж... Не будете вчить, не буду платити. А кому наймались підкидати прокламації, хай той за це й платить..

Мир. Антон. Тоб-то як?

Сид. Марк. Та так... Не моє то діло... Може, то й є ваша драбина, чи шаблі. Моя одна, а ваша друга... Авжеж...

Мир. Антон. (нетерпляче). Та кажу-ж що...

Сид. Марк. (перебиваючи). І я-ж кажу вам, що мені діла ні до чого нема, аби сина добре вчили. Авжеж... А піймаю в економії, ноги переб'ю... Переб'ю... От і весь контракт.

Мир. Антон. А? Так? Добре.

Сид. Марк. Ну, а як добре, то й добре. Авжеж... А з дочкою не цілуйтесь, не пообідаєте... За цей шабель не хапайтесь, бо вломиться.

Мир. Антон. (посміхається). А що, як не вломиться?..

Сид. Марк. Уломиться. Важкий ви дуже на нього...

Входить Жоржик. Одягнений в студентську тужурку і вишивану сорочку з стьошкою. Схожий на батька, кучеряве руде волосся й лице в ластовиннях. Ступає ліниво. Підходить до крісла-качалки й розвалюється в ньому.

Жорж. Обідать скоро?

Сид. Марк. Скоро, скоро... (До Мирона Антоновича показуючи на Жоржа). О! Отцей за шаблі не дуже хапається... Не дуже...

Жорж ліниво й трохи здивовано дивиться на Сидора Марковича.

Сид. Марк. (підходячи до нього й своїм звичаєм бігаючи очима). Не хапаєшся? Га?.. Авжеж... Ну, кінчай,

кінчай науку... Батькові підсоблять будеш... Підсоблять хліба їсти... Авжеж...

Жорж (позіхаючи). Всти-и-гну! Чого спішить?

Сид. Марк. Атож, атож... Не спіши, синку...

Входить Федір, лице улесливе, масляне, ласкове.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, найшов?

Федір. Найшов, Сидоре Марковичу, найшов. Уже старався так для вас, що...

Сид. Марк. Добре, добре. Збирайся-ж та катуй у Лисий Кут. А я завтра виїжджаю з ротою салдат... Авжеж... З ротою... Кланяйся забастовщикам. Клич побільше... Атож... Гулять будем.

Жорж. Що це, усмирення буде, тату?

Сид. Марк. Ні... так собі... Трошки пограємось... Вони грались, тепер я пограюсь. Кожний свого добивається? Га? Хе-хе-хе... (Сміється до Мирона Антоновича)

Мирон Антонович пильно дивиться на них і посміхається.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, катуй, Федір... Катуй.

Федір (мнучись). Я, бачите... Сидоре Марковичу... той... Не можу тепер їхати...

Сид. Марк. (зиркаючи на нього). Не обідав ще?.. Ага!.. Ну, пообідай, пообідай...

Федір. Ні, я вже пообідав... Трудно мені тепер їхати... Як вам звісно, хазяїне, у мене семейство... За таке жалування життя покласти... (Сидір Маркович починає сопти). Я, конешно, душу за вас готов покласти... Ну, коли-ж... діти...

Сид. Марк. (спалахнувши). Геть! Марш!.. Не треба!.. Маму вашу мордує!... Завтра роцот... Геть!..

Федір. От уже й роцот... Хіба-ж я кажу, що не поїду?

Сид. Марк. Марш!

Федір. Простіть, Сидоре Марковичу... З дурного розуму ляпнув... Я вже поїду...

Сид. Марк. (остигаючи, швидко ходить по кімнаті).

Маму вашу мордує... Хм!... „Діти“... А в мене нема дітей? А мене не можуть убить? А мені хто прибавить? Маму вашу мордує... Іди, їдь!

Федір уклонившись, хутко виходить.
Сидір Маркович хитає до Мирона Антоновича на двері, куди вийшов Федір.

Мир. Антон. (сміється). А бачите!

Сид. Марк. Атож... „Діти“... У всіх діти... І ось дитина (зупиняючись коло Жоржа, який понуро хитався в качалищі). Чого похнюпився?.. Га? Батько жалко?.. Жорж мовчить і понуро хитається.

Сид. Марк. (раптом звертаючись до Мирона Антоновича). Ну, ви—розумний чоловік, чого мої діти нічого не добиваються?

Мир. Антон. Хм... А ви як думаєте?

Сид. Марк. Я питаю, а не думаю... Авжеж... (до Жоржа). Чого ти не добиваєшся?

Жорж. Чого-ж мені добиватись?

Сид. Марк. (розводячи руками). От і все... Усе... Годі... І питає більше нетреба... Авжеж. Нетреба...

Жорж (ліниво). Чого-ж мені добиватись, тату? Мужиків стрілять? Погане заняття...

Сид. Марк. Умгу! Погане? Та кого хоч стріляй. Кого хоч... Авжеж. Тільки не будь такою малалигою... Ходи, бігай... роби якесь діло...

Жорж. Нема ніякого діла. А видумувать не хочеться. Та вам що?

Сид. Марк. Дивиться погано. Погано. Атож. От і Мирон Антонович каже, що кожний свого добивається. Авжеж. А хто не добивається, той і не живе... Не живе. У кожного свій шабель довжен бути. (До мирона Антоновича.) Так я кажу?

Мир. Антон. (посміхаючись). Так.
Входить Самуїл Антонович. Він в пальті, шарфі, калошах. Шия зав'язана білою хусткою. Лице здорове, червоне, сам чоловік в тілі, чорнява борода.

Сид. Марк. А!.. Лантух хвороб!.. Драстуйте, драстуйте... (Лукаво). Чого-ж це ви не роздягаєтесь?.. Атож... Душно.

Сам. Автон. (заклопотано). А, ні... Не можна роздягатись... Простудиться можна. У вас тут, мабуть, сквозняки. (Озирається.) Ну-да, так і єсть. Ах, люди, люди!.. Сквозняки, то-ж первий істочник всяких хвороб. А Килия де?

Сид. Марк. Десь по хазяйству.

Сам. Автон. Хм!.. А мені-б треба її... Тут відите, таке дело, що я забув, какого вона мені рекомендувала доктора од чахотки?

Сид. Марк. Та нащо вам дохтур той?

Сам. Автон. Як-то нащо? Хороший вопрос! Я-ж кажу вам, що одпуск беру з своєї консисторії, лічиться поїду, а ви... (До Жоржа). Зачини, голубчику, форточку. Сквозить страшенно. Так нема Килі? Хм!.. Присяду трохи...

Мирон Антонович весь час пильно дивиться на нього. Жорж ліниво зачинає форточку і знов лягає в крісло.

Сид. Марк. Ну, а чахотка ваша як?

Сам. Автон. Та оце-ж хочу піти до того професора, чи дохтура, чорт його там зна. Поклич, серце, Килю. Мені некада. (Кашля, потім плює собі на долоню й пильно дивиться).

Сид. Марк. Умгу!.. А це-ж уже для чого?

Сам. Автон. (заклопотано). Хм... Трудно разсмотреть... Їх так не видно, ето надо в мікроскоп смотреть. (Щупає себе за груди.) Нет, зараз наче нічого. А утром встав і щось так... (Дивиться на долоню). А тут не видно... (До Сидора Марковича.) Мікроби... чахоточні... Їду лічиться. (Витира долоню.)

Сид. Марк. А що, Самуїле Автономовичу, якби вам сам бог сказав, що ви здоровісінкі... Скучно-б вам стало? Га?

Сам. Автон. Сам бог мені нічого не може

сказати, голубчику, бо я сам чую, що я болен.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, а якби ви оце зразу вичували? Скутно-б було? Га? То все таки до прохвеса, до дохтура, туди, сюди... Клопоту все. Атож.

Сам. Автон. Да, вам хорошо сміятися... Ох, наче ще десь сквизить?.. Ти зачинив, голубчику?

Жорж. Зачинив, зачинив.

Сам. Автон. Ох, щось... Ні. Піду я краще найду Кілю... До свідання... Руки не подаю, звиніть... (Виходить).

Сид. Марк. Ну, ну, біжіть... біжіть Хм!.. От і має собі заняття чоловік. І весело йому. Атож...

Мир. Антон. Да. Тепер у нього вже чахотка. А де-ж рак дівся?

Сид. Марк. А рак надокучив... Авже-ж. Надокучив. А тепер чахотка... Так і лізе собі по драбині... Од рака до чахотки... Од чахотки ще до чогось... Хоч погані, та є щаблі... (Несподівано, у Жоржів бік.) А в кого їх нема, той, як мамалига в діжці, лежить у креслах. Атож. . Як мамалига.

Жорж (ліниво посміхаючись). Аж поки не скисне?

Сид. Марк. Аж поки не викинуть в помийницю. Авжеж! (Сердито виходить.)

Мирон Антонович, мовчки посміхнувшись, іде до себе. Забавивши розгордіяш, здивовано зупиняється й озирається. Потім насмішкувато посміхається й прибирає. Прибравши, виходить в двері, що йдуть у сні. В цей час в їдальню входять Зіна й Соня, обидві одягнені. Зіна—чорнява, нервова, жвава. Соня—гарненька блондинка, з живими, гострими рисами лиця.

Зіна. Вот он! Ну, вставай! Моментально. Ты! Идем с нами.

Соня. Здравствуй. Вставай, идем!

Жорж (злякано, ліниво). Тю, тю... Та подождіть... Що таке? Куди їдьом?

Зіна. Слушай, Жорж! Замечательно интересная лекция: „Индивидуализм и социальное движение“. Читает Иванцов. Ах, какой он остроумный. Я заранее в восторге... Вставай, одевайся!.. Индивидуализм!.. Прелесть! Мне ужасно нравится их гордость, сила!.. Они такие уверенные в себе. Не то, что наши есдеки... Начинаю изучать индивидуалистов!

Соня. Ну, Жоржик!

Жорж. Хм!.. (Ліниво кривиться.) Не хочеться щось мені.

Зіна. Фу, кислий!

Соня. Э! (Хапа його й шарпає, сміючись трохи робленим сміхом.) Вставай! Долго с тобой церемониться. Ну?

Жорж. Ой! Ну, й що за народ такий... Кудись спішать, летять. Ну, лекція... Що таке лекція? Прочитав і нема... Їй-богу, не хочеться. Ідїть сами... А я собі полежу.

Соня. Фу, как не стыдно. Лежит і лежит. Разве тебе нечего больше делать?

Жорж. Їй-богу. Скучно щось делать. Ну, для чого? Нема нічого интересного...

Соня. Как нема? (Стараючись говорить з серйозністю.) Я думаю, что такое дело, например, как бороться за народ... как Зина, например... Это такое дело... (Погляда на Зіну.)

Зіна (нетерпляче). А! Ты идешь или нет?

Жорж (ліниво, винуvато посміхаючись). Не хочеться, право. Ідїть сами.

Зіна. Ну, черт с ним! Пусть лежит. Идем, Соня, опоздаем. Колода никчемная! (Виходить.)

Соня. Идем, Жоржик, вставай.

Жорж. Не хочу. Иди сюди... (Соня підходить. Жорж обніма її.)

Жорж. Ну, Соня? (Зазира їй в очі.) І сьогодні ні? Я прийду. Добре? Да? Соня!..

Соня, не згоджуючись, хита головою.

Жорж. Так таки й ні? Га? (Дуже цілує.) Соня!

Соня. Нет, нет... Пока не обвенчаемся, ни-за-что. Ни-за-что!

Жорж. Та глупо-ж! Хіба те, що ти походиш за попом кругом столика важно для тебе?

Соня. Конечно. Иначе я не могу... Нет, нет, нет...

Жорж. Соня! Я-ж не можу, Ну, поміаєш, не можу! Я-ж жива людина... Я-ж люблю тебе, Соня!

Соня. Нет, нет, і нет! Нужно терпеть. Пусты, меня ждет Зина... Зато будешь горячее любить... Ну, пусты-же, кто-нибудь войдет... А то бросишь еще до свадьбы... Нет, нет!.. Пусты.

Жорж. Соня! Та півроку-ж ще...

Соня. Ничего, подождеш... Ну, пусты-же... Идут!

Входять Ольга і Мйрон Антонович. Соня нахильється до грудей Жоржа, ніби розглядаючи його сорочку. Ольга пильно зирка на них, посміхається і йде до шафи.

Соня (підводячись). Ну, я йду. Не идешь? Ну, до свиданія. Сегодня вечером приду. (Виходить)

Мйр. Антон. (байдуже-весело). Ольго Андрієвно!

Ольга, що йшла до шафи, озирається.

Мйр. Антон. Ви, часом, не знаєте, чоґо це з мене у кімнаті такий розгородіаш, наче було з десяток жандарів?

Ольга (холодно). Я не сторож вашей комнати.

Мйр. Антон. А мені здається, що сторож та ще й великий. (Сміється.)

Ольга. Вы, кажется, на что-то намекаете?

Мйр. Антон. А ви як думаєте?

Ольга. Я не желаю понимать ваших намеков. (Виходить.)

Мйр. Антон. (сміється. До Жоржа). Ви не бачили Ані?

Жорж. Не бачив. Мабуть, у себе.

Мйр. Антон. Ні, нема, ходив. А ви все-таки

вибирайте краще місце для поцілунків. А то сіли на роздоріжжі й цілуєтесь.

Жорж (з досадою). Е! Один чорт! Толку все одно мало...

Мир. Антон. (сміється). З поцілунків? Оттуди к бісу.

Жорж. Не з поцілунків, а... зо всієї цієї ерунди. З женитьби моєї.

Мир. Антон. Чого-ж ерунди?

Жорж. Та!...

Мир. Антон. Ви-ж, здається, любите одне одного?..

Жорж. Та хто його зна...

Мир. Антон. Як-то „хто його зна“?

Жорж. Та розуміється. Якби вона справді любила, то не строїла-б дурня... Понімаєте: півроку буде держать свій траур і... Неодмінно їй треба, щоб... А! Одним словом, ерунда і більш нічого. Якби любила, так наплювала-б і на траур, і на вінчання... Все одно-ж женюсь... Чого-ж їй?

Мир. Антон. (з інтересом дивлячись на нього). Слухайте: ви і дітей будете мать?

Жорж (здивовано). Ну, розуміється! А що-ж я мушу робить?

Мирон Антонович весело сміється.

Жорж. Чого ви смієтесь?

Мир. Антон. Так.

Жорж. Та ні, їй-богу! Ці жінщини просто ідіотки, вони думають, що як їм легко сохрять своє ціломудріє, так і всякому. А побула-б вона на моєму місці і знала-б тоді... Ви понімаєте, що я тижня не можу бути без жінщини... Ну от не можу, та й годі!.. Ні, серйозно...

Мир. Антон. Я вам вірю.

Жорж. Просто не можу! Очевидно, організм уже звик... Хіба я коли думав про це? Перебирав

собі всіх дівчат в економії і все! Ну, а тепер... Хотів-би, може, чоловік пожить чесно, так чорта з два, траури якісь, вінчання... Глупо!

Мир. Антон. Да, становище не важне.

Жорж (злісно). І не то що не важне, а прямо, я вам говорю, подле становище! А ще треба, щоб до проституток не ходив. Дура чортова!

Мир. Антон. І ви й не ходите?

Жорж (не дивлячись на нього). Розуміється, не ходжу.

Мир. Антон. Хм! А як же ви?

Жорж. Та от. . От так і живу.

Мир. Антон. Аскетом?.. Ну, неправда.

Жорж. От тобі, неправда. А що-ж, по-вашому, треба ходять до проституток?

Мир. Антон. (сміючись). Та розуміється! І ви-ж ходите. Ну, признайтесь по правді, ходите? Я не скажу Соні, не бійтесь. Ходите?

Жорж (нетвердо дивлячись на нього). Ні, не ходжу.

Мир. Антон. Ну, значить, онанізмом занімаєтесь.

Жорж (сконфужено). Ну, що ви!..

Мир. Антон. (сміється). Ну-да! Раз кажете, що не можете обійтись без жінчини й тижня, значить, ви повинні-ж якимсь задовольняти свою потребу? Инакше ви повинні захворіти. А ви, слава богу, на хворого не схожі... Та й чого ви конфузитесь? Ходите? Ну, то й ходіть собі на здоров'я. Всі ходять. Не вірте, серце, тим, що кажуть, ніби не ходять. Брешуть.

Жорж. Ну, положим, є такі, що не ходять. Ідейні, серйозні люди, ті не дозволять собі...

Мир. Антон. А ідейні люди—не люди?

Жорж. Ну!.. Розуміється...

Мир. Антон. Отто-то-ж бо й є! А раз люди, то мають і всі людські інстинкти.

Жорж (з інтересом). Ну, і революціонери ходять?

Мир. Антон. (сміється). Ходять.

Жорж (з жадним інтересом). Отті, що в тюрмах сидять, на барикадах... І ті?

Мир. Антон. І ті.

Жорж (задоволено сміється). Та не може бути!

Мир. Антон. (з цікавістю дивлячись на нього). Чого-ж не може бути? Ну, а що-ж робить їм, як женитись не можуть?

Жорж. Та воно, положим, правда... От, сукиного сина, штука! Та ні, ви правду кажете?

Мир. Антон. От комік! Ну-да, правду.

Жорж. І ви ходите?

Мир. Антон. І я ходжу.

Жорж. І нічого?

Мир. Антон. Як то „нічого“?

Жорж. Ну, й не соромно, не мучить совість?

Мир. Антон. (сміється). Не мучить.

Жорж. І всі так?

Мир. Антон. Ну, про всіх я не знаю. Всі, може, й не скажуть, що ходять; і мучаться, може. Це вже їх діло. А по-моєму, ці муки зайві зовсім. А все, що зайве, треба одкидати від себе. Розумієте, серце?

Жорж. Хм! Я розумію. Тільки... Скажем так: от я ходжу до проституток... Признатись по правді, я таки ходжу...

Мир. Антон (сміється). Ну, от бачите...

Жорж. (поспішно). Ні. Підождіть, я вам скажу, через що я хожу.

Мир. Антон. Та я знаю...

Жорж. Ні, чекайте, я вам об'ясню. Я, бачите...

Мир. Антон. Серце моє, їй богу, я знаю... Ви краще скажіть Ані, як прийде, що я її хочу бачить. Добре? (Хоче йти.)

Жорж. Добре. Та підождіть!

Мир. Антон. Ну?

Жорж. І, значить... той... І невже ви справді ходите?

Мир. Антон. (сміється). От комік! Ну, ходжу.

Жорж. І нічого?

Мир. Антон. А ну вас!

Жорж. Та подождіть!.. І куди ви всі спишите?.. От, їй богу, й побалакати не можна... І, значить, наплювати на мораль?

Мир. Антон. А ви можете виконати заповіді її?

Жорж. Ні.

Мир. Антон. Ну, так і наплюйте таки на таку мораль, яка хоче від вас неможливого.

Жорж. Хм!..

Мир. Антон. От тільки бережіться, щоб не піймати якої хвороби. Оттоді вам буде мораль! Так не забудьте, як прийде Аня...

Жорж. Хм!.. (чухається.) Слухайте, а ви не знаєте... Ні!.. Нічого.

Мир. Антон. Що таке?

Жорж. Та нічого... Я хотів спитати... Нічого...

Мир. Антон. Може піймали що-небудь? Бережіться! То річ серйозна.

Жорж. Нє... Я хотів тільки спитати, як про-являється... сифіліс... Так просто... (поспішно.) Ну! я-б зараз застрілювся, якби заразивсь..

Входить Ольга і йде до шафи.

Мир. Антон. Ну, це те-ж зайва річ. Так скажете Ані!... (Виходить.)

Ольга (щось дістаючи з шафи, насмішувато). А какой интересный рисуночек на вашей сорочке. Соня на-смотреться не могла.

Жорж (ліниво). И даже очень. Чи хутко там обід?

Ольга. Детей еще нет из гимназии. (Підходячи до нього.) Когда же свадьба? Или еще не знаете?

Жорж. Колись буде.

Ольга. Я вам чехольчик на рожки приготую к свадьбе в подарок.

Жорж (позіхаючи). Говорила баба... і так далі.

Ольга. Ах, как он уверен! Любит, правда?

Жорж. А вам що до того?

Ольга. Только что любит? Вас или нечто более материальное?

Жорж (сідаючи рівніше, холодно й жорстко). Ну, коли вже говорить про матеріальне, то не знаю, чия любов була більш матеріальна: її, чи чия інша.

Ольга. Вот вы как? Хм! (Ніби сумно.) Поверте, Жорж, что „чия інша“ была меньше матеріальна.

Жорж. Знаємо.

Ольга. Знаете... Ну, бог с вами... Она, конечно, из благородного дома... Партия...

Жорж. Наплювать мені на це. Вона мене любить, а ви любили не мене. Коли вже говорить прямо.

Ольга. Да?.. Хм! Ну, хорошо. Пусть так. А если я докажу вам, что она не вас любит?

Жорж. О!.. Хм!.. Тоді я на вас женюсь.

Ольга. Я это серьезно спрашиваю, Жорж.

Жорж. А я серьезно говорю.

Ольга. Ну, хорошо! Увидите когда-нибудь...

Жорж (нетерпляче встаючи). Е! Охота єрунду говорить! (Ліниво виходить).

Ольга погрозливо хита головою і йде до шафи знов.

Входить Сидір Маркович.

Сид. Марк. Нема ще дітей?

Ольга. Нема.

Сид. Марк. (скося подивляючись не неї). Умгу!..

Підходить ближче. Ольга щось шукає в шафі.

Сид. Марк. Так, так... З вас хороша хазяйка... Хороша... Авжеж.

Ольга (кокотливо озираючись). Правда? Вот видите...

Сид. Марк. А в мене в Веселому Куті ха-

зяйство аж плаче за хазяйкою... Аж плаче. Атож.
(Підходить зовсім близько й бере за рукав пальцями.) Е!..
А матерія погана... На такі руки... треба шовку..
Шовку.

Ольга. А ви наберите...

Сид. Марк. Умгу!.. Що-ж?.. А поїдете в Веселий Кут? (Обніма її. Вона не пручається).

Ольга. У-у! Как далеко... Скучно там!..

Хутко входить Дуняша. Ольга одвертається до шафи.

Сид. Марк. (спокійно). Так, так... Авжеж... Ну, скоріше обід. Скоріше...

Ольга. Сейчас будет. Детей еще нет.

Дуняша. Там вас, барин, какойсь человек хоче відеть.

Сид. Марк. Де?

Дуняша. У передній

Сид. Марк. Умгу!.. (Зирка на Ольгу.)

Ольга з чим-небудь у руках зачина шафу й виходить. Сидір Маркович теж. За ними Дуняша. Якийсь час нема нікого. З сіней в Миронову кімнату входять Мирон Антонович і Аня. Аня струнка, дуже білява, з чорними бровами, гарна.

Аня. І невже й подушки перекидали?

Мир. Антон. Я-ж тобі кажу, що краще жан-дарів.

Аня (з обуренням). Фу, яке свинство!

Мир. Антон. Ну, чорт їх бери! (Обніма її й жагуче цілує.)

Аня (випручуючись). Ну, Роню!.. Ти знов? Ну й який ти, їй-богу. Ні хвилини не можеш без цього посидіти. Я-ж тебе просила.

Мир. Антон. А я-ж тобі казав, що не можу.

Аня. Не можеш...

Мир. Антон. А тобі хіба неприємно?

Аня. А то не твоє діло!.. Мало чого приємно... Просто стидно, ні разу ми не можемо побути удвох, щоб не... Фу!

Мир. Антон. Я тільки дуже радий цьому.

Аня. Ну-да, я знаю!.. Скотство... Ми з тобою ще ні разу, здається, не балакали, як товариші!.. Все... Фе, тільки тіло одне.

Мир. Антон. Значить, ми любим більше тіло, ніж душу один у одного. (Сміється.)

Аня (з страхом). Ти серйозно?

Мир. Антон. (сміючись). Ну, та так виходить...

Аня. Я не розумію, що тут смішного... Ти серйозно?

Мир. Антон. А хоч-би й серйозно, то що з того?

Аня. Ти питаєш, що з того?

Мир. Антон. Ну-да, я питаю це...

Аня (якийсь мент пильно дивиться на нього. Глухо). Слухай, Мироне, ти мені скажи без жартів: ти любиш мене?

Мир. Антон. (сміється). Знов? Я-ж казав тобі.

Аня. Ні, ти мені без всяких теорій скажи...

Мир. Антон. Хм... „Без теорій“. Моя Галочка не любить теорій... Ну, люблю без теорій, люблю твій вогонь, твою усмішку, люблю рум'янець страсти, бархат тіла...

Аня. І все тіла?.. А душі?

Мир. Антон. (серйозно). Душі? (Якийсь мент мовчить.) Душу твою не так люблю... Да, Галюсю, треба...

Аня (глухо). Та-ак? І це ти звеш любов'ю?

Мир. Антон. Да, це є така-ж сама любов, як і любов душі. І хто зна, яка з їх дужча.

Аня (саркастично). Ха! Так он чого ти так проти законного шлюбу? Проти „ходіння круг столика“? Тепер я розумію.

Мир. Антон. (посміхається). Галю! Негарно.

Аня. Що негарно? (Сідає на ліжко й дивиться вбік.)

Мир. Антон. Негарно. Ти сама добре знаєш, що я не через це проти „ходіння круг столика“.

Аня. Я нічого тепер не знаю. (Гнівно.) І ти смієш мені говорити, що любиш мене?

Мир. Антон. Не хвилюйся, Галочко... Вислухай... Да, я твою душу не так люблю. А ти думаєш, так легко полюбити чийось душу?

Аня. Для тебе, може, не легко, а для других...

Мир. Антон. Для других так само. Ти думаєш, що коли ходять круг столика, коли цілуються й родять дітей, то вже вони душі свої полюбили? Отто-то й горе, що люди бояться любови тіла й називають її любов'ю душі. А це, Галю, цілком ріжні річі. Можна любить душу і не любить тіла, можна любить тіло і не любить душі. І нема нічого поганого ні в тому, ні в тому.

Аня. Нічого поганого?

Мир. Антон. Абсолютно. Ну, скажи, що поганого в тому, коли ми будемо так кохатись? Чекай! (Сіда коло неї.) Дає-ж тобі радість, коли я обнімаю тебе? Дає, Галюсько? (Обніма.) Да?

Аня. Тікай... Тепер нема радості.

Мир. Антон. Неправда-ж... Неправда. (Обнімає знов, Аня нетвердо одпиха.) Неправда, Галю, нічого нема поганого! Ти уяви: ти вільна, незалежна, ніяких обов'язків... Ну, що поганого в тому, що ми будемо любити своє тіло? (Майже шепочучи.) Галю! Навіщо насилувать себе? Це-ж зайве! Зайве, моя хороша.

Аня. А діти? (Дивиться на нього).

Мир. Антон. Дітей у нас не повинно бути.

Аня. Да, не буде...

Мир. Антон. І не буде, Галю.

Аня (не дивлячись на нього) Проти цього нема ніяких средств.

Мир. Антон. Есть розум людський.

Аня. Цього мало.

Мир. Антон. Ти не віриш? (Обніма.) Є, Галю... є.

Аня (з захованою соромливою цікавістю). А скажи, яке...

Мир. Антон. (розсміявшись). Ах, ти-ж хитра моя! (Жагуче почина цілувати. Аня безсиліє.)

Аня. Пусти... Годі... Я боюсь тебе. (Випручується).
Мир. Антон. Галю!

Аня (раптом встаючи). Ні, це подло! Гадко! Убийся!

Мир. Антон. Що подло?

Аня. Все! Це—скотство. Але й скоти дітей мають. А ти хочеш тільки насладжень! Грубих, животних.

Мир. Антон. Да, Галю, скотство мати дітей, коли родиш їх несвідомо. А насладження... Хм! Да, я хочу насладжень, ну, й що-ж з того? Да, як можна більше, дужче. Да, хочу їх. Це погано?

Аня. Погано! Тільки животні...

Мир. Антон. А, та покинь ти цей жалкий жупел!.. „Животні, животні!“ Ну-да, я—животное і ти—животное і що-ж з того? І коли вже перестануть лякати цим?! Думаєш, як люди наробили собі всяких цяцьок, вроді філософій, машин і т. и., так і перестали бути самими собою? Животні все одно! Да! І нічого в цьому поганого нема, щоб ти знала! (Раптом заспокоюючись, посміхаючись.) Будь ласка, я не силюю тебе... Можеш тікати... (Аня понуро мовчить. Мовчання.) Хм! „Скотство“! Отто саме й скотство, коли люди плодять дітей без свідомости того, що роблять. (Гнівно, злісно, встаючи.) І навіть не скотство, а подлість. (Ходить.) Да, подло. От твій братуха жениться. Вони душі свої люблять?.. Тіло одне люблять! Ну, та так-же й скажи, люби тіло, насладжайся, але так насладжайся, щоб ці насладження не купувались ціною тих страждань, які будуть у дітей. А то, йолопи прокляті, уявляють собі, що дітей плодить—все одно, що пиріжки робить. Заговорить у нього половий інстинкт і він уже, дурноляп, дума, що душі їхні злились, що сам бог звів їх... А душі їх, може, як раз так можна зліпить, як горбатого зо стіною. А дітей

плодять, виховують, роздирають їм душі і, в решті решт, дають обществу калік. Ти теж цього хочеш?.. Ну, так я цього не хочу. Я маю самолюбіє й повагу до себе, я не можу знать, що мої діти будуть каліками. Я тільки з тою людиною можу родить дітей, з якою я справді можу сплести свою душу.

Аня (тихо, майже шепотом). А з моєю ти не можеш?

Мир. Антон. (різко). З твоєю не можу.

Аня. Через що?

Мир. Антон. Через що? Сказати тобі? Ну, так я тобі скажу: через те, що твоя душа нечесна з собою! От через що!

Аня. Нечесна з собою? Я не розумію...

Мир. Антон. Не розумієш? Добре. Скажи: ти признаєш, що так званий законний шлюб, це хождіння круг панського столика,—одна глупа комедія? Признаєш?

Аня. Ну, признаю... Але-ж...

Мир. Антон. Ти признаєш, що цим хождінням ти закріпляєш забобони?

Аня. Але-ж знов тобі те саме скажу: я не хочу, щоб на мене всякий лавочник, всякий ідіот тикав пальцями й називав содержанкою. Розумієш?

Мир. Антон. Ти, значить, дорожиш думкою про тебе лавочників?

Аня. Я не можу виносить...

Мир. Антон. Отто-то-ж бо й є. Оце-я я тільки й кажу. Ти нечесна з собою! Я більше можу цінить чорносотенця, який твердо переконаний, що революціонерів треба вішати, і віша їх, ніж того добродійного осла, який каже, що давать милостиню — погано і тут-же з доброго свого ідіотського серця дає її. Ти думаєш, можна поважати тих революціонерів, які роблять революцію на словах, а сами йдуть вінчатись? Грош ціна їхній революції! Будь чесним з собою! Твій досвід, все твоє життя

сказало тобі: „красти можна“? Так кради! Твоє життя сказало: „оддай себе ближнім“? Оддай! А не оддирай свого розуму від свого серця.

Аня (понуру). Це легше сказати, ніж зробити. І сам ти не завжди робиш, як кажеш...

Мир. Антон. Я не кажу, що це легко.

Аня. Я не винна, що в мене нема сили волі.

Мир. Антон. А! „сили волі“... Цим завжди одкупаються. У тебе не сили волі нема, а нема у тебе... нема у тебе жадности. Жадности до життя! Ти не шукаєш, ти не мучишся, ти не тягнешся скрученими руками до невідомого, кращого, дужчого. Ти повзеш мляво, байдуже... Я казав твоєму батькові, що життя є драбина, а шаблі—її цілі. І батько твій добре зрозумів це. Зрозумій же й ти, що без великих, широких шаблів нема великого й широкого життя. Да, може ти й не винна, що батьківські гроші дуже вузько розставили тобі шаблі й не навчили тебе напружувати душу. Але в тебе немає великої цілі життя. Ти живеш так собі. Пасивно. А мене моє життя навчило. І знаєш, до якого шабля простягаються мої злобні руки? (Злісно.) Знаєш?

Аня (здивовано, зо страхом дивиться на нього, машинально). Ну!

Мир. Антон. Роздушить, розметать ту шкарлупу, в яку затиснуто мою душу. Одкинуть все зайве, все, що оджило своє. К чорту зайве! Чесним з собою! Оце—мій щабель. (З ненавистю.) О, життя навчило мене! Для чого ти хочеш стати моєю жінкою!? Дать обществу нових людей, чи задовольнить свій половий інстинкт? Життя нам дало два закони: піддержуй себе і піддержуй своє потомство. А на поміч дало великий засіб—розум. А ідіоти-люди з засобу зробили ціль. Щоб піддержувати

себе й потомство, вони наробили релігій, законів, філософій, настроїли госу^дарств, тюрмів, театрів, церков і забули, болвани, що це є тільки засіб. Сем'я є спосіб робить дітей. А щоб люди не лінувались їх робить, природа хитро підсолодила цей інстинкт. Чудесно. Я теж умію хитрить. Я дітей не хочу зараз, а солодке беру. Погане це? Ну, скажи. Ти боїшся скинуть шкарлупу? Лавочників боїшся?

Аня дивиться вбік і понуро мовчить.

Мир. Антон. Ну, скажи, яке зло кому з того, що ми дамо одне одному втіху? Яке?

Аня. Ціль цього—діти...

Мир. Антон. А ціль їжі яка? Задовольнити інстинкт голоду? Да? Чого-ж ти не звеш поганим, коли люди втішаються з їжі, поминаючи ціль? Га?

Аня мовчить.

Мир. Антон. (обнімаючи її). Ех, Галю! Плюнь на лавочників! Йй-богу, плюнь. Будь чесна тільки з собою. Не бійся радощів життя. Кинь к чорту все зайве, й без його є доволі страждань. Гриси цю прокляту шкарлупу, бий її, вона зайва. Вилітай і будь живим, здоровим, гарним метеликом! Галю..

Аня (що стояла понуро-задумливо, зідхаючи). Ні, нам треба розійтись.

Мир. Антон. Через що?

Аня. Через те, що наші душі не сплетені. Ти правду сказав, ми любим тільки тіло.

Мир. Антон. Ну, так що? Так і будемо-ж любить тіло. Воно так-же цінне, як і душа! А полюбимо душі, матимем право родить дітей.

Аня (з мукою). Та розумієш ти, що я, я-ж хочу любить твою душу і хочу того самого й від тебе. А ти...

В двері стукають.

Мир. Антон. Можна.

Входить Лука Антонович. Лице блідо-жовте, часто кашляє, сутулий, з неохайною чорнявою бородою. Одягнений

в потертий піджак іншого кольору з штанами. Мирон Антонович встає, йде йому на зустріч, мовчки стискає руку й знайомить з Аньою, говорячи: „Мій брат“. Аня бурмоче своє привітання. Лука Антонович сяде й поглядає на Аню.

Мир. Антон. Ти сьогодні не на роботі?

Лука Антон. (хрипло й суворо). Немає вже роботи... (Кашляє.)

Аня. Я, може, мішаю... Я піду. (Встає.)

Мир. Антон. (до Луки Антоновича). Ти щось по секрету хочеш балакати, чи ні?

Лука Антон. (до Ані). Ви, звиніть пожалуста... Діла...

Аня. Нічого, нічого... Бувайте здорові... (Виходить, але в дверях зупиняється й говорить:) Мироне! Наша розмова не скінчена?

Мир. Антон. Да, ми ще побалакаємо.

Аня виходить.

Мир. Антон. Ну, викладай свій секрет... Чого-ж це роботи вже нема?

Лука Антон. Прогнали. Всіх десять наборщиків прогнали... Депутатів забастовки.

Мир. Антон. Так. Що-ж ти тепер?

Лука Антон. Що-ж я?... Їздив додому...

Мир. Антон. Після того вже? Чого-ж до мене не зайшов?

Лука Антон. Та... (Кашляє.) Заходив, та темно в тебе було. Не хотілось ждати... А дома... (Махає рукою.)

Мир. Антон. Слабує мати?

Лука Антон. Не слабує, а мучиться... Вже й мене насилу пізнала... Це прийшов, брат, до тебе за грішми, давай ще. Треба послати, бо Микитиха не хоче ходити за мамою.

Мир. Антон. А вона й досі в Микитихи? А Маруся все там-же служить?

Лука Антон. У Микитихи... Е! Не знаю вже, що й робить.... Прямо хоч...

Мир. Антон. (суворо). І кажеш, що вже й не пізнає нікого?

Мир. Антон. Та одну Микитиху... Стогне, спить... Поїсть, знов стогне... А то й кричить... Микитиха, мабуть, і б'є її. Ех!

Мирон Антонович ходить по кімнаті й пильно щось думає, поглядаючи іноді на Луку Антоновича.

Лука Антон. Хата тісна. Сам Микита п'є, б'є всіх. Грязь у них... В тій хатині, де мама, ніби нікого більш нема, та, мабуть, брешуть. Ще, кажуть, прибавки треба, бо стала ніби мама більше їсти. Справді, сам бачив, їсть багато. Та з жадністю якоюсь. Аж жаль дивиться. Хапається, дрижить, слини течуть... (Кашляє.)

Мир. Антон. (сідає. Якийсь час понуро сидить, потім, помалу підводить голову й дивлячись на Луку Антоновича тихо говорить:) А погано ми робимо з тобою, Лука.

Лука Антон. Що погано?

Мир. Антон. Кажеш, мама нічого вже не знає, крім мук?

Лука Антон. Та очевидно...

Мир. Антон. Слабоумна зовсім стала?

Лука Антон. Гірше, ніж тоді, як ми були...

Мирон Антонович мовчить.

Лука Антон. Якби послав бог смерть, то лучче було-б і для неї, і для нас.

Мир. Антон. (живо глянувши на нього). Так?

Лука Антон. (злісно). Та їй-богу! Що-ж то вже за життя?

Мир. Антон. (понуро). Бога довго ждять.

Лука Антон. Кажуть, що так років десять може прожить...

Мир. Антон. Да, може... А ми будемо десять років піддержувати її муки. Однімать у себе й не дають їй умерти...

Лука Антон. (зідхає). Що-ж зробиш? Така вже доля...

Мир. Антон. (злісно). Ну, положим, плюють мені на таку долю. Яка рація в цьому всьому?

Лука Антон. Як так, „яка рація“?

Мир. Антон. Та так. Через що ми повинні мучити нашу матір і себе? Хто це сказав робить так?

Лука Антон. (сердито). Ну, а що-ж ти зробиш? Що?

Мир. Антон. Що? (Дивиться на нього.) А як ти думаєш, що, будучи чесним з собою, треба зробити?

Лука Антон. (злякано дивиться на нього). Що ти хочеш сказати?

Мир. Антон. Я тебе питаю: що, будучи чесним з собою, треба зробити? Ждать, щоб бог послав смерть?

Лука Антон. (з страхом, привстаючи.) Ти сказився, Мироне?!

Мир. Антон. (теж встаючи). Чого я сказився? Ну, скажи сам: хіба ми не робимо з того дикого, срашного безглуздя. Хіба ми не мучимо нашу матір, хіба ми не мучимо себе? І во ім'я чого-ж це? Во ім'я чого-ж це, я тебе питаю?!

Лука Антон. Значить?...

Мир. Антон. (твердо, злісно). Значить, ми сами повинні послати їй смерть!

Лука Антон. (шепотом, дико). Убить рідну матір?!

Мир. Антон. Діло не в словах.

Лука Антон. (якийсь мент мовчить, з жахом). І ти це серйозно?

Мир. Антон. Хіба ти не бачиш, що мені не до жартів?

Лука Антон. І ти может підняти руку на рідну матір? Можеш?

Мир. Антон. Я повинен навіть це зробити.

Лука Антон. (дико озирається). Чи я сходжу з глузду, чи... я не знаю... Та подумай, що ти говориш!! Вдумайся в свої слова!

Мир. Антон. Ти сам їх казав.

Лука Антон. (сказено). Та брешеш ти! Я—не душогуб... Я за тридцять рублів не вб'ю матери.

Мир. Антон. Діло не в грошах.

Лука Антон. А закон ти забув: не убій?

Мир. Антон. Ці закони для багатих. Вони їх настановили, хай і роблять по їх. А для нас є більший закон; чесність з собою. Є закон... А!

Лука Антон. Ти—ізверг! Ти... (Кашля.) Ти—син? За тридцять рублів?.. Ух, ти!

Мир. Антон. (гнівно, з мукою кричить). Та поймай-ж ти, що це дико...

Лука Антон. (теж кричить). Нічого я не хочу! Я з душогубом і говорить не хочу! (Повертається й прудко йде до дверей. Раптом повертається назад, дрижачими руками виймає з кешені гаманець і, шпурнувши його під ноги Мирона Антоновича, хрипить:) На! Тобі жалко? На, возьми, подавись... І... і будь проклят, гад! (Біжить назад).

Мир. Антон. (з мукою). Лука!.. Лука!

Лука Антонович вибігає в двері. Мирон Антонович машинально піднімає гаманець і кладе на стіл. Потім дрижачими руками бере коробку й хоче зробити цигарку. Руки дуже йому трусяться.

Лука Антон. (раптом знов вбігає. Підбігши до Мирона Антоновича, зупиняється й шипить). Ти!.. А знаєш де твоя сестра? Знаєш?

Мир. Антон. (кладучи на стіл палічку, глухо, з чекаючим страхом). Ну?

Лука Антон. Не знаєш? (Кашля.)

Мир. Антон. (кричить). Ну?!

Лука Антон. (задишаючись, витягує до його лице й хрипить). У публічному домі!..

Мир. Антонов. (важко спираючись на стіл, придушено). Та-ак?

Лука Антон. (з ненавистю, шипить). Так, так... Проститутка твоя сестра. А-а! Чув? А вона не хоче

вбити своєї матери. Вона не живе в панів... Ти по Сибірах шлявся, за ідеї „страждав“, а вона... Да!

Мир. Антон. (глухо). Чом-же ти мені не написав в Сибір? Чом-же ти мені раніш не сказав? Два місяці ти мовчав...

Лука Антон. Жалів... Жалів братіка...

Мир. Антон. (гнівно). Дурна твоя жалість!

Лука Антон. А, якби я знав, за які ти ідеї там страждаєш!.. Я-б тобі!..

Мир. Антон. (одривисто). В якому городі вона?

Лука Антон. Тут, тут, у тебе під носом... У брата... Брат ти? (ненависно грозить пальцем). Не брат ти мені тепер! Чуєш! Не брат! (Вибіга.)

Мирон Антонович почина швидко ходити по хаті, зупиняється, дико дивиться поперед себе, знов швидко почина ходити. Потім сідає і кам'яніє. Хутко входить Аня.

Аня. Що з твоїм братом? Чого він вибіг такий? Дуняша одчиняла двері йому й прямо злякалась. (Дивиться на нього). Що з тобою? Що тут було?

Мир. Антон. (встаючи). Нічого особливого... Ні, дуже особливе! (Ходить.)

Аня. Ви посварились?

Мир. Антон. Да.

Аня. За що?

Мир. Антон. За що? (Зупиняється й, злорадно-сурово посміхаючись, дивиться на неї. Помалу:) Я хочу умертвить нашу матір, чуєш? бо вона слабоумна, хвора, мучиться, вмирає й одбирає в нас сили. А він... прокляв мене й побіг. Знаєш тепер?

Аня (з жахом). Ты шутишь? Убить мать?

Мир. Антон. (посміхнувшись, знов). Ні, я не жартую. Да, вбить матір.

Аня. Но это ведь ужасно, Мирон! Бог с тобой, что ты говоришь!

Мир. Антон. Ну-да, розуміється. Хіба ти можеш інакше сказати?! (Ходить по хаті. Після павзи.) „Это

ужасно"! А то не „ужасно“, що вона тільки мучиться? А то не „ужасно“, що ми без всякої надії полегшити їй муки, піддержуєм ще їх? Га? А то не ужасно, що для того, щоб піддержувать ці муки, я служу у вас наймитом, брат чахотку має, а... а сестра в публічний дім пішла? (Аня з жахом дивиться на нього.) Да! В публічному домі! Розумієш ти це?! Щоб піддержувать муки старого слабоумного существа, ні до чого не здатного, одбираються сили у молодих, здорових. Одбирається честь, здоров'я. Це не ужасно? Ви—моралісти! Плювають на ваші моралі! Моя сестра—проститутка!.. Чуєте ви?! (Злісно хапа Аню за руку й трясє її.) Чуєте?! Моя сестра, Маруся моя... „Ужасно“?..

Аня (обніма його, дрижить). Роня!... Успокойся!.. Голубчик! Бедный, хороший, дорогой!..

Мир. Антон. (з силою проводить рукою по лиці). Ну, нічого... Годі... (Ходить по кімнаті.) Годі.

Павза.

Аня. Но як-же це сталось, Роня? Хіба не можна було инакше якось?

Мир. Антон. Значить, не можна було, коли сталось. (Зупиняючись, з жахом і злістю.) Да... Це, справді, ужасно... І найбільш ужасно те, що для чого ця жертва. Для піддержки мук нещасної, слабоумної, непотрібної істоти!

Аня (несміло). Ця істота—твоя мати, Мироне. Вона дала тобі життя.

Мир. Антон. Ну, та що? Так я за це повинен її мучить? Да?

Аня. А їй життя дала природа, а не ти; і ти не маєш ніякого права одбирать його у неї. Як слабоумний і старий, значить, треба вбивать такого?

Мир. Антон. (злісно). Да! вбивать.

Аня. Хто-ж тобі дав це право?

Мир. Антон. Хто? А хто дав право вбивать

на війні сотні тисяч молодих, здорових, потрібних? А яке мають право вішати, стріляти найцінніших для життя? Га?... На це мають право? А не мають права вбивати нікчемних, гнилих, непотрібних, шкідливих? Будують для них богадільні, божевільні, одбирають сили у молодих, здорових! Зараз у сумашедших домах є тисячі безнадійних, безсмыслених, непотрібних нікому істот, їх годують, лічать, ходять за ними. Для чого? Щоб піддержувати їх муки? Та яке, я питаю, ви маєте право мучити їх? Яке? Це ви звете гуманністю? Состраданням? К чорту з ними! Хто дав право? Я! Я, мій розум і природа, яка сама одкидає все нікчемне й непотрібне! Моралі „усіх“ це страшно? Ну, розуміється. Страшно торкатись усього, що здавна є. О, це „здавна“! Ця проклята, стара шкарлупа. Це ж іменно є та шкарлупа! Гнила! Зайва! Непотрібна вже! „Ужасно“? Та подумай-же ти... Ну, одкинь к чорту, забудь хоч на хвилину пропісі, заповіді й подумай просто, подивись простими очима: ну, що тут ужасного, коли я дам своїй матері велику дозу опіуму й вона тихо засне навіки? Вилічить її не можна. Вона й од старости, і від хвороб слабоумна. У неї всякі ревматизми, катарі. Вона вже не сознає ні себе, ні того, що живе, сознає тільки болі. Тільки одні болі сознає... Ну, скажи: що ужасного, коли я не дам їй мучитись ще десять років, щоб потім умерти, й умертвлю її тепер? Що?

Аня (тихо). Розуміється... Я не знаю... для неї краще, може, так... Але... (Стріпуючись.) Ні! Я ні-за-що не могла-б убити своєї матері! Яка-б вона там не була... Ні-за-що!

Мир. Антон. (гнівно зриваючись з місця). А! Нашим душам не сплестись! (Понуро ходить. Мовчання.)

Аня (тихо). Не розумію я тебе, Мироне... Ти не

сердсья на мене... Я, може, й згоджусь з тобою, тільки так якось зразу...

Мир. Антон. (жорстко, не зупиняючись). Ні, ти не згодишся зо мною. Для цього мало розумом розжувать, треба щоб життя обкачало в муки ці думки, а ти серцем розгризла й добула їх. Тоді, може...

Аня (встаючи и пригортаючись до нього). Я з тобою буду страждать і розгризу. Ти-ж будеш сестру... якось...?

Мирон Антонович мовчить. В їдальню входить Дуняша й Акулина Автономовна й готують до обіду.

Аня. Роню? Ти-ж не залишиш так сестри?

Мир. Антон. (хмуро). Він не сказав мені, де саме вона. Нічого я помирюсь з ним, він мусить згодитись зо мною... Або обійду всі публічні дома й найду... Розуміється, не залишю... Зараз іду. (Озирається, шукаючи щось очима.)

Аня. (зупиняючи його). Обідать, Роню.

Мир. Антон. Не хочу.

Аня. Ти не сердись на мене? (Пригортається до нього.)

Мир. Антон. За що? Ти не винна, що ти така...

Аня. Я буду іншою... (Мирон Антонович мовчить і шука очима картуза.) Не віриш? Я-ж хочу сплести наші душі... Роню!.. Не віриш?

Мир. Антон. Я вірю твоєму бажанню... Ну, пусти, я піду.

Аня. Добре. Іди. (Раптом притягує до себе, міцно цілує і швидко виходить в їдальню.)

Мирон Антонович одяга пальто, картуз і виходить.

Акул. Автон. (до Ані, що проходить через їдальню). Славно, славно! Ты зачем к нему ходишь?

Аня (на мент зупиняючись). А вам яке діло? Хочу і йду! (Повертається й виходить.)

Акул. Автон. (приголомшена). От это так?!

Дуняша про себе здержано посміхається.

ЗАВІСА.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ.

Обстановка 1-го розділу.

Акулина Автономовна возитьтє коло розчиненого чемодану. Входить Сидір Маркович.

Сид. Марк. Ну, ну, швидше. Спізнюсь на поїзд... Авжеж.

Акул. Автон. Да не едь ты, пожалуйста, сегодня, обожди хоть до завтра... Что это за отец такой! Ты посмотри хоть, шо з Жоржем делается.

Сид. Марк. А що з ним делается? Нічого з ним не делается. Авжеж. Який був, такий і здохне. І здохне. А сорочки поклала? Сорочки?

Акул. Автон. Та поклала.

Сид. Марк. Ну, й добре. І добре. Треба. Треба їхать. Авжеж. А то ще сплять к бісовому батькові. А що-ж таке з Жоржем?

Акул. Автон. „Що!“ Посмотри сам... На нем лица нет. (Озирається й шепочучи.) Кажется мне, шо он больной... Чи не заболел он поганой болезнью? Ох, боже-ж наш! Еще этого позора не было на мою голову!

Сид. Марк. Хм! Що-ж ти... той... помітила що-небудь?

Акул. Автон. Дуняша заметила, а Ольга рецепт нашла и говорит, шо будто... Ох, не могу даже выговорить... (Плаче).

Сид. Марк. Ну, плакать потім будеш... Атож. Що вона каже?..

Акул. Автон. Будто... (озирається.) Будто сифилис... С Аней вместе разбирали...

Сид. Марк. (хмуро). Оттак?.. Умгу!.. (Швидко ходить по кімнаті.)

Акул. Автон. Боже мой, боже мой!.. Этож позор на всю жизнь.

Сид. Марк. Умгу!... Так... Догулявсь хлопець... Ну, так і треба... Треба... Не ганяй... Та, може, ще брехня?

Акул. Автон. От я-ж и хочу, щоб ты с ним поговорил. Поговори, спроси. Я не могу прямо ничего делать. Как подумаю, шо такой позор, так просто зомлею вся. Шутка сказать... Сифилис!.. Ради самого бога, поговори с ним.

Сид. Марк. А ти чом не поговориш? Ти-ж мати.

Акул. Автон. От это мне нравится! Прилично матери с сыном про такіе вещи говорить. Это у мужиков, может быть... „Поговори ты с ним“. Хм!.. А тебе шо, трудно? Какой же ты отец после этого?

Сид. Марк. Ніколи мені. Де його шукать? Десь пішов здому. Спитаєш сама. Ніколи.

Акул. Автон. Он дома.

Сид. Марк. Ага!.. Ну, добре. Складай, складай швидше. Спізнюся.

Акул. Автон. Да не едь сегодня. А то и я брошу все и поеду. Я не могу вже! Тут Жорж, а там Зина... Сегодня найшла у нее... (тихо) прокламации под тюфяком. Ну?.. Шо, отец, скажешь на это?

Сид. Марк. (здивовано). Прокламації?

Акул. Автон. Шш! Та чего кричишь, как не своим голосом! Как тебе это нравится?

Сид. Марк. Хм!.. Оце так! Хай його маму мордує... Де-ж вона взяла їх?

Акул. Автон. Где! А где же, как не у этого господинчика (хита головою на кімнату Мирона Антоновича).

У любимчика твоего. Держи его, держи у себя. Он тебе еще не то покажет... (Плаче.) Боже мой, боже мой! Жорж з болезню, Зина прокламации, Аня на шею вешается какому то мужику, Коко грубости товорит... А отец... Отец себе знает свою економию и больше ничего.

Сид. Марк. (злісно). А ти-ж на благородну ногу хотіла поставити? Га? А що, поставила? Гімназії треба? Курси?.. Панувать?.. От, тепер маєш. Поставила на панську ногу. Атож. Поставила... Маму вашу мордує... Тепер „отец“?.. Чорт тебе бери з ними разом. Швидше складай!.. Балакай, бийся сама з ними тепер!

Акул. Автон. (плаче). „Сама“... Та хоть Ольги не бери... Нашо она тебе там? Найди себе другу економку. Я без нее как без рук.

Сид. Марк. Не можна, не можна. Як ставити на панську ногу, то вже і там треба. Треба! А розумна дівчина. Атож.

Акул. Автон. (зідхаючи). Ну, пусть! Хоть раз в жизни слыхала от тебя умное слово... Там давно уже пора выгонять мужичву.

Входить Жорж. Лице йому якесь занадто бліде, нервове, очі напружено дивляться. Права рука одягнена в рукавичку. Підходить до шафи й бере шклянку. Батьки замовкають і слідкують за ним.

Акул. Автон. (тихо, сумно). Зачем тебе, Жоржик, стакан?

Жорж (різко). Треба.

Акул. Автон. А ты хоть теперь не можешь оставить это мужицтво?

Жорж. А що-ж таке тепер? (Насторожено дивиться на обох.)

Акул. Автон. Та... Ничего, конечно. От отец уезжает... Безпорядки...

Жорж. А, ерунда! (Нетерпляче йде з їдальні.)

Сид. Марк. (хмуро, не дивлячись). Жорж!.. Підожди.

Жорж. (зупиняється). Ну?

Сид. Марк. Ти, часом, не той... Як здоров'я твоє? Авжеж. Не слабий ти чим-небудь?

Жорж. (крикливо, роздратовано). Що за вопросы такі? Чого-ж я слабий?

Сид. Марк. Умгу!.. Ну, добре. добре... А якщо є, то скажи... Авжеж. Сид то сид... Атож... Твоє діло... Батьки-ж ми тобі... Не чужі...

Жорж. А! (роздратовано повертається і йде з кімнати.)

Акул. Автон. Вот так всегда. Это—дети.

Сид. Марк. Це діти—на панській нозі... Ага, так, так... (злісно). Ну, складай. Нема коли мені... Ще є щось?.. Нема? Ну, замикай. Годі. Треба. Нема в нього нічого. А з Зіною... балакай сама. Сама ставила на панську ногу, сама в панському й розбирай. Атож. Піди скажи Ользі, хай іде. Пора.

Акул. Автон. Разсчитай Купченка. Я не могу, как он тут. Он мужичит весь дом.

Сид. Марк. Не вигадуй. Ніколи мені з твоїми панськими примхами возитись. Обпанувала вже одних. Хай других помужичить.

Акул. Автон. И хай прокламации детям дает?

Сид. Марк. Хай!..

Акул. Автон. А шо ж я з Жоржем буду делать?

Сид. Марк. Поцілуйся! От-що! Чула! (Акулина Автономовна почина плакати.) Ну-да, заплач. От це ти вмієш. Авжеж. Ну, годі. Плакатимеш потім. Я приїду через місяць. Як треба буде грошей, напиши. А, може, й раніше приїду, як управлюсь з сівбою. Тепер мужиків прикрутили, то, може, бог дасть, тихо буде. Клич Ольгу.

Бере чемодан і виходить. Акулина Автономовна, втираючись, іде за ним. Якийсь час нема нікого.

Входить Жорж з шклянкою. За ним зараз-же Ольга одягнена в дорогу.

Ольга. Ну, до свідання, Жорж! Желаю вам

всього лучшего. Может быть и не увидимся больше: мужики бунтуют, убьют еще (сміється).

Жорж. (ставляючи шклянку, нервово, злісно). Добре зроблять!

Ольга. Что с вами? Почему вы злой такой?

Жорж. А вам весело? Правда? Добились своего? З сином не вдалось, так до батька у содержанки? Да?

Ольга. Что-о? Что вы сказали?

Жорж. Ну, пожалуста! Нічого стройть невинну рожу.

Ольга. Ух, вы!.. Гнилой! Лучше-б стаканы после себя мыли, а то другие еще заразятся...

Жорж (глухо). Що?

Ольга. Ага... Осели?... А вы думали, вашей содержанкой буду? Ну-да, иду к батьку вашему. Так что? Боюсь вас?

Жорж (злісно). Молчи ты, проститутка!

Ольга. Ах ты, сифилитик! Вот постой, я невесте твоей напишу. Увидишь, как она любит тебя. Как гадину бросит тебя! Гнилой!

Прудко повертається й виходить. Жорж застигає. На зустріч їй входить одягнений Сидір Маркович.

Сид. Марк. (до Ольги). Ага!.. Ви вже готові? Готові? Ну, ідем, ідем. Пора... Ну, прощай, Жорж. Будь здоров.

Підходить до Жоржа й протяга руку. Жорж мовчки стискує.

Сид. Марк. А рукавицю нащо одягнув?

Жорж (одривисто). Порізав руку. Пустяк.

Сид. Марк. Та чого ти блідий такий? Га?... Ну, цілуй батька та зоставайся здоров. (Наміряється поцілувати).

Жорж (роздратовано одхиляється). Можна й не цілуватись. Не на смерть же їдете! Не люблю цього.

Ольга (з захованою насмішкою). Жорж с некоторых пор не признает поцелуев!

Сид. Марк. (пильно зиркнувши на Жоржа). Ну, так,

то й так. Авже-ж. Можна й так. Зоставайся здоров.

Виходить; за ним Ольга. Жорж стоїть якийсь час, недвижно дивлячись в одну точку. Потім глибоко зідхає й почина ходити по кімнаті. Іноді зупиняється, довго недвижно дивиться в одну точку й знову швидко ходить. Входять Зіна, Соня й Аня.

Зіна (входячи, поспішно йде до буфета, вийма хліб, масло, намазує й їсть. В цей час балакає). Терпеть их не могу! Холодные, сухие!.. Эсеры тоже мямли. Я разочаровалась в них. Ужасно есть хочу. Соня, вы не хотите? С'ешьте, там придется долго быть.

Соня. Нет, спасибо, не хочется. (Підходить до Жоржа). Здравствуй!.. У-у, какой мрачный! Что с тобой?

Жорж (силкуючись говорити весело). Нічого... Що-ж зо мною? Драстуй... Так щось трохи голова болить.

Соня. Бледный... Ужас... А зачем перчатка? Рука болит?

Жорж. Порізав трохи. Нічого.

Соня. Бедный! (Роблено). Дай я поцелую ваву. Дай! А ну, покажи!

Жорж. А, нічого дивитись. Пустяк.

Соня. Бедный, бедный! (Хоче його поцілувать, Жорж ухиляється). Ну, убирайся! Я сержусь!

Жорж. (Роздратовано). А! Куди це ви зібрались?

Зіна. Хочешь на реферат, Жоржик? Замечательно интересный. Мы сейчас с Соней идем! Читает страшно интересный анархист. Вот анархист! Самый настоящий! Ужасно мне нравятся анархисты! Аня сіда на канапу й задумчиво, понуро сидить, часом пильно слідкуючи за Жоржем.

Соня (роблячи серйозне лице). Он индивидуалист, Зина, или коммунист?

Зіна (з захопленням). Индивидуалист! Самый настоящий! Прелесть! Идем, Жорж!

Жорж (ходить по кімнаті). Одчепись ти від мене з своїми індивідуалістами! В чому тут прелесть? (Несподівано, роздратовано). Ну, в чому тут прелесть?

Сьогодні індивідуаліст, завтра максималіст, після завтра комуніст. Де-ж твій соціал-демократизм дівся? Надокучив?

Соня. Жорж! Да что с тобой? Какой ты стал раздражительный!

Жорж. Ах, не люблю...

Зіна. Ему не нравится, когда люди не стоят на месте и развивают мировоззрение. Он только лежание на месте признает.

Жорж. Ну, в чому прелесть, ти мені скажи? Яке мировоззреніє?

Зіна. Ты все равно не поймешь! Отстань! Лег вон в кресло и лежи. А вы, Соня, ей-богу, с'ешьте немного. Там долго затянется: масса опонентов. Я уверена, что он их всех посадит в калошу. А вы знаете, что мы думаем с будущей недели устроить? Мы приглашаем этого анархиста заниматься с нами. Составляем кружок, девиц восемь-десять и он будет нам читать по анархизму. Какие они особенные! У этого, увидите, глаза такие черные, мрачные. Есть что то демоническое. Ужасно мне нравится... Я уверена, он их всех здорово посадит в калошу.

Аня. Жорж! Не знаєш, давно пішов з дому Мирон Антонович?

Жорж (понура). Не знаю.

Зіна. Ах! Раздражает меня этот ваш Мирон Антонович. Он такие глупости говорит везде, что просто стыдно. Представьте, вчера опять проповедывал свою организацию и равноправие проституток. Просто психопат какой-то!

Аня. Чого-ж психопат? Цілком зрозуміло, що його це питання мучить. Якби у тебе сталося таке нещастя з сестрою, я думаю, що й ти...

Зіна. Ах, пожалуйста, не говори, Аня, банальностей! Ну, что же из того, что с сестрой? Из этого во-

все не следует, что я должна выдумывать какие то идиотские теории и надоедать ими другим. Он даже собирается целую статью или реферат писать на эту тему. Что, он уже взял сестру оттуда?

Аня. Ні, ще не взяв. Думаєш, це так легко? Він шукає яку-небудь сем'ю, щоб взяла її до себе. Она там какие-то деньги еще должна хозяйке. Поліція нічого не хоче робить... А як будуть її переслідувати, хоче виступить перед всім обществом. Треба тільки, щоб хтось узяв її до себе й вів переговори з поліцією і хазяйкою.

Зіна. Ну, я думаю, что он не скоро найдет. Никому нет охоты принимать к себе в дом какую то проститутку, иметь дело с содержательницей притона, с полицией...

Соня. Ну, а как он сам? Я не понимаю, как ему не стыдно? Я бы со стыда просто умерла бы. Это ведь ужас... Такая сестра...

Зіна. А ему наплевать.

Аня. Як хто дивиться на це...

Зіна. А! ты, известно, готова распинаться за него. Твой бог. Как же! А просто на просто циник, ужасный эгоист и развратник.

Аня. Ну, Зіна, довольно. Я больше не хочу слушать.

Зіна. Ну, изволь, изволь. Гений, новый пророк, божество:

Аня. Зіна! Я прошу тебе, покинь...

Входить Мирон Антонович. Понурий; погляд злий, кусающий. Рухи нервові, поривчасті, важкі.

Зіна (до Ані). Можешь наслаждаться.

Мир. Антн. (мовчки здоровкаючись з Сонею. До Ані). Питали?

Аня. Питала.

Мир. Антон. Ну?

Аня (мнеться). Самої її не було дома, а чоловік...

Мир. Антон. (зло сміючись). Прийшов в ужас, замахав руками й ногами?

Аня. Ні, він так... м'яко.

Мир. Антон. Хм! Ну-да... Або м'яко. Я, мовляв, чоловік общественний, у мене діти... Общество еще так смотрит на этот вопрос... Проститутка... Дети... „Молодые девицы“... Подлі рраби!!

Зіна (задорливо). Ничего нет удивительного, Мирон Антонович.

Мир. Антон. (повертаючись до неї). Ничего нет удивительного? Від кого я це чую? Від соціялістки?

Зіна. Социализм здесь ни при чем. Да-с. А если они не хотят принять вашей сестры, то в этом, я повторяю, нет ничего удивительного.

Мир. Антон. (хмуро). Ничего удивительного?

Зіна. Да! У каждого, действительно, семья, дети. Никто, конечно, не знает, какая ваша сестра: может быть, она самая хорошая, прекрасная. Но вообще... проститутки каждый хорошо знает. Это существа развращенные, гадкие, низкие, безстыдные, нахальные. Я, конечно, не говорю, почему они сделались такими. Это совершенно другой вопрос. Но что они такие, это факт. И никому нет охоты рисковать. А опыт уже показал, что всякие спасения проституток ни к чему не ведут. Я не о вашей сестре говорю.

Мир. Антон. (глухо). Моя сестра не краще й не гірше інших. Чим же вони „гадкие, низкие, безстыдные“?

Зіна. Вы еще спрашиваете? Странно. А как по вашему назвать нахальное зазывание мужчин? Приставания на улицах? Разве они не сознают, что продавать свое тело гадко и низко? Как это называется?

Мир. Антон. А як називається, коли ви йдете повз магазини і до вас нахально пристоють, шарпають, тягнуть?

Зіна. Нахальством. Но не низостью, потому что они не продають свого тела!

Мир. Антон. (тим-же тоном). А як зветься те, коли ви сходите з вагону й вас на перебой тягнуть за собою носильщики й продають вам своє тіло?

Зіна. Носильщики продають свій труд, а не любовь. Они из нужды это делают, а те из разврата, потому что это легкий хлеб.

Мир. Антон. А ви бачили, який легкий цей хліб?

Зіна. Незачем бачить, можна знать.

Мир. Антон. Знать? А не знаєте ви часом, чого такий величезний процент проституток вмирає від хвороб? А не знаєте ви часом, чого вони такі тупі, темні, мертві? (Все більше й більш хвилюючись.) А не знаєте ви часом, як їх експлуатують хазяйни, як знущаються над ними, як всякий негодяй має право обплювати найсвятіше у неї! Не знаєте? А не знаєте ви часом, чи є хто-небудь в нашому обществі більш безправний? Ви цього не знаєте?

Жорж (хвилюючись зупиняється проти нього. Злісно). А ви не знаєте часом, скільки хвороб вони дають цьому обществу? Га? Знаєте? Це—теж труд? У, гадини!

Зіна (швидко). Да! А болезни? А болезни?

Жорж. Це—труд? Труд?. Подла сволоч! Вона ще навмисно це робить, на злість.

Аня (встаючи). Жорж, заспокойся.

Мир. Антон. А хто винний?

Жорж (кричить). А хто? Я? Я—винний?!

Мирон Антонович (теж кричить). Да! Ви винні. Ви, вони (показує на присутніх)—всі ви винні... Не крийтеся, не бігайте туди крадькома, не лицемірте. Не запинаяте природніх, необхідних по-

треб пеленою морали. Будьте чесними з собою. Можете одверто іти в баню і ресторан?.. так одверто і просто ідіть в публічний дом! Можете при всіх подати руку банщиківі й лакею? Подайте так само і проститутці! Поставте її рівно з собою. Дайте їй побачить своє людське достоїнство. Поставте її в краще матеріяльне, юридичне, громадянське становище й тоді хвороб не буде! Да! Да! Чого ви хочете? Здоров'я? Так якого-ж ви чорта доручаєте його червам усього здорового? Ви, як злодії, крадете любов проститутки, сами їй даєте всі хвороби, топчете її в грязь і хочете, щоб не набратись від неї грязі. Візьміть в свої руки їхне і своє здоров'я! Безстыдныє? Ми, ми—соціалісти—безстыдні. Ми, які виставляємо на своєму прапорі „рівність“—брешемо. Стыд нам, сором! Цілому класу обездолених, забитих, найнещасніших істот, ми одмовляємо в цій рівності! Через що? Через те, що проституція задовольняє наші потреби? Через те, що... мораль пануючих клеймить їх?

Зіна (гнівно). Значит, нужно поддерживать, развивать проституцию? Да?

Мир. Антон. Безглузде питання! Проституція, товаришко, запам'ятайте собі раз на завжди, є рідна єдиноутроба сестра сем'ї, а батько їхній є рабський соціальний лад. Поки є цей лад, є сем'я і проституція. Да! Не нищить і не піддержувать я хочу проституцію. Те, що виростало віками з необхідности, не знищиш капризом морали. Я хочу тільки сказати, що пора подивитись на речі своїми очима, а не очима тих, хто хоче зберегти цей лад. Пора признати, що проституція є такий-же корисний і злий інститут, як і всякий інший. Да, да, товаришко, проститутка є такий-же корисний член общества, як і носильщик, банщик,

лікар, наймит, поет і філософ. Проституція так-же задовольняє потреби, як і лікар, носильщик, поет і філософ. Чули?

Зіна (свистить). Фі-фі-фі!..

Соня. Ну, это уже... Я не понимаю, как можно говорить такие вещи.

Зіна. Да здравствует проституция! Ха-ха-ха!..

Мир. Антон. (стоїть, важко дихає й мовчки, з на-смішкованою посмішкою, дивиться на всіх. Раптом до Ані, яка понуро схилила голову й сидить мовчки). А ви чом-же, Анно Сидоровно, не свистите?

Аня (підводить голову, зідхає й тихо говорить). Я не знаю. Мені здається, що проституція стільки зла дає, що... що не можна назвати її корисним інститутом.

Мир. Антон. А інститут лакеїв не дає зла?

Аня. Дає... але-ж...

Мир. Антон. А інститут найманої праці не дає зла? А інститут рабства не давав зла? А інститут теперешньої сем'ї не дає зла? А весь наш соціальний лад не є зло? Чом-же ви не звете і це безтидством, низостью, гадостью? Га? Чом ви проститутку, яка для розкоши продається одному за гроші, приймає у себе і звете „порядочною жінчиною“? А сестру мою, мою сестру, яка з голоду продалась, ви звете сволоччю, гадиною? Га?

Мовчання.

Мир. Антон. Чого?... Того, що ті, хто заводив всі ці інститути, ті для них і охорону ставили, ту мораль, ту шкарлупу, яка обгорта вашу душу? Великий, крупний злодій, грабіжник-фабрикант є „уважаемый комерсант“ і його садять на почесне місце, а маленький є Ванька-хуліган і його садять в тюрму. Крупні проститутки зуться „почтенными матерями семейства“, а маленькі—гади-

нами. Да? Ех ви! Я не требую від них не бути злодіями й проститутками. Я требую, щоб у тих, хто зве себе оборонцем пригнічених, не було морали-уґнітателів. Да! Шкур дупу скиньте!... Та! Ви не скинете, вам зручно і тепло під нею. Скинуть її ті, кого вона душить. Чуєте? Ті, для кого святість сем'ї—один глум; для кого святість власности—зла й нахальна іронія; для кого мораль—цепний барбос, що охраняє цю власність. Зкинуть її ті, хто постачає цьому обществу своїх сестер-проституток, хто і проституткою любить свою сестру, хто сам, як проститутка, продає свої сили. Да! Тільки ті признають своїх сестер рівними, ті дадуть їм должне за їхні услуги громадянству. Да!

Зіна. И будут организовывать проституток?

Мир. Антон. Вони їх признають такими-ж експлуатованими членами громадянства й навчать їх боротись за себе так, як сами борються за себе.

Зіна. Оригинально! Профессиональный союз проституток!.. Ха-ха-ха!..

Соня. Господа!.. Оставьте этот разговор. Мне стыдно. Я не могу больше слушать. Я даже удивляюсь...

Мирон Антонович дивиться на неї й посміхається.

Зіна. Глупости! Здесь ничего стыдного нет... Значит, разрешается всем ходить в публичные дома? Да?

Мир. Антон. А хіба не ходять?

Зіна. И ничего скверного в этом нет?

Соня. Зина, довольно, пожалуйста... Противно.

Зіна. Обождите, это интересно. Да?

Мир. Антон. Скверно все те, що руйнує життя. Чарка вина—корисно, п'янство—скверно. Хто віддає всі свої сили на одне, чи п'янство, чи на полові втіхи,—убогий, вузький дурень. Скверний не акт, а убожество.

Зіна. Значит, скромная середина? Умеренность и аккуратность? Фу, мещанство! Жалкое, маленькое, гаденькое мещанство! А всю поезию любви, а святость самого красивого чувства, все это можно выбросить? Можно всяким негодяям соблазнять чужих жен, невинных девушек, можно развращать мальчиков, можно все. Приятная для всякого мерзавца теория! Да! Удобная! Что ж? Естественное влечение, потребность. Замечательно!

Мир. Антон. А мораль ваша здержує їх? Чи хоч кого вона здержує? Хіба революціонери не ходять до проституток?

Зіна. Негодяи да, ходят.

Мир. Антон. Неправда! Дев'яносто дев'ять процентів самих ідейних революціонерів ходять. Що це значить? Я вас питаю, що це значить, що дев'яносто дев'ять процентів всіх мужчин — „негодяи“?

Зіна. То значит, что они тодько негодяи. Негодяи, мерзавцы, гадости! Да, да! Молчите! (Тупа ногами.)

Мир. Антон. Да? Ні! Це значить, що природу не замажеш в собі глиною морали! „Негодяи“. А ви знаєте, як ці негодяї мучаться за це? Знаєте? А знаєте, скільки молодих сил бореться по наказу вашої морали з природою й гине? Ви бачили муки таких негодяїв? Ні? А ви знаєте, як процвітає онаїзм по школах, гімназіях, пансіонах, інститутах?

Соня (з обуренням). Я больше не могу слушать!.. Я ухожу.

Мир. Антон. Ах, „боже мой“! Вас слово „онаїзм“ сконфузило? А не конфузило, що подруги ваші мучились від нього? Га?

Соня. У меня нет таких подруг!

Мир. Антон. Неправда! Чорт забирай! Неправда! Е! Придивіться краще! „Негодяї“? Та ви при-

дивіться до цих молодих негодяїв: змучені, зневірені, прогризені наскрізь муками морали... Для чого ці муки? Кому вони потрібні? Тим, хто сем'ю хоче оберегти? Да? Не обережеш, — вона згнила давно! Проституція стала необхідністю. Знищте проституцію, то будуйте тюрми й божевільні. Да! Але кому потрібні тюрми, тому потрібні й муки молодіжи! Зайві, непотрібні для життя муки! Коли жить? Тоді, як згниють од сирости вашої морали нерви? Жить треба тепер! К чорту зайві, непотрібні муки! Не від того мучиться гімназист, що виконав необхідний, природний акт, а від того, що цей акт щитається мерзостю. Зло не в акті, а в стражданню, в свідомості злочинства. Тільки з законною женою це злочинство перетворюється в священне таїнство. „Таїнство“! Все життя повне цих пугал — таїнств! Все життя тільки й знаєш, що боїшся й борешся з ними! А жить-же коли? Та дайте хоч одну мені радість, коло якої не стояло-б цього пугала? Нема! Все священне. Щоб-б не видумали, зараз священне!

Соня (раптом). Послушайте! Вы вот говорите, что эти... ну, эти проститутки такие же... Ну, что это полезный и честный труд... Да?

Мир. Антон. (здивовано). Ну?

Соня (конфузячись, поспішно). А зачем же вы хотите свою сестру взять оттуда?

Зіна (живо, радісно). Да, да! Правильно. Конечно. Зачем?

Мир. Антон. (змішавшись). Зачем?

Всі дивляться на нього.

Зіна. Да, да! Ведь вы говорите, нужно быть честным с собой. Зачем?

Соня (живо, озираючись на всіх). Конечно, если это честный труд... Значит, ему самому стыдно, что такая сестра?..

Мир. Антон. (дико, розтеряно дивиться на всіх). По-
звольте, як то „зачем“?..

Зіна. Да, да... Зечем, Зачем?

Мирон Антонович, якось безсилючи, мовчки дивиться
на всіх.

Зіна. Ага! А что? В калоше? Ха-ха-ха! Браво,
Соня! (Ляска в долоні).

Соня (задоволено, конфузячись). Конечно, если чест-
ный труд, значит, зачем же брать сестру?

Зіна (до Мирона Антоновича). Ну-с?.. Что же вы?
Теория одно, а жизнь другое? Ха-ха-ха!.. Нет, это
замечательно... После таких ужасных речей и...
ха-ха-ха!

Аня (з жалем подивляючись на Мирона Антоновича). Ну,
господа, довольно говорить об этом.

Мирон Антонович мовчки, приголомшено, дико дивиться пе-
ред себе.

Входить Самуїл Антонович. Він так само в пальті
з піднятим коміром. Вигляд у нього убитий, сумний.

Сам. Авт. Можна, господа?

Зіна. А, дядя! Пожалуйста!.. Вы, конечно, не
раздеваетесь?

Сам. Автон. Да, сердце, не роздіваюсь. Годі
вже мені роздіваться. Звиніть, господа, я руки вам
не подаю. Здрастуйте так... (Уклоняється).

Соня й Аня. Здравствуйте.

Зіна. Садитесь, дядя. (до Мирона Антоновича, що
стоїть блідий, окаменілий.) Ну-с? Калоша? Ха-ха-ха!

Аня. Зіна! Годі! Буде про це.

Зіна. С удовольствием.

Сам. Автон. Дякую, сердце, дякую. Ох!.. (Сідає
й озирається). Сквозняк у вас, господа!

Зіна. А вы все, дядя, боитесь сквозняков? А
как здоровье?

Сам. Автон. Здоров'я? Шо мое здоров'я?
(Безнадійно маха рукою.) Дома мама?

Зіна. Поехала на вокзал отца провожать.

Сам. Автом. Так, так...

Мирон Антонович, напружено думаючи, стоїть. Раптом підводить голову, бажаючи щось сказати, але зараз-же знов похнюплюється й дивиться кудись вперед. Аня задумлива. Жорж то сяде, то ходить.

Соня. Зина! А мы не опоздаем?

Зина (дивиться на годинник). О, нет, еще очень рано. Как же вам живется, дядя? Как с чахоткой? Что говорят доктора? (Іноді, іронічно посміхаючись, зирка на Мирона Антоновича).

Сам. Автон. А, ці доктора! (Гірко посміхається). У вас, говорять, совершенно здоровий льогкий... Ето у мене.. Хм!.. Як вам ето нравится! У мене здоровий льогкий!..

Зина. А может быть, и в самом деле, дядя? (Лукато підморгує до Соні. Та посміхається).

Сам. Автон. У кого? У мене?

Зина. Да.

Сам. Антон. А, остав, сердце: де-ж там вони у мене здорові. О! (Кашля) Це тобі здорові? Та що з такими нервами, як у мене. Дайте спокій...

Зина. Как? И нервы?

Сам Автон. (сумно дивлячись на неї). Сама настояща невростенія.

Зина. Ха-ха-ха! Да не может быть?!

Сам. Автон. От ти смієшся, а сміяться нічого. Ви, молоді, все думаете, що так собі. Поки здоров'я є. Да... А там не до сміху буде...

Зина. Откуда же вы знаете, что у вас... как вы сказали?

Сам. Автон. Невростенія, сердце.

Зина. Ха-ха-ха! Откуда же вы знаете, что она у вас?

Сам. Автон. Доктори, сердце, сказали. Обнаружили у мене невростенію. Принімаю тепер ванни. Вранці і ввечері сказали охлопуватись мокрим рушником, а так часов у 12 ванну приймаю. І лікарство якесь п'ю, бог його зна, яке воно там. П'ю.

Жорж (раптом зупиняючись коло нього). А сифілісу у вас нема, дядя?

Аня. Жорж!

Сам. Автон. (з жахом піднімаючи руки). А! що ти говориш! Спаси нас господи, від такого нещастя!.. Отто, боже наш!..

Соня. Фу, Жорж, как тебе не стыдно! Не забывай, пожалуйста, что я еще не жена твоя. Безстыдник!

Жорж (злісно). Тільки з женою можна говорить?

Сам. Антон. Ну, й сказав ти.. Ах, іменно, безстыдник.. Оттаке безстыдство на мене подумать.

Жорж. А хіба це важко заразитись? Пішли бриться і заразились через бритву. Ви-ж бриєтесь у парикмахерів?

Сам. Автон. (злякано). У парикмахерів.

Жорж (злорадно). Ну, от! І, може, він у вас є, та ви й не знаєте.

Самуїл Автономович помалу проводить рукою по щоках.

Аня (с мукою). Жорж! ради бога, перестань!

Жорж (до неї). Та чого тобі? (Пильно дивиться на неї).

Аня (хапається рукою за голову, з одчаєм). Ах, Жорж!

Жорж раптом понуро, нервово почина ходить по кімнаті.

Зіна. Видите, дядя, как легко заболеть!

Сам. Автон. (підводячись до Жоржа). Слухай, сердце, а як той... як єсть ця сама хвороба, то часом не сверблять ноги?

Жорж (понуро, не слухаючи). Сверблять.

Сам. Автон. Боже мій!.. Та невже-ж я...

Зіна. Ха-ха-ха!... (Кидається до нього.) Успокойтесь, милый, никакие ноги не сверблять и никакого сифилиса у вас нет. Когда этим больны, то проваливается нос, выступают язвы страшные, человек гниет. А у вас нос еще крепко держится... Ха-ха-ха!..

Сам. Авто н. (обмацує ніс). Хм!.. Так наче болять трохи... Може, вже провалюється? (Соня регоче)

Зіна. Ну, ви уже найдете. (До всіх). Я раз видела сифилитика. Ужас. Какіє то раны на лбу, носа нет, дыры какие то отвратительные. Брр!

Жорж безсило сідає на стілець і важко дихає.

Соня. Фу! Я бы ни за какие сокровища не полюбила бы... такого больного. Ни-за-что!... Ух!..

Аня (з мукою кричить) Господа! Ради бога, оставьте! Оставьте! Я не могу.

Зіна. Ах, какая нежная! Подожди, вот попадетс тебе муженек такой.

Соня. Я бы на другой день удрала! Гадость, мерзость. Чехотка, паралич, все что угодно, только не эта мерзость. Негодяйская болезнь!

Жорж (глухо). Чого-ж „негодяйская“?

Соня. Как это чего? Вот это мне нравится! Да оттого, что только негодяи болеют этой болезнью.

Мир. Анто н. (раптом, криво посміхаючись). Ну, вам интересно знать, зачем я хочу взять свою сестру?

Зіна (живо). О, да! Будьте так добры!

Жорж машинально сіда й безсило застигає.

Мир. Анто н. (почуваючи болючу ніяковість). Ну, так я вам скажу.. Ви напрасно так торжествували... Хм!.. Я для того це роблю... (Раптом, злісно.) А! Покинемо! Можете собі!.. (Почина ходить.)

Зіна (іронічно вклоняючись). Очень ясно теперь.

Аня (гнівно). Зина! Как тебе не стыдно! Никакого... великодушия!

Мир. Анто н. (злісно). Пожалуста! Я не требую його.

Сам. Авто н. (який весь час ніби прислухавсь до чогось у себе, обмацував лице). Ну, скажіть, господа: а не буває так, що содроганіє в колінах? Це не признак?

Аня (встаючи). Ах, дядя, ніяких признаков у вас

нема. Оставьте ви вже це! Ради бога! Ходіте краще в гостинну. Соня або Зіна заграють. Ходіте! Соня, Зіна, дядя, Жорж! Ходім. Я не можу вже більше!

Соня (до Жоржа). Идем, Жорж. (З жахом) Господи! Жорж, что с тобой? Ты весь белый! Тебе дурно? Воды дать?

Аня (кидається до нього). Жоржик, дорогой, милый! Жоржик!

Жорж Ну, пустяки! Голова... трохи... Ходім... Пустяки. Я просто не виспався.

Сам. Автон. Нашатирного спірту, господа. Спірту. Я вже знаю. В таких случаях спирт найкраще.

Соня. Дать воды, Жорж? Бедный! (Хоче поцілувати.)

Жорж (одхиляючись, раптом встає) Ах, одчепіться. Ну, що тут такого? „Води .. Ах, ох!“ (нервово йде в вітальню.)

Зіна Ну, что там! Нежности! Идем в гостинную! Соня сыграет Грига и у него пройдет. Соня!

Всі, крім Мирона Антоновича, виходять.

Соня (ідучи). Станный какой! Я просто не понимаю...

Аня. Устал он...

Мирон Антонович почина швидко ходити по кімнаті, зупиняючись і скажено давлучи собі руки. Потім раптом зупиняється, сіда й понуро безсиліє. Чути музику.

Аня (входячи). Мирон Антонович, а ви чого-ж?

Мирон Антонович мовчки дивиться на неї.

Аня (підходить до нього й схиляється на стіл). Ах, яка мука, Роню.

Мир. Антон. (в'яло, понуро). Що з Жоржем?

Аня. Не знаю.

Мирон Антонович пильно дивиться на неї.

Аня. Чого ти?

Мир. Антон. Да... (Мляво й насмішковано посміхається)

Аня. Чого ти?

Мир. Антон. Так. Не хочу сказати.

Аня (сумно). Як хочеш.

Мовчання. Музика плаче.

Аня (зідхаючи). Ах, яка мука! Який ужас!

Мир. Антон. У Жоржа сифіліс?

Аня (живо). Він тобі сказав?

Мир. Антон. Ні, я так питаю. Ти хіба не знаєш?

Аня. Здається... Помітно, правда?

Мир. Антон. Да, він так кумедно поведився...

Аня (закриваючи лице руками). Ужас, ужас, ужас!!

Мир. Антон. (якось кам'яно, одрубисто). Як і всяка хвороба... Серйозна...

Аня (дивлячись на нього). Ах, Мироне, ти страшенно... Я не знаю, у тебе все так просто. Я не розумію тебе. Матір можна убить, проституція заслужує уваження, сифіліс, як, і всяка хвороба... В тебе нема ні порока, ні поезії, ні етики... Ти не сердься на мене, Роню, я знаю,—тобі боляче за сестру, ти страдаєш, я розумію, співчуваю, але я не можу помириться з тим, що проституція таке-ж непомітне ремесло, як і всі інші. І ти-ж сам признав це.

Мир. Антон. Чом же ти ще не ляскаєш в долоні? Більше великодушія? Хм!

Аня Ах, Роню!..

Мир. Антон. (сильно давить руками голову й застигає. Потім тихо, безсило). Слухай, у тебе було коли-небудь так, що чуєш, як щось тріскає в мозку!

Аня (здивовано). Тріскає?

Мир. Антон. (раптом). Знаєш, від якого злочинства найбільше страждання?

Аня дивиться на нього.

Мир. Антон. Від злочинства проти себе, проти своїх законів!.. Цього не одкинеш... Да, ніяк не одкинеш... Все, а цього ні...

Аня (помовчавши). Бач, Роню: сказати „будь чесним з собою“ легше, ніж зробити...

Мир. Антон. (ніби уколотив, Жорстко). Ти хочеш цим собі оправдати? Да? Ну-да, це тяжко, це... Ну-да, я страждаю. Але я шукаю, я б'юся за це, я... А ти? Ти не спотикаєшся, бо лежиш... І хочеш оправдати себе моєю підлістю? Ну-да, я подло роблю, да, я безсилий, ідіот... А ти піддержала мене? Ти хочеш сплести наші душі? Хіба ти товариш мій?

Аня (тихо). Хіба товариш повинен завжди згоджуватись з твоїми думками?

Мир. Антон. (махав рукою). А!.. (Ходить по хаті. Зупиняється. З мукою.) Не можу... Не можу я... Сестра жде... Брат за матір уже й так... І не можу оддерти цю прокляту, подлу шкарлупу! (З ненавистю). Приросла проклята, як... Подумати, що покинуть її там... Ні!.. Да! (Ходить і знов зупиняється.) І що-ж робить?.. У мене все вже крутиться... Я не знаю... Я просто з одчаю візьму її до себе й хай буде, що хоче. Я не можу... Акуліна Автономовна підніме гвалт? Як ти думаєш?

Аня. Розуміється. (Мовчить).

Мир. Антон. А ти сама як думаєш?

Аня. Я? Що-ж? Я... нічого... (Поспішніш.) Розуміється, приводь.

Мир. Антон. (пильно дивиться на неї. Суворо). Так. Я, значить, іду.

Аня. Підожди!.. (Не дивиться на нього.) Слухай, Мироне. Коли ти мене покинеш... Ну, нічого. Іди. Все одно.

Мирон Антонович якийсь мент дивиться на неї круто повертається й виходить через свою кімнату у сні.

Аня (раптом за ним). Роню!

Мирон Антонович не озирається. Аня поспішно виходить за ним. Чується музика. Якийсь час нікого нема.

Входить Жорж і Соня.

Жорж (напружено, непокійно бігаючи очима, рухи нервові). Охота тобі йти на той реферат? Зіна тебе вже зовсім спропагандирувала?

Соня. Нет... Так я себе... Ей это нравится. И при том интересно.

Жорж. Можуть арештувать.

Соня (злякано). Разве?.. Ну в таком случае я, конечно, не пойду. Я с тобой останусь сегодня. Хорошо? А где же этот... циник? (Озирається.)

Жорж (рішуче, здавлено). Слухай, Соня. Ти серйозно сказала, що ні-за-що-б... не полюбила сифілітика?

Соня. Ну, конечно.

Жорж. Даже... якби... Ну, а якби вже полюбила... кого-небудь, а він заразився сифілісом?

Соня (злякано, з жахом дивиться на нього). Жорж?!

Жорж (ще більш хвилюючись). Ну?.. Говори!.. Ну, я заразився сифілісом...

Соня. Жорж... Ты... (Злякано, з одчаєм кричить.) Жорж, не может быть?!

Жорж (поспішно, хапаючись). Нічого страшного, Соня. Глупості ніс, то не так... То не буває... Я тобі...

Соня (з жахом, з поширеними очима). У тебе?!.. Ти...

Жорж. Соня!.. То все глупості. Вислухай! Треба тільки два годи... Слухай! (Дрижачими руками хоче схопити її за руку.)

Соня (схоплюючись, маха руками, кричить). Нет, нет!.. Не касайся, не касайся. Уходи, уходи!... (Почина одступать до дверей, махаючи руками.)

Жорж. Соня! Вислухай!

Соня. Нет, нет!.. (Вистрибує в двері.)

Жорж зупиняється й кам'яніє. З розчинених дверей чути сумну мелодію, яка раптом переривається.

ЗАВІСА.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ.

Вітальня. Посередині двері в їдальню, з правого боку в передню, з лівого в інші кімнати. Під лівою стіною піаніно; крісла, канапа, столики, квітки, картини і т. и.

Зіна сидить за піаніно, волосся розкудочене, кохточка недбало одягнена; ліниво бренькає. Входить Аня; ступає помалу, хмура, сумна; сіда недалеко від Зіни в крісло й понуро задумується.

Зіна. Жорж не приходил? (бренькає).

Аня. Ні.

Зіна. (помовчавши, раптом). Этот анархист—дурак!.. Я розчарувалась в нем. (Повертається до Ані).

Аня (неуважно). Да? Чого-ж так скоро?

Зіна. Ужасно однообразний. До тоски! Я больше не пойду на кружок. (З нудьгою). Какие они все скучные! Надоели страшно. Вчера страшно поссорились из-за глупости. Скучные все, однообразные, ничего нового, все: „партия, организация, массовки, кружки“ Тошнит просто!.. (Павза). Мне вчера предложили вступить в лабораторию... бомбы готовить.

Аня. Що ти?!

Зіна. А это интересно!.. Я сказала, что подумаю... И, кажется, возьмусь. Ей-богу!.. Ужасно, наверно, интересно!.. А, может быть, поеду в Норвегию. Меня приглашают. Фиорды, мрачные горы. Хорошо!

Аня не слухає.

Зіна. Давай, Аня, поедem! Ей-богу! Ужасно мне хочется в Норвегию. Да что с тобой? Аня!

Аня. Так... Нічого.

Зіна. Жорж? Да?

Аня. А! Все! І Жорж, і мама, і...

Зіна. Слушай я все таки не понимаю, до каких же пор эта сестра его будет у нас? Странно!

Аня. А тобі що?!

Зіна. Мне ничего, но совсем не интересно, когда мама каждый день устраивает сцены, ходят какие то околодочные, у меня тут литература бывает. Да и сама эта Маруся совсем неинтересный тип. Когда же он достанет ей паспорт?

Аня. Він хоче довести діло до суда... і виступить там...

Зіна. Идиот!

Аня. Ну, Зіна...

Зіна. Конечно, идиот! Что он докажет на суде? И пред кем он будет говорить? Кучка бюрократов-мещан.. Интересно!

Аня. Там буде й публіка. Та не в тому річ...

Зіна. Анька! Ты его очень любишь?

Аня (понура). Очень.

Зіна. Странно. Он совсем не в моем вкусе.

Аня (з кривою посмішкою). До ідіотизму люблю! Здається, кожну кліточку його тіла цілувала-б безумно. Прямо не знаю, що зо мною. Ти не розумієш його, Зіна. Він страшенно правдивий, чистий... Він...

Зіна. Кто чистый? Он? Ну, мадемуазель, вы, извините, окончательно с ума сошли.

Аня. А, Зіна, ти судиш так, як всі. Він надзвичайно чистий! Сильний, не пошлий. Розуміється, він чудний.

Зіна. Вы женитесь?

Аня. Що значить „женитесь“?

Зіна. Ну, что? Конечно в церковь не пойдете... Ну, будете вместе жить.

Аня понура, задумливо мовчить.

Зіна. Аня!..

Аня. Не знаю.

Зіна. Странно!

Аня (рапгом, криво посміхаючись). Знаєш, коли ми вмісті будем жить? Коли я піду хоч на день в публічний дом.

Зіна Ты с ума сошла?!

Аня безсило кладе голову на стіл.

Зіна. Это, может быть, он хочет?

Аня мовчки хитає головою.

Зіна (страшенно обурена, схвильовано схоплюється). Но, слушай, ведь он окончательно больной, сумасшедший?! Аня!

Аня (підводячи голову, безсило). З його погляду—він правий.

Зіна. Да ты с ума тоже сходишь! С его погляду. Да ведь ты же имеешь свой погляд?! Ведь это же... чистое помешательство, больной бред! Господи! Они с ума сходят! Да для чего это? Зачем?

Аня (жалко посміхаючись). Это будет... Как он сказал? Это будет „жестокой и отчаянной операцией над моей шкарлупой“...

Зіна (з твердим переконанням). Ты знаешь, Аня, он наверно больной! Ей-богу, он больной!.. Да, ти посмотри какой он теперь возбужденный ходит. Это ненормально! Это решительно ненормально.

Аня. Ах! Якби ти знала, як він мучиться... Як він мучиться від всього цього. Мати, брат, сестра... Я не могу просто дивиться...

Зіна. Он больной. Это невозможно. Любит и сам посылает в публичный дом? Это—психоз. Ну, и что ты ему сказала?

Аня (понуро, задумливо). Що-ж йому сказала?.. Не могу...

Зіна. А он?

Аня мовчить.

Зіна (мовчки ходить, погляда на Аню. Раптом зупиняється й, пильно дивлячись, говорить): А знаєш, що я тебе скажу? (Аня дивиться на неї). Ты пойдешь!

Аня (раптом схоплюється й істерично кричить). Ні-когда!! Нікогда!!

Зіна. Тише! Успокойся! Аня!..

Аня Нікогда, я тебе говорю!

З їдальні швидко входить Акуліна Автономовна.

Акул. Автон. Шо за крик тут?

Зіна. Ничего мама.. Так себе, поспорили... Ничего...

Аня сіда й бере голову в руки.

Акул. Автон. (нервово, пласкиво). Какой спор? Шо вы делаете со мной? Шо вы хотите от меня?

Зіна. Да что сделалось? Чего волноваться?

Акул. Автон. Шо сделалось? Вы не видите? До каких пор вы будете мучить меня?

Зіна. Мама, вы лучше успокойтесь.

Акул. Автон. Успокойтесь? Я не могу успокоиться! Вы из моего дома публичный дом сделали, проституток навели... Вы навек опозорили меня!.. „Успокойтесь“?!

Зіна. Мама, он скоро уйдет.

Акул. Автон. Скоро? Целую неделю я слышу это. Боже мой, боже мой!.. Дожила на старости лет. Образовала детей!.. Вот!.. (плаче). Какой то мужик, какая то шлюха дороже матери...

Входить Мирон Антонович. Руки рвучкі, напружені, очі нервово-блискучі. Акуліна Автономовна витира сльози.

Мир. Антон. Можно?.. Акуліно Автономовно я сьогодні буду з Миколкою ввечері зацікавитись... Після обіду я занятий...

Акул. Автон. (кратко). Пожалуйста... Но я... Видите ли, Мирон Антонович, я хочу вам сказать... Я вполне вхожу в ваше положение, но я, извините меня, больше не могу, у меня дети... Я по-

прошу вас оставить наш дом... Мне, конечно, очень жаль, но...

Аня Мамо!

Мир. Антон. Так. Добре. Сьогодні йду. (Повертається й виходить).

Аня. Мамо! Ви не маєте права!

Акул. Автон. Как это не маю права? А кто же имеет право? До каких же пор терпеть это?

Аня. Если он уйдет, я тоже уйду!

Акул. Автон. С ним?

Аня. Це все одно!

Акул. Автон. Аня!.. Что ты с нами делаешь?! Одумайся! Боже мой, Боже мой!.

В сінях дзвінок.

Акул. Автон. Что вы делаете со мной только?! Вы меня живую в гроб ложите! Где Жорж? Вы ж сестры его. Почему хоть вы его не остановите? Почему вы позволяете пьянствовать ему?

Зіна. Мы с ним столько же можем сделать, сколько и вы...

Входить Ду ня ш а.

Ду ня ш а (шепотом до Акулини Автономовни). Бариня!.. Прийшли господа Тишкевичі!.. Спрашують вас...

Акул. Автон. (зашамотавшись). Ох, боже мой!.. Чего так рано?.. А у нас не прибрано... Проси сюда... Зіна, ты пошла бы хоть причесалась... От... не кстати!

Зіна. Ну, вот еще!.. Пусть так рано не шляется! Терпеть не могу. (Хочет йти.)

Входит Соня й мати її Тишкевичка, стара сива пані з великим волом, товста, з оддишкою й короткозора, з лорнетом. Зіна зупиняється.

Акул. Автон. Вот неожиданно дорогие гости!.. Извините, у нас так... (Цілуються.) Милая Сонечка!.. Соня холодно й сухо уклоняється.

Тишкевичка (говорит басом, якимсь рішуче, грубовато). Извините. Рано забрались к вам. Сегодня

уезжаем... Здравствуйте милые. (Цілується з Зіною й Анєю).

Акул. Автон. Уезжаете?.. Садитесь, пожалуйста... Сонечка, садитесь, голубка.

Тишкевичка крикає.

Соня (сідаючи, холодно). Благодарю.

Зіна одводить у бік Аню й щось непомітно шепоче їй, з питанням дивлячись на неї й показуючи очима на гостей. Аня понуро, але з інтересом дивиться і стискує плечима. Зіна з таким виглядом, який показує намір слухати, сідає в крісло й запрохує знаком Аню. Аня сіда й задумується.

Акул. Автон. И надолго уезжаете?...

Тишкевичка. Да бог его знает. На сколько придется.

Акул. Автон. (надіваючи пенсне). Заграницу, может быть?.. А Сонечка ничего нам не говорила, скрытная какая. А жениху, небойсь, давно сказала. Хе-хе-хе!... (Вигляд у неї стурбовано-несмілий, насторожений)

Тишкевичка. Нет, к брату, в Курск думаем поехать...

Акул. Автон. Ага, к брату... Давно, наверно, не виделись? Может быть, кофе выпьете, Ксения Петровна!

Тишкевичка. Нет, спасибо... Мы на минутку...

Акул. Автон. А Сонечка нехорошая, нехорошая!.. Так долго к нам не заглядывала. Я уж думала, может заболела бедняжка... А Жоржик наш все на лекціях, с утра убежал.... К экзаменам готовится. Бедные дети... Весна, а они...

Тишкевичка (раптом, пильно дивлячись на Акулину Автономовну). А как здоровье его?

Акул. Автон. Ничего, благодарю вас... Экзамены утомляют, но... ничего...

Тишкевичка. Хм!.. Видите, дорогая Акулина Автономовна, я должна вам откровенно сказать, что ваш сын—негодяй. Да, да!.. Как это тяжело,

Он вас обманывает... Он — гадкий, развратный мальчишка. Это я вам откровенно должна сказать. Я — человек прямой. Сердитесь, не сердитесь, на меня. Я, откровенно говоря, была против этого брака. Наш род старинный, дворянский... Да... Обеднел, это верно... Конечно, в наш век нельзя признавать одно дворянство... Да... Сонечка, дай мой платок!.. (Соня подає.) Да... Нельзя... И я согласилась... Он, думала, человек состоятельный, положительный, с образованием, он поддержит наш род... Да... А теперь... Вы не волнуйтесь, дорогая, но я должна вам сказать, что... моя Соня не может быть его женой...

Акул. Антон. Но почему же?... Так неожиданно... Я, право...

Тишкевичка. У вашего сына (озирається й тихо) скверная болезнь!..

Соня робить вигляд, що нічого не чує.

Акул. Автон. (з жахом сплескуючи руками). Господи?!

Тишкевичка. Сам признался Соне... Вот... Конечно, она перепугалась... И... Сочувствую от всей души вам!.. Дай бог вам сил перенести этот позор... этот тяжелый крест... Конечно, я тайну сохраняю, но... Он так себя ведет... Ведь он в в пьяном виде приезжал к нам. Вы представьте!

Акул. Автон. В пьяном виде?!

Тишкевичка. Да... Наговорил мне и Соне ужасных дерзостей. Я думала, что вам известно это какнибудь... Но вижу, что он вас, бедную нагло обманывает...

Акул. Автон. (закрива лице руками). Господи! Ничего же этого я не знала.

Зіна (нетерпляче зривається з місця, з обуренням). Мама!.. Фу!.. Это возмутительно!..

Круто повертається й хоче вийти, але зупиняється, бо на-

зустріч з їдальні виходять Мирон Антонович з Марусею, одягнені обоє.

Мир. Антон. (до Акулини Автономовни). Ваше бажання виповняю. Ми йдемо. (Пильно дивиться на Соню й Тишкевичку, яка роздивляється на нього в лорнет.)

Акул. Автон. (встаючи до нього). Всего доброго, Мирон Антонович. Очень жалею, что так печально.

Мир. Антон. (одривисто, напружено). А я не жалію. Мені ще треба побалакати з вами. Але в вас гості. Ну, я можу подождать. (Глянувши на Зіну, Аню, Тишкевичку й Соню, злісно посміхається. Раптом несповіданно, різко до Тишкевички й Соні.) Позвольте вас познакомить (показуючи на Марусю.) Моя сестра. По професії проститутка.

Тишкевичка. Что такое?!

Мирон Антонович (обертаючись до Марусі). А це... Маруся, Тишкевичі, мати й дочка. Тоже займаються проституцією. А це (на Акулину Автономовну) стара проститутка. Твої товаришки по ремеслу. (Маруся мовчки, злісно, потупившись, посміхається).

Тишкевичка (з жахом озираючись). Что он говорит?.. Кто он такой?

Акул. Автон. (скажено до нього). Как вы смеете?!

Зіна (підбігаючи). Убирайтесь вон! Негодяй!

Маруся (з трохи зляканим лицем). Ходім, Мироне. Мирон Антонович з спокійною ненавистю з-під лоба подивляється на всіх. Аня поширеними, дикими очима дивиться на нього.

Тишкевичка (до Соні, яка злякано дивиться навкруги). Что такое? Какие проститутки?!

Мир. Антон. (з ненавистю). Ваша дочь, сударыня, проститутка, продающаяся за деньги сыну вот этой проститутки, продавшей давно также за деньги. А это моя сестра проститутка, тоже продающаяся за деньги.

Тишкевичка (підводячись, дрижачи). Ты... ты... мерзавец... Я тебя...

Акул. Автон. Зина! Зови полицію! Аня! Я в суд на тебе... Вон сию минуту!

Мир. Антон. (з злісною радістю дивиться на всіх). Ага! А ви цього досі не знали?

Маруся. Мироне, ходім! Ну їх к чорту!

Акулина Автономовна дико-здивовано озирається на всіх.

Соня. Мамочка, идем!..

Мир. Антон. Зараз. (Якось випрямляючись, раптом рішуче, твердо, напружено звертається до Ані). Ну, Галю! Тепер я знов питаю, — більше питать не буду: ідеш з нами? З нами чи з ними?

Всі якось машинально повертаються до Ані. Аня бліда, широко, дикими очима дивиться й мовчить.

Мир. Антон. Галю! Більше питать не буду: з нами чи з ними?

Акул. Автон (дико). Господи! Что ж это такое делается?!

Ана (раптом зривається й, простягаючи до нього руки, з дико скрюченими пальцями, кричить). Уходи!!.. Уходи!!.. (Істерично регочучи, вибіга в їдальню.)

Тишкевичка (розтеряно). Ничего не понимаю!

Мир. Антон. (рішуче, твердо до Марусі). Ходім. Не дивлячись ні на кого, повертається й іде до дверей, що в передню.

Назустріч Жорж, п'яний, з розкудовченим чубом, в забрудненому студентському пальті, видно, упав десь в болото.

Жорж. А! Ментору моє поважання! У мене прохання є до вас. Можна вас?.. А це хто? О!.. Честь имею!.. Очень приятно!

Акул. Автон. (кидаючись). Жорж! Гони этого мерзавца! Зови городских!

Жорж (здивовано). Якого... мерзавця?

Соня. Мама! Идем!

Тишкевичка (поспішно). Конечно, конечно. До свидания, Акулина Автономовна. Пожалуйста, проводите нас.

Жорж. Де-ж той мерзавец?.. Це?! (показує на Соню.)

Мир. Антон. Це я.

Жорж. Неправда!.. Я сам знаю. Чи це? (показує на Тишкевичку.)

Тишкевичка. Акулина Автономовна! Уберите своего сына, а то, если уж я выйду из терпения, то будет плохо. Я уже наслушалась довольно. Будет с меня!

Акул. Автон. Жорж! Что ты делаешь? Что ты творишь, Жорж?!

Зіна (беручи його за руку). Идем, Жорж.

Жорж (п'яно). Почекай... Та підожди! Я хочу побалакать.

Зіна тягне.

Жорж (злісно). Та одчепись же говорю! Не бійсь, гірше їм, як вони мені, не зроблю. Вы не любите этого слушать? Да? Нет, обождите! Я хочу последний раз с вами поговорить. Вы понимаете, что значит последний, или не понимаете?

Тишкевичка. Вы сначала проспитесь, безстыдник вы! Пустите меня, я старая женщина, я не могу с пьяными разговаривать.

Жорж. Да?.. Очень жаль... Жаль... А я пьяный могу с старыми женщинами разговаривать. И буду разговаривать. Вы ведь моя... Как это?.. Теща? Да?.. А вот моя невеста.

Маруся (голосно). Мироне, ходім.

Жорж (раптом, поспішно). Стой, куди „ходім“? Мирон Антонович, у мене до вас прохання. Минуту!..

Тишкевичка. Пустите меня, ради бога! Я кричать буду.

Акул. Автон. Жорж!

Жорж. Пустяки-и! Я визжал... понимаете (злісно, п'яно нахиляється до Тишкевички:) визжал и то не могло... Не поможет! Я с невестой хочу поцеловаться... Она очень любит сифилитиков. Любишь, ты?

Соня. Георгий Сидорыч! Если вы не пропу-

стите нас уйти, я буду кричати в окно на по-
мощь.

Зіна. Жорж! Жоржик! Умоляю тебе! Ради все-
го святого для тебе.

Жорж. Іди ти к чорту! Святого... У мене свя-
того? Ідіотка ти! Що в мене святого? Сифіліс! У
мене тільки сифіліс є! Понімаєш ти? Така малень-
ка-малю-ю-сінька баціла... Не видно... Вона все
святе, все з'їла... Всю душу з'їла... Оця маленька
баціла... Понімаєш ти? От штука!.. Малюсінька
баціла викинула за борт... Нема мене... Ти думаєш,
це я, Жорж? Глупості! Це — мішок з бацілами...
(Безсиліючи, тихо, мляво, з скукою.) Ідите, господа... Все
это пустяки... Извините за беспокойство... Дай, Зи-
ночка, воды. Ты, Соня, все таки нехорошо со мною
поступила... Я теперь, конечно, ничего уже... По-
дожди, несколько слов. Мама, не плачьте... Пустяк...
Жизнь, ей богу, пустяк. Уверю вас, господа.

Тишкевичка (тихо). Соня, идем.

Жорж. Подождите!.. Ну, говорю, подождите...
Нужно что-то сказать... Что-то сказать... (тре лоба).
Как это?.. Да... Я сейчас пойду спать. Да, крепко
пойду спать... Это можно.

Мир. Антон. Жорж, мені треба йти.

Жорж. Одну минутку... І мені треба... „Кожний
свого добивається“?.. А де батько? Нема! Хм!..
Ціль життя? Ну, скажіть, яку я тепер можу по-
ставити ціль життя? Га? Я поставлю святу ціль,
а ви мені руки не дасте, бо я—сифілітик, правда?..
Соціалізм?... Анархізм? І сифіліс... Да, от і єсть!
(Злісно). Цивілізація? (Б'є ногою стілець). От її цивілі-
зацію! На чорта вона, коли з маленькою бацілою
вона не може боротись. Ціль? Ех, ви! Гнилий я...
Ну?! Чого визвірились на мене? Чудовище? Да?
Сифілітик? Пугало! Марш к чортовій матері!..

Тишкевичка (тихо до Акулини Автономовни). Аку-

лина Автономовна, у него наверно горячка. Вы позовите немедленно доктора.

Акулина Автономовна плаче.

Зіна (з шклянкою води). Жоржик! На!..

Жорж. Не треба... (М'яко, ніжно). Не треба, голубко. Я заражу стакан. Мені нічого тепер не треба... А ты, не любила меня... Теперь не нужно, а тогда... Ну, все равно... Теперь все равно. Ничего нет, есть только бацилла. Неверно, Соня,—нос не проваливается, но бацилла только. Ничего нет, ни любви, ни дружбы, ни души... Есть только бацилла. Вот самый сильный аргумент для материалистов. Запомни, Зина. Да... Ну, господа, идите!.. Извините и идите... Я, Соня, тоже не любил тебя. Так, глупо все это было... Ну, все равно. Будет умно.

Зіна. Жорж, милый, идем спать.

Жорж. Сейчас, родная, сейчас. Только ты отойди... Я сейчас иду спать... (Заклада руку в кешеню й застигає якость.)

Тишкевичка (тихо до Акулины Автономовни). Позовите обязательно доктора! Он несомненно болен. Прощайте! Я не сержусь. Бывает все... Жалею от души вас. Сонечка, идем. До свидания, Зина. До свидания, Георгий Сидорыч. Вам нужно лечь в постель.

Жорж (подніма голову й дико якость дивиться на всіх). Лечь в постель? Да?.. Уже?.. Стойте, господа!.. Впрочем, нет... Это уже все равно... Этого уже не нужно... Ну!.. (Виймає з кешені револьвер.) Значит, все.. (Якость машинально пристає до грудей й стріляє. Очі дивляться на всіх дико, божевільно.)

Тишкевичка. Ах, он стреляет!

Зіна (страшно). Жорж!!

Соня. Мама!

Мирон Антонович кидається до Жоржа, але той вже пада.

Акул. Автон. Ох, ох!.. Спасите, спасите!..

Р а з о м.

Мир. Антон. (розриваючи на грудях тужурку, кричить).
Води! Скоріше! Там в столовій графін! Швидше! Зіна!
Зіна розтертяно біжить в їдальню. Вбігає Аня.

Аня. Что здесь произошло? Что здесь произошло?
(Бачить Жоржа.) Жорж!..

Мир. Антон. (до неї). Швидше простиню! Кров
зупинить! Простиню! (Злісно й грубо.) Та простиню,
я вам кажу!

Аня біжить в двері, що в другі кімнати.

Мир. Антон. (на колінах перед Жоржем роздивляючись,
слуха серце). Б'ється...

Акул. Автон. (голосить). Голубчик же ты мой!
Что же ты сделал родной ты мой!

Вбіга Дуняша і з жахом тупчиться коло всіх.

Тишкевичка. Акулина Автономовна, успокой-
тесь, он будет жить. Успокойтесь!.. Вот несчастье.
Подумайте только!

Зіна (біжить з водою). Жив?

Мир. Антон. Давайте. Жив... Лийте сюди...
Потрохи... Більше. Подождіть... Простиню! Ма-
русе! Роздери на стьожки. Швидко!

Аня (біжить з простиньою). Простиня! На! Що ро-
бити з нею?

Маруся. Дайте сюди! (Ловко й сильно оддирає стьожки).

Мир. Антон. Може вата є, Та пошліть зараз
за лікарем. Пошліть Дуняшу. Зіна! Давай, Марусе...
Аня, лий воду... Більше. Годі... (Дивиться). Рана не-
значна. Серце ціле. Буде жить. Марусе, в'яжи, я
буду держать. Намочи шматок і приклади до рани...
Та швидче! Так. В'яжи... Так... Буде жить.

Жорж (слабо). Буду жить?

Мир. Антон. (з Марусею, садовлячи в крісло). Бу-
дете жить. (До Акулини Автономовна.) Не плачте, а по-
шліть за лікарем. Рана не опасна. Ходім, Марусе!
(Мовчки, не дивлячись ні на кого, виходять.)

Акулина Автономовна, здригуючись, ридає.

Жорж (гірко). Буду жить...

ЗАВІСА.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ.

Обстановка 1-го розділу.

Спдір Маркович сидить коло столу й набиває цигарку. Аня на канапі, з великою хусткою на плечах, понуро-безсило зігнулась.

Сид. Марк. Хм!.. Треба буде, як одберуть землю, папіроси набивать. Авжеж. Весела робота... І благородна. Благородна, чесна робота. І не спалить ніхто. Атож. І діти хвалитимуть. Хвалитимуть. (Зирка на Аню). А їсти чорта пухлого будуть. І по Кавказах чорта з два поїдуть. Авжеж. Чорта з два. І може не сидітимуть, як сичі по кутках...

Аня (мляво, з нудьгою, переминаячи позу). І охота вам, тату, цілі дні чіпляться до нас. Наче ми винні, що вам економію спалили.

Сид. Марк. (тим-же тоном). А стару поставимо на благородну ногу на базарі квасом торгувать. Атож. І пансни начепимо на ніс. Тоже чесна робота. А мужики будуть нашу землю орать. Отті бідні, нещасні мужички... Авжеж. Будем прокламації їм посилять...

Аня. Вже краще, ніж стрілять їх.

Сид. Марк. Атож, атож... і я так кажу. А вони нам на шовки та гімназії грошей нанесуть. Авжеж.

Аня (з одчаєм встаючи). Їй-богу, просто сил нема слухать оце! Прямо наче хто переминив вас, тату! Без вас тут... (маха рукою.)

Сид. Марк. (додаючи за неї). „Горе, а з вами ще вдвоє“. Що-ж? Мужик батько. Атож. Мужик.

Аня (з докором). Батьку!.. Ет! Ви вже сами не знаєте, що з досади говорите...

Сид. Марк. Атож. Здурів зовсім. Здурів...

Аня хоче щось сказати, але мовчки сідає й понуро спира голову на руки.

Сид. Марк. (набиваючи цигарку). О!.. От і кури синку, батько зробив. Весела робота... (Раптом). Як побачиш Мирона Антоновича, скажи щоб зайшов рошитатися... (Пильно зирка на Аню).

Аня здивовано дивиться на нього.

Сид. Марк. Пора вже, пора. Цілий місяць. Чийому не треба грошей?

Аня (понуро, глухо). Не знаю.

Сид. Марк. (ніби байдуже) Ти-ж там бачишся з ним.

Аня. Ні з ким я не бачусь.

Сид. Марк. (пильно зиркаючи на неї). Умгу!.. Тобто любов кінчилась?

Аня (з мукою). Годі, тату, Ну, що вам за охота?!

Сид. Марк. Розворушив?..

Аня встає й виходить.

Сид. Марк. Так, так... Тікай, тікай... (Якийсь час Сидір Маркович сидить сам, набиваючи папіроси, бурмоче.) Маму вашу мордує... Дармоїди...

Хутко входить Акулина Автономовна.

Акул. Автон. (роздратовано до Сидора Марковича). Я тебе последний раз говорю: нужно взять гувернантку. Коко совсем уроков не хочет делать. Пойди, полюбуйся, что он там делает! Тот мерзавец совсем распаскудил его! Нацепил на палку красную рубаху, достал где-то, гадость такая, шаблю и рубает подушки. „Жандармов—говорит—уничтожаю“. Как это тебе понравится? Хорошая наука?

Сид. Марк. Рубає?

Акул. Автон. Полные комнаты пуху! А за уроки и не думает братья: „я—говорит—уже вы-

учил". А он даже и не дотронулся, анафема, до книжек. Сегодня ж, обязательно нужно взять гувернантку! И обязательно с французским языком. Стыдно в благородном доме показаться!

Сид. Марк. Умгу! А я думаю, що й по-турецькому ще треба-б повиучувать. Атож.

Акул. Автон. То вже ты сам учишь. А иначе, я тебе говорю, и с этими будет то же, що з старшими!

Сид. Марк. Як не вмітять у благородних домах по-французькому? Умгу! Треба спішити. Скоріше біжи, наймай... Скоріше, скоріше!.. А зароблять вони вмітять? Зароблять?

Акул. Автон. Тебе все „зароблять!“ Тебе, мужику, все „зароблять!“ Їсти!

Сид. Марк. (схоплюючись і б'ючи кулаком по столі). А вам усе панам їсти?! Французьких губернанток вам? Мені економію палять, а ви французьких губернанток? Маму вашу мордує!.. (Стихаючи.) Хай свиней пасуть! Годі вчиться по гімназіях прокламації під подушками ховать. Годі.

Акул. Автон. Оставить, значит, так? Мужиками?

Сид. Марк. Як остануться мужиками, то хоч не стидатимуться стрілять мужиків. А тепер що з них?

Акул. Автон. Отто ненужно было нанимать великорозумных учителей! Нужно было меня слушаться!

Сид. Мар. Авжеж. (Сідає знов). За твоїм розумом наживешся. Наживешся...

Акул. Автон. „Наживешся“. Эх ты! А кто же дом твой обчистил от мужицтва? Га? А кто детям твоим образование дал? Ты? Про тебя, так они бы теперь дехтем сапоги мазали! „За твоїм розумом“... Мужик ты несчастный!

Сид. Марк. Умгу! Тепер одна прокламації ро-

б'ить, друга, як муха в-осені, лазить, третій хоро-бу все життя лічитиме, а четвертий подушки ру-бає. Образувала... Авжеж.

Акул. Автон. (озирається). „Як муха в-осени“? А хто виноват? Кого? Я тебе не говорила?! Я тебе не молила: „рассчитай его?“ Вот, радуйся тепер!.. Ты, ты один виноват за весь позор, ты! Ты—отец, ты должен был смотреть за ними. А ты только знал: „ах, не посіяно, ах, не поорано, ах, подошли воли, ах, бунтуют мужики“. От тепер сиди! И любуйся! Нет ни волов, ни детей.

Сид. Марк. (сердито). Ну, годі! Іди собі!

Акул. Автон. А! Не любишь?

Сид. Марк. (встає і спалахує). Годі, кажу!! Геть к чортовій матері! Марш!.. Маму вашу мордує...

Акул. Автон. (ніби гордо, але злякано, виходячи). Я с мужиком не желаю ругаться.

Сид. Марк. Я тебе поругаюсь... (Сердито ходить сам по хаті. Раптом злісно змита з столу цигарки, гільзи, тю-тун і розкида ногами, бурмочучи) Маму вашу мордує... „Ні волів, ні дітей“... Маму вашу мордує.

Входить Жорж і здивовано зупиняється. Вигляд у нього нервово-рухливий, лице блідіше, худіше, з виразом захованого чогось.

Жорж. Тату! А це-ж що таке? Оттак ви мені папіроси робите? Та що з вами?!

Сид. Марк. (не дивиться на нього, ходить). З вас добра робота! Авжеж... Добра.

Жорж (сміючись). Знов якась муха вкусила?

Сид. Марк. Французька... Благородна муха...

Жорж. Е! Батьку! Мабуть, тепер мені вже прийдеться вам оченаш читать, як ви мені колись.

Сид. Марк. Читай, синку, читай. Батько за-служив. Атож. Заслужив.

Жорж (роздратовано). Тату, Ну, та чорт з ним! Ну, спалили. Построїте вдруге... Що тут уже та-кого? Ну, пропало кільки тисяч...

Сид. Марк. Чорта з два пропало! Страховка не згоріла.

Жорж. Ну, бачите, ще краще! Так чого-ж ви нудитесь? Аню для чогось обідили... Папіроси порозкидали... (Починає збирати)

Сид. Марк. Авжеж... Така благородна робота... Панська... Як землю однімуть, то всі будем папіроси робить. Чесний вже труд буде... Авжеж... Чесний.

Жорж. Я вам скажу, тату, що вам нема чого робить. От що!..

Сид. Марк. А ти собі вже найшов роботу...

Жорж (спалахуючи). Тату! Щоб ви... Щоб ви не сміли мені!.. Вам хотілось-би, щоб я застрілився?

Сид. Марк. Ну, добре, добре... „Застрілився“. Дурні стріляються... Авжеж. (Почина збирати розкидане.)
Входить Аня.

Аня. Жорж! Ти з собою подушки береш?

Жорж. Та чорт його зна. Я й сам не знаю, чи брать, чи ні? Не терплю возиться зо всякими бє-бєхами. Мабуть, ні.

Аня. Хто це порозкидав?

Сид. Марк. Бігла мишка, хвостиком махнула, воно й розсипалось. Атож.

Жорж. А Зіна де?

Вбіга Коко, за ним Акулина Автономовна.

Коко (до Сидора Марковича). Папа! Я не хочу гувернантки!

Акул. Автон. Ступай уроки учить.

Коко (уперто). Я уже вучил.

Акул. Автон. Будешь наказан!

Коко. Я вже вивчив.

Жорж (роздратовано). Мамо! Ну, й коли ви перестанете воювать з нами?

Акул. Автон. Не твое дело! (До Коко.) Коко, ступай уроки учить. С тобой я еще справлюсь!

Пусть уже те своим умом живут. Дожились уже. Результаты хорошие... Марш!

Коко. Я вже вивчив. Папа! Чого мама придирається? Йй-богу, зроблю забастовку!

Жорж (сміється). Ловко!

Акул. Автон. (хоче взяти за ухо). Ах, ты гадость такая!

Коко (ухиляючись, ховається за Сидора Марковича). Папа!

Сид. Марк. Умгу!.. Забастовки робиш і за мене ховаєшся... Так, так... (З захованою суворою ніжністю гладить по голові.)

Акул. Автон. (роздратовано). Так, так. Учи сына. Конечно. Погладь, погладь его! Мужичье проклятое! (Повертається й швидко виходить.)

Коко (зараз-же випрочуючись з батькових рук). Я не хочу гувернантки, тату! Що за єрунда! З бабою занімається. Я Мирона Антоновича хочу! Аня! Мирон Антонович скоро приїде? От його я люблю!

Аня (обнімаючи його, несподівано гаряче, сильно цілує). Ах, ти хороший мій!

Коко. А ти скучила за ним?

Жорж (навмисно). Коко! Іди сюди! Збирай.

Коко. Не хочу! Аня, скучила?

Сид. Марк. (серйозно, зиркаючи на Аню). Кока! Іди учитися!.. За уроки!..

Коко. Та, йй-богу, я вже повчив. От морока!

Аня. Іди, іди, Миколко.

Коко. Хм! „Миколко“. Так тільки Мирон Антонович мене звав. Ех! От чоловік був!

Жорж сміється.

Сид. Марк. (з посмішкою). Ну, ну, годі, годі!..

Аня. Мирона Антоновича більше не буде в нас.

Коко. Чого?

Аня. Так. Ну, йди. Іди Коко. Гуляй собі там. Жорж тобі привезе з Кавказу папаху.

Жорж. Казацьку папаху. Ти сядеш на коня,

візьмеш нагайку і будеш революцію усмирять. Правда?

Коко. Ну! Це вже чорта з два! Я сам—революціонер!

Сид. Марк. Це тебе Мирон Антонович зробив революціонером?

Коко. Я сам. У нас у класі єсть аж п'ять партій: есери, есдеки, чорносотенці й кадети. Я—есер!

Сид. Марк. Умгу! Доброму-ж у вас в гімназіях учать. Треба, треба гувернантку взять. Авжеж.

Жорж (випроваджуючи Коко). Ну, знаєш що, есер? Іди краще, поки батько добрий...

Сид. Марк. (беручись знов за папіроси, злісно). Так, Так... Образувала... (Раптом, строго до Коко кричить). Ступай, учись мені! А то, як візьму ремінь, то я тобі дам партію! Маму вашу мордує... Надія на них... Авжеж. Їсти тільки вміють... Та розкошувать.

Коко, присмирівши, мовчки морга до Жоржа на батька, хита головою й виходить. Аня понуро, задумливо стоїть, спершись на шафу.

Сид. Марк. Навчила... Польза з них. Авжеж. Велика. (До Ані) От... Стала вже... Задубіла. Хочби цигарки робила... Все-таки робота...

Жорж (навмисно голосно). Ну, що-ж мені зараз робить? Так: іду в магазин, потім до лікаря, треба ще до Рибчинських зайти. Хм! Не встигну, мабуть...

Входить Зіна.

Жорж. Ага! Слухай, Зіно. Ти сьогодні будеш проходить коло Рибчинських?

Зіна. Не знаю. Зачем тебе?

Жорж. Та щоб зайшла, взяла в них мої книжки.

Зіна. Нет, не могу. Иду сейчас на дискусию. Вот, Жорж, хочешь видеть настоящего есдека? Идем со мной. Ужасно интересно будет! Дискуссия по аграрному вопросу.

Жорж (з інтересом). Хіба? Хм!.. Не встигну!

Зіна. А, пустяки, поедешь послезавтра. Замечательно интересно. Вот есдек! Вообрази: лицо такое тонкое, умное, бородака изящная, глаза немного близорукіе, в пенсне, улыбка такая ироническая. Прелесть! Я просто в восторге от него. Я заранее говорю, что он их всех здорово посадит в калошу. Колоссальный ум! Анька! Идем!

Аня (в'яло). Не хочеться.

Зіна. Э, кислая! Там и ваши будут, эти украинцы несчастные!

Жорж. „Ваши?“

Зіна. Конечно.

Жорж. А твої ні?

Зіна. Я не буржуйка! У пролетариата нет нации... (Озирається). А Дуняша не приносила кофе? Вот свинство! Я, наконец, выругаю ее. Я сказала ей приготовить мне кофе, а она... Это черт знает что! Если с ними хорошо обращаешься, они готовы тебе на шею сесть!

Жорж. А ти звідки знаєш, що там і „наші“ будуть?

Зіна. Видела этого вашего!.. Как его?.. (зневажливо кривить губи:) Остапа, кажется, или Данила... Что то вроде этого. Вот неуклюжие, глупые, пассивные! Фе! Просто стыдно, когда они выступают где нибудь. Лучше б сидели уже!

Жорж. Да. А все-ж таки якої ти нації?

Зіна. Я этим вопросом не интересуюсь, я тебе уже сотый раз говорю. Мещанством меня не заразишь. (Кричит в двері.) Дуняша! Это черт знает что, я опоздаю!

Жорж. Та що тобі захотілось кофе?

Зіна. Так, хочется. Вот и все. Эта Дуняша начинает много себе в голову забирать... Ах, я в восторге! Есеры обязательно сядут в калошу. С тре-

ском! Аня! Ты должна непременно пойти. Довольно киснуть. Фу! Все киснут: папа кислый, мама кислая, Аня кислая, только мы с Жоржем молодцы. Э! Глупости! Одевайся!

Аня (в'яло). Не хочеться, Зіно.

Зіна. Чего же тебе хочеться?

Аня. Нічого.

Зіна. Зачем же ты живешь?

Аня. Не знаю.

Зіна. Знаешь что? Я тебе дам прочесть одну новеллу, там точно такая есть, как ты. (Швидко озираячись до Жоржа.) Ах! Как мне нравится та книжка, что ты мне дал, Жоржик. Восторг! Какая тонкость, глубина!

Жорж (складаючи цигарки). Самий звичайний декадент.

Зіна. Я их обожаю! Вот умеют писать! Прелесть.

Жорж (байдуже і трохи іронічно, занятий цигарками). Здається, матеріялістичне розуміння історії й декаданс мало спільного мають?

Зіна. Глупости! Это мещанство! Декаденты идут вперед! Они открывают новые горизонты... Но я Дуняше просто... чорт знает что сделаю! Нахальство просто! Она наверно спит.

Жорж. Дуняша теж людина. Коли її поганяють весь день і всю ніч, то, розуміється, заснеш.

Зіна. Неправда, она просто лентяйка.

Сид. Марк. (суворо). Робітниця обізвалась. Атож. Взяла-б і зварила собі кофе. Та бігла до своїх есерів...

Зіна здивовано дивиться на нього, потім на Жоржа. Жорж посміхається.

Сид. Марк. (встає й ходить по хаті). Усі кислі, а вона весела. Весела. Чого?.. Есдека якогось побачила... Заміж вас треба... Жиру багато. Заміж!

Зіна. Ну, папа, это мы сами знаем, что нам треба.

Сид. Марк. Ага! Знаєте!.. Прокламації знаєте... Економії палить... Бунтувать... Знаєте... Маму вашу мордує...

Зіна (спалахуючи). Папа! Я вас не раз уже просила оставить эти разговоры. Мещанство!

Сид. Марк. (теж спалахуючи). А я тобі кажу: хочеш прокламації, то сама заробляй на них. Чула? А кофе я заробив. Маму вашу мордує...

Аня (з мукою). Ах, остогидло, опротивіло все це!
Жорж киває їй мовчати.

Зіна. Отлично! Я буду сама зароблять... Прекрасно.

Жорж. Зіна!.. Годі!.. (Робить їй знаки, моргаючи на Сидора Марковича).

Жорж. Это невыносимо сделалось!

Входить Дуняша.

Дуняша (до Сидора Марковича). Барин!.. Там прийшов... (мнеться) той... учитель... Питається вас.

Сид. Марк. Який учитель?

Дуняша. Та той, що був у нас, Мирон Антонович.
Всі напружуються.

Сид. Марк. Ага! Ну, так хай сюди йде. Клич. Дуняша виходить. Аня випрямляється. Сидір Маркович сідає й знов робить цигарки.

Зіна. Я с этим господином не желаю встречаться. (Хоче йти, але зараз-же зупиняється). Впрочем, наплевать! Посмотрю, как он будет держать себя теперь. Это интересно!

Жорж. Тільки, будь ласка, здержуй свого язика.

Зіна. Без тебя знаю, что делать.

Входить Мирон Антонович. Входить твердо, напружено-гордо, злегка укланяючись всім, підходить до Сидора Марковича.

Мир. Антон. (Одривисто, сухо). На хвилину з вами побалакають.

Сид. Марк. Можна й на дві. Сідайте. Давно не видно. Авжеж... Давно.

Мир. Антон. (сідаючи). Вийжджав. До дому їздив.
Сид. Марк. Ага! так, так... Все добре дома?

Мир. Антон. Добре. Там ще зосталось за вами моїх сорок рублів. Я просив-би дати мені їх. Дуже треба.

Сид. Марк. Можна, можна. А я вже хотів дати Ані, щоб передала вам. Ви-ж там бачитесь з собою.

Мир. Антон. (здивовано). Хто бачиться?

Аня. Тату!.. Я-ж вам сказала вже...

Сид. Марк. (ніби згадавши). Ага! Так, так... Я й забув. Ну, то добре, що прийшли. Добре. А я, бачите, тепер папіроси роблю... Хороша робота.

Мир. Антон. (холодно). Чого-ж так?

Сид. Марк. А вже не хочу хазяйнувать... Не хочу... Годі... Нечесний труд. Авжеж. Он так і діти говорять. А це чесний...

Жорж (сердито). А, ерунда! Слухайте батька. Спалили економію мужики. Ну, батькові нема тепер чого робить. От він на нас і виливає досаду.

Мир. Антон. (пильно дивиться на нього). А як ваша рана?

Жорж. О! Вже загоїлась! (Якось з задирливою байдужістю). Їду на Кавказ, сифіліс лічить.

Зіна. Ну, Жорж, ты так говоришь, как будто здесь все свои.

Жорж (раптом скипівши). Хто-б там не був, ні перед ким не намірен ховатись! Чуєш?.. Наплювають мені на тих, кого це коробить. Розумієш? І прощу тебе ніколи мені не робить таких замічаній. (Все більше дратуючись). Всяким Соням конфузитись і жахатись простітельно, а тобі сором!

Зіна. Ну, пожалуйста.

Жорж (крикливо). Сором! Да! Їду на Кавказ лічить сифіліс. Ну, і що-ж? І всякому це скажу. І не бачу нічого стидного в цій хворобі. А на-

впаки, сором всім, хто щита позором і через це дає стільки мук і страждань всім, кому випало нещастя захворіть. Ті негодяї, хто доводить до револьвера таких нещасних! (Схвильовано ходить.)

Сид. Марк. Ну, годі. Все добре... Придбав, тепер їде. Авжеж. І за те добре. Хоч заворушився, і то добре. (До Мирона Антоновича). Авжеж. Прямо змінивсь парубок... Йй-богу... Не то що не позор, а благодарить прямо господа... Найшов чоловік собі тепер шабель... (Зиркає на Мирона Антоновича). Пам'ятаєте?... А мій от уломився... Атож... Бачите (хита на цигарки), за яке чорт зна що держусь... А держусь... Авжеж.

Мир. Антон. Земля-ж осталась?

Сид. Марк. Хм! Мовляв, не всі шаблі поломились? Осталась. Ще зосталась. Та от дітки не хочуть більше кофе пити, хочуть оддати землю мужикам.

Зіна. Ну, папа. Без острот...

Сид. Марк. Оця найбільше. Сама, каже, зароблять буде.

Зіна (холодно й гордо). Папа! Я вам удивляюсь. Вы позволяете себе с этим господином такие разговоры, которые... Он пришел за делом, вы о деле и говорите.

Аня (тихо). Зіна! Папа сам знає, що він робить.

Зіна (до неї гнівно). А ты, жалкая дура! Фу! (Гнівно й швидко виходить з кімнати).

Сид. Марк. Умгу!... Так, так... Дома, значить, були?

Аня (не дивлячись на Мирона Антоновича). Ви, Мирон Антонович, вибачте... Ви...

Мирон Антонович (що сидів байдуже, холодно). Вона цілком логічна з свого погляду. Вибачать нічого.

Жорж (зупиняючись). Хм! Ще про міщанство ба-

лака!.. (Злісно). Підождіть ви, міщани! Ви, іменно міщани! Хай я видужаю. Да, да! Я видужаю! На злість вам видужаю! Я іменно видужаю для того, щоб з вами боротись. Я вам покажу! Нікого я не соромлюсь! От сифіліс у мене. Ну? Руки мені не подадуть? Плювають тепер я хотів на такі руки!

Аня. Годі, Жорж... Зіна не те хотіла сказать.

Жорж. А, знаю я „не те“! Надокучило мені це делікатнічання зо мною. Бояться нагадать, назвать, все більше натяками. А я так тільки дякую цій хворобі за те, що відкрила очі на людей! Да! Дякую! От вам! (Схвильовано ходить).

Сид. Марк. Ну, буде, буде. Ти дякуеш. І ми дякуєм, та жив собі Яшка. Годі. (Раптом до Мирона Антоновича). Ну, а сестра ваша... Гм!.. Як?

Мир. Антон. (одривисто, глухо). Живе зо мною!.. Так, будь ласка, Сидоре Марковичу...

Сид. Марк. Гроші? Ага! Зараз, зараз. Матері мабуть послать?.. Так, так...

Мир. Антон. Матери нема вже, померла.

Аня пильно, широкими очима дивиться на нього.

Сид. Марк. Ага!.. Хм!.. Старенька вже дуже була. (Шука гроші.)

Мир. Антон. Да, пожила.

Аня (глухо). Дуже... дуже мучилась, як помирала? (Потуплює очі й напружено жде).

Мир. Антон. (дивиться на неї якийсь мент спокійно, жорстоко). Ні, заснула легко, спокійно. Заснула й не прокинулась більше.

Сид. Марк. Хороша смерть, хороша смерть. І я-б од такої не одказався... Авжеж... Добра смерть!

Аня (дивиться з жахом на Мирона Антоновича). Заснула таки?

Мир. Антон. (понуро посміхнувшись). Легко і спокійно.

Сид. Марк. Отто найкраще. Поховали?

Мир. Антон. Да. (Дивиться на Аню. З натиском).
При мені й при братові померла.

Аня не зводить з нього очей. На лиці їй стоїть і жах,
і велика ніжність, і мука.

Сидір. Маркович. Ну, царство небесне...
Легше на кешеню. Баба з воза, кобилі легше...
(Раптом). А ви таки погано з моїми тут обійшлись...
Погано... Авжеж. Хотів я з вами через поліцію
побалакати... та перекипів... Атож... Погано.

Мир. Антон. Я цього не находжу. Зо мною
не краще обійшлись.

Жорж (з досадою). Ну, тату!.. Що там зачіпати...
Ще невідомо, хто погано зробив.

Сид. Марк. Умгу!.. Так, так... А мені саме
тоді економія горіла. Так, так... Авжеж... Добре
горіла, хай його маму мордує... Добре... Обло-
мився шабель Атож...

Мир. Антон. Другий близько. Бува, що нема
вже за що хапатись.

Сид. Марк. Може, вам так?

Мир. Антон. (спокійно). Ні, мої шаблі твердо
держаться. (Дивиться на Аню).

Входить Самуїл Автономович, в пальті, з шарфом
на шиї.

Сид. Марк. От у кого не ламаються шаблі.
Атож. Одну хворобу перебув, друга є... Друга.
Кріпкі шаблі.

Сам. Автон (уклоняючись). Доброго здоров'ячка.
Звиніть, господа, руки не подаю.

Сід. Марк. Та знаємо... Сідайте.

Самуїл Автономович сіда. Раптом випрямляється й злякано
щось в собі слуха.

Сид. Марк. А що там?

Самуїл Автономович слуха.

Сид. Марк. Нова хвороба?

Сам. Автон. (з полегшенням зідхає). Нє, нічого...

Фу, злякався. Боюсь, що параліч буде. Отто, як почне щось дьоргать отак... (Показує). Дьорг! Дьорг, дьорг! Так мені й похолоне все... Но, слава богу, проходить.

Сид. Марк. Я-ж кажу (з дивуванням до Мирона Антоновича). І не скучно чоловікові! От що подумати! Тим і живе!

Сам. Автон. Ах, Сидоре Марковичу! Я ворогам своїм не желаю такого добра. Та що з вами говорить! Думаєте, як у вас кам'яне здоров'я, так і у всіх. А Жоржик їде таки, значить? Молодчина.

Жорж. Іду, дядя! А у вас як, сифілісу нема ще?

Сам. Автон. (skonфузившись). А! Как ти говориш! Фе, Жорж!.. Тут-же он і сестра твоя. Все-ж таки предмет женского пола... І хіба можна про таку болізню говорити? А-я-я-я! А ще образований!

Жорж (нервовно-злісно сміється). Нічого, дядя! Ви, краще, обдивіться гарненько...

Сам. Автон. Тьфу!... Перестань!...

Сид. Марк. (до Жоржа). Боїться?

Жорж. Страшенно!

Аня весь час давить руки, ніби хоче щось зробити. Мирон Антонович з-під лоба часто поглядає на неї. Іноді їх погляди зустрічаються й Аня вся впивається в нього.

Сидір Маркович зиркає на них, але не подає виду, що помічає що-небудь.

Сам. Автон. Безстидник!..

Входить Зіна.

Зіна. Жорж! Ты идешь со мной?

Жорж. Хм!.. Хто його зна, що робить. А буде-ж цікаво?

Зіна. Ну, конечно. Аня, идем!

Аня. Не піду.

Зіна. Аня! Я тебе говорю: идем. (З натиском дивиться на неї, кидаючи часом поглядом в Мирона Антоновича).

Аня (сердито й сильно). Я тобі кажу, не піду.

Сид. Марк. (раптом). А чом-би тобі не піти?
Иди. Пройдись. Атож.

Жорж здивовано дивиться на нього, потім на Аню, на
Мирона Антоновича й нахмурюється.

Аня. Я вже ходила сьогодні.

Жорж (до неї). А, може, ходім, Аню? Га?

Аня (злісно дивиться на всіх). Чого вам треба? Я не
пиду!

Мир. Антон. (пильно, непомітно погляда на всіх. Рап-
том посміхнувшись, встає). Ну, Сидоре Марковичу,
я йду.

Сид. Марк. Ага!.. Так, так... Так я вам зараз
гроші... (Вийма бумажник і одщитує). Сорок рублів...
Авжеж... Так... Двадцять п'ять...

Аня сильно давить руки й не одважується; дихає трудно
й важко.

Сид. Марк. ...П'ять... А це десять... Сорок...
О!.. (Дає). Кесарево кесарю, а боже богові... Атож.

Сам. Автон. (який весь час чогось дививсь на свої
руки, підходить до Жоржа й тихо питає). Слухай: а...той...
Як є ця болєзнь, то жили на руках часом не на-
пинаються?

Жорж (серйозно-злорадно). Жили? Хм... Це один з
признаків... Що, може, ви бачили у свого якого
знакового? То опасна штука!

Сам. Автон. Та не може бути? Один з при-
знаків? Опасна?

Жорж. Да, да... Ну, Зіна, ходім... (До Мирона
Антоновича). Ви з нами?

Мир. Антон. Ні, я сам пиду...

Жорж (глянувши на Зіну, сконфужено). Ах, да... Ну,
пустяк! Ходім, Зіна. Всього доброго! (Подає руку
Мирону Антоновичу. Той мовчки стискує. Виходить. За ним
Зіна, не глянувши на Мирона Антоновича).

Зіна (озираючись). Аня! Жалеть будешь!

Сам. Автон. (біжучи за Жоржем). Слухай, Жорж!
Слухай! (Злякано вибіга за ним).

Мир. Антон. Всього доброго, Сидоре Марковичу!

Сид. Марк. (протираючи руку). Хай буде!... Хай буде... І вам нехай. Атож.

Аня (раптом, нервово підходячи до Мирона Антоновича; глухо). Мирон Антонович! Я хочу з вами побалачать.

Мир. Антон. Добре.

Аня (до Сидора Марковича). Папа! Вийдіть на минуту. Я вас прошу!

Сид. Марк. (незадоволено, але ніби жартуючи). Хм!.. Оттакої!.. Батькові слухать не можна... Не можна...

Аня. Ну, я вас прошу. Таточку!.. Ради бога!

Сид. Марк. (сердито). Та говори, говори... (До Мирона Антоновича). Прощайте! (Зиркнувши на них, виходить.)

Аня (хапаючи Мирона Антоновича за руку, хвилюючись). Ходім туди! (Тягне в його кімнату).

Мирон Антонович іде за нею.

Аня (в кімнаті Дуже хвилюючись). Мироне!... У мене сил нема більше. Я не можу! Я уб'ю себе. Чуєш?.. Уб'ю!.. У мене вся душа пересохла...

Мир. Антон. (теж хвилюючись). Заспокойся... заспокойся...

Аня. Я не можу заспокоїтись! Не можу. Говори, що ти хочеш од мене.

Мир. Антон. (здивовано). Я нічого тепер не хочу.

Аня. Не хочеш? А тоді ти хотів?

Мир. Антон. Тоді хотів.

Аня. Тобі треба було дикого безумства?

Мир. Антон. Мені треба було згоди.

Аня І тепер хочеш?

Мир. Антон. Тепер її не може бути.

Аня. Ти любиш уже другу?

Мир. Антон. Ніяких других у мене нема.

Аня (злісно, з мукою). Чого-ж ти хочеш?! Чого ти хочеш, говори! Взяв мою душу, говори-ж, чого тобі треба!!

Мир. Антон. (здивовано). Я взяв твою душу? Після того, як ти мене прогнала?

Аня. Да! Взяв, взяв!

Мир. Антон. (гнівно). Та наші душі чужі. Чуєш? Чужі. Ти тільки боїшся признати це. Ти боїшся бути чесною з собою! Ти не душу мою любиш. Хоч раз признай-же це, скинь шкарлупу. Навіщо соромиться, навіщо запинати це сильне, гарне, здорове чуття тим, чого нема! Нащо насилувати себе. Це—гріх проти себе, а такий гріх ніколи не прощається. Ми—не товариші. Це—ясно. Чи будемо ними, чи ні, це річ зовсім друга... Якби ти тоді пішла з нами, я повірив би тобі... що наші душі сплелись... а тепер...

Аня (глухо). А як тепер я вб'ю себе, ти повіриш?

Мир. Антон. (понуро). Ні.

Аня (гнівно спалахнувши). Да, я тепер бачу, що ми не товариші. Убирайся! Нам нема більше про що балакати. Содержанкою твоєю я не буду!

Мир. Антон. (з гнівною досадою). Ти—упертий раб! Раб, який гризе тому руки, хто скида з нього кайдани! Ти боїшся радощів, ти боїшся напружити душу, щоб стати вільною. Не содержанкою я хочу зробити тебе, а людиною, чесною з собою. Послідній раз тобі кажу: не красти нашу любов я кликав тебе, зрозумій це, не ховаться з нею, а одверто гордо взяти її, належну нам, гарну й здорову радість життя. Наплювати на лавочників! Лавочники люблять болото, а я люблю гори. Їм зручно в своїх черепашачих шкарлупах, а мені тісно. Кому незручно без шкарлупи, той мусить сидіти в болоті. Прощай. Нам справді нема про що балакати. Мені ніколи. (Повертається йти).

Аня (глухо). Ти зовсім ідеш?

Мир. Антон. Я думаю.

Аня (тихо, помалу). Мироне, я вб'ю себе.

Мирон Антонович мовчки пильно дивиться на неї.

Аня (кам'яно-спокійно). Я вб'ю. Можеш іти.

Мир. Антон. Галю!

Аня. Можеш ти, говорю. Ти був моїм шабелем. Щабель обірвався. Іди.

Мир. Антон. (глухо). Галю! Зрозумій-же й ти мене, що инакше я не можу. Я сам собі кину під ноги камінь нечесности з собою. А ти знаєш, яке це смертельне каміння. Знаєш?

Аня. (Уперто, тупо, спокійно). Іди.

Мирон Антонович вмиє рішуче підніма голову, круто повертається й мовчки твердо йде до дверей.

Аня (якийсь мент напружено дивиться йому вслід, потім глухо, поспішно). Мироне! (Мирон Антонович озирається.)

Аня. Іди сюди... Ще на одну хвилину.

Мирон Антонович мовчки підходить до неї й чекаюче зупиняється. Аня вмиє обхоплює руками його голову й жагуче цілує в очі, губи, лоб.

Мир. Антон. (обнімаючи). Галю!

Аня (одхиляючи його голову). Тепер іди... Тепер іди... (Знов пригорта й цілує).

Мир. Антон. Галю!.. (Дуже, палко пригорта до себе).

Аня (одхиляючи його). Чекай... (Дрижачими руками розстіба йому комір сорочки, оголює груди й цілує шию, груди).

Мир. Антон. Галю!.. У мене голова крутиться. Галю!!

Аня (важко дихаючи). Тепер іди, тепер іди... (Цілує.)

Мир. Антон. (скажено обіймає. поверта до себе лице і й шепоче). Галю!.. Каяття не буде?.. Галю!!

Аня якийсь мент дивиться на нього, потім мовчки раптом жагуче обніма і обоє кам'яніють в диких, скажених обіймах.

ЗАВІСА.

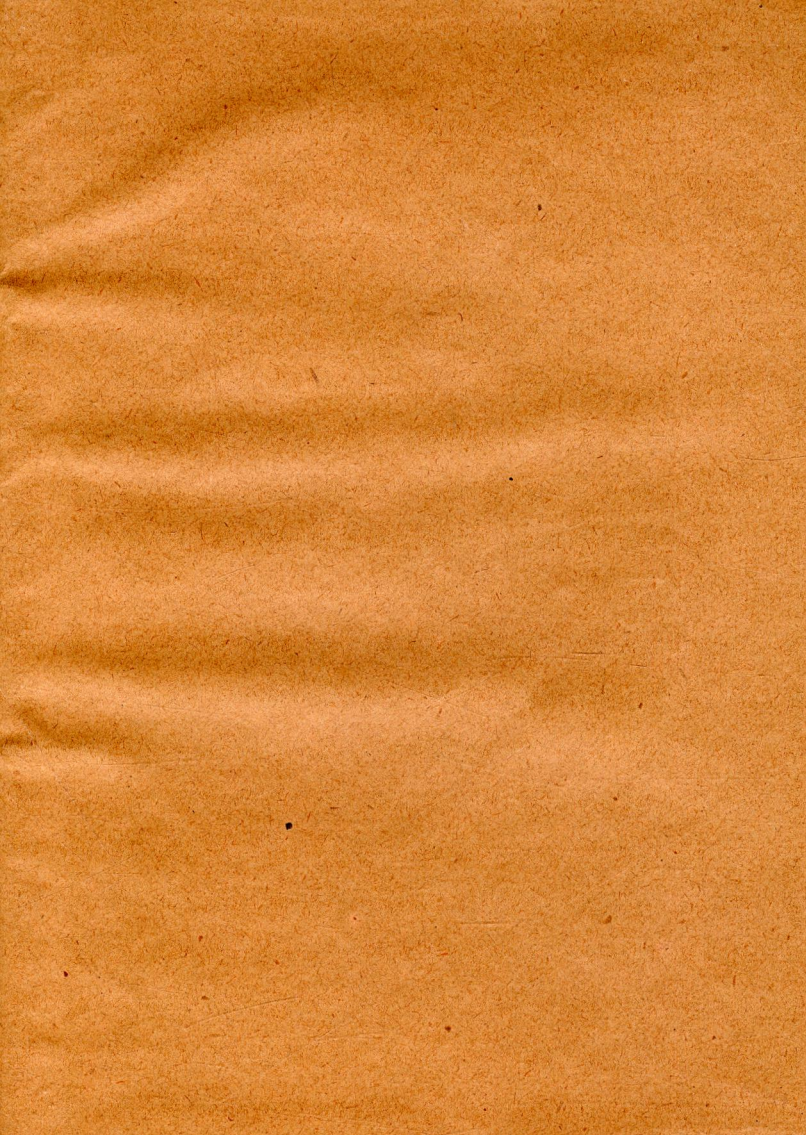
ФУНДАМЕНТАЛЬНА

БІБЛІОТЕКА

Інституту

ЗМІСТ

Дизгармонія	стр 5
Щаблі життя	„ 101





(1986)
PA 870 y

Tom IX